

1940

G. REINDORFF.

II
PIRITA KLOOSTER

1436-500-1936

BIRGITTA KLOOSTRET
VID TALLINN

PIRITA KLOOSTER

JA

SELLE 500-AASTASE PÜHITSEMISPÄEVA JUUBEL

15. JA 16. AUGUSTIL 1936. A.

ÜHES MÕNINGATE AJALOOLISTE ANDMETEGA

BIRGITTAKLOSTRET

VID TALLINN

OCH FIRANDET AV DESS 500-ÅRSJUBILEUM

DEN 15 OCH 16 AUGUSTI 1936

JÄMTE NÅGRA HISTORISKA UPPLYSNINGAR

PIRITA KAUNISTAMISE SELTSI VÄLJAANNE Nr. 15

PIRITA, 1940

Fr. E. Kreutzwaldi
Eesti NSV Riiklik
Raamatukogu

SE

2-~~180020~~ 13949

Tallinna Eesti Kirjastus-Uhisuse trükikoda, Pikk 2. 1940.

Fr. E. Kreutzwaldi
nim. ENSV Riiklik
Raamatukogu

PE 20 922

Pühendatud suurima tänu ja lugupidamise
avaldusena Rootsi riigiantikvaarile härra
professor dr. phil. *Sigurd Curman*'ile,
Pirita kloostri uurimise ja väljakaevamiste
mõtte algatajale ja tööde ülemale jubatajale,
Pirita Kaunistamise Seltsi auliikmele

†

Sin hedgesledamot, Sveriges riksantikvarie,
prof. dr *Sigurd Curman*,
som tagit initiativet till Pirita klostets ut-
forskning, utgrävning och konservering samt
varit arbetets främste ledare, tillägnar Säll-
skapet för Piritas försköning med tacksam-
het och vördnad denna skrift

SISUKORD.

INNEHÅLL.

Saateks	7
Förord	9
Jooni Pirita kloostri elupäevist ja kroonikaist	11
Drag ur Pirita klosters liv och krönika	27
Pirita kloostri varemед ja Pirita kaunistamise Selts	41
Pirita klosterruiner och Sällskapet för Piritas försköning	45
Pirita kloostri 500-aastase pühitsemise juubelipäevad 15. ja 16. augustil 1936	49
Pirita klosters 500-års jubileum den 15 och 16 augusti 1936	53
Pirita Kaunistamise Seltsi läkitus rooma-katoliku kiriku peale, pühale isale paavst Pius XI-le ja Tema vastus	57
Sällskapet för Piritas försköning hälsning till romersk-katolska kyrkans överhuvud Hans Helighet påven Pius XI och Dennes svar	60
Jutlus Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva juubelil 15. augustil 1936 kloostri kiriku varemeis, pidanud Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister	61
Predikan på Pirita klosters 500-årsdag den 15 augusti 1936 i klosterkyrkans ruiner. Hållen av Helge Andsförsamlingens pastor Theodor Tallmeister	67
Aktusekõne Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva juubelil kloostri kiriku varemeis 15. augustil 1936, pidanud Gottlieb Ney	75
Högtidstal hållet den 15 augusti 1936 med anledning av Pirita klosters 500-årsjubileum av Gottlieb Ney	85
Kõne Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva juubelil kloostri kiriku varemeis 15. augustil 1936, pidanud antikvaar dr. Bertil Berthelson Stokholmist	97
Tal vid Pirita klosters 500-årsjubileum, hållet i Pirita klosterkyrkas ruiner den 15 augusti 1936 av antikvarien Dr. Bertil Berthelson, Stockholm.	103
Jutlus Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva juubelil pühalikul pontifikaalsel jumalateenistusel kloostri kiriku varemeis 16. augustil 1936, pidanud Monsignore Eduard Profittlich, apostlik administraator Eestis	111
Predikan vid den högtidliga pontifikala gudstjänsten i klosterkyrkans ruiner den 16 augusti 1936. Hållen med anledning av Pirita klosters 500-årsminne av Monsignore Eduard Profittlich, den apostoliske administratörn i Estland	115

Saateks.

Vorm muutub, ilu on igavene. Seda näitab Pirita. Seal, kus kord metsa pühalikus vaikuses kloostriõed ja -vennad päevad ja ööd olid kohustatud mõtlema vaid surmale, on nüüd tekkinud Põhjamaade suvituspaikade kenim suvituskoht hästikorraldatud rannaga, nägusate suvilate ja asfalteeritud sõiduteedega. Igal suvisel päeval, eriti aga pühapäeval, veavad uhked mootorlaevad, ruumikad omnibused ja väledad autod siia kokku kümneid tuhandeid elujanulisi, kes tahavad päeva pühendada tervisele, jõule ja ilule. Aga maalilised kloostrivaremed suvituskoha taustal annavad pildile haruldast sügavust ja pühalikku tõsidust, meenutades aegade kiiret muutlikkust.

Käesoleva raamatu ülesandeks on jätta Pirita Kaunistamise Seltsi poolt 15. ja 16. augustil 1936. a. korraldatud Pirita kloostri 500-a. pühitsemispäeva juubelipidustustest väike mälestusjälgend tulevastele aegadele ja põlvedele, et näidata, kui heas lugupidamises meie rahva seas on olnud Pirita klooster ja on veel praegugi ta müstilised varemed. Peale juubelipidustuste kirjelduse ja juubeli puhul peetud kõnede on siin toodud ka lühike kokkuvõte kloostri ja selle varemete ajaloo kohta, mis sisaldab mõningaid seni avaldamata ja laiematele ringidele tundmata arhiivandmeid.

Pirita Kaunistamise Selts avaldab südamlikemat tänu kõigile, kes kloostri juubelipidustuste heaks kordaminekuks on kaasa aidanud. Eriti tänulik on selts Rootsi õpetlasile, eesotsas Rootsi riigiantikvaari prof. dr. Sigurd Curman'iga, nende algatuse ja kaastöö eest kloostri varemete väljakaevamisel.

Uhtlasi ütleme ka siinkohal tänu härradele prof. dr. Sten Karling'ile ja Arnold Süvalepale käesoleva väljaande lahke kaastöö eest.

Pirita Kaunistamise Selts loodab, et pea saabub aeg, mil õnnestub Rootsi-Eesti ajaloolise ühismineviku uurimise markantseima ühistöö, Pirita kloostri väljakaevamiste, lõpuleviimine, kui teostuvad väljakaevamised ka nunnade ja munkade hoovide alla kuulunud pinnal, mis praegu veel on eravalduses, päästes seega Pirita kloostrile ta hiilgeaegadel kuulunud muinsusmälestused kogu ulatuses.

Pirita Kaunistamise Seltsi juhatus.

Förord.

Formen förändras men skönheten är evig. Detta är Pirita ett bevis på. Där en gång klostersistrarna och -bröderna i den högtidliga skogens stillhet voro förpliktade att dag och natt tänka blott på döden, har nu uppstått en av nordens vackraste badorter med en välordnad badstrand, vackra villor och asfalterade vägar. Varje sommandag, isynnerhet på söndagarna föra ståtliga motorfartyg, rymliga omnibusar och snabbkörande automobiler med sig hit tiotusentals livstörstiga, som beslutat ägna dagen åt hälsa, kraft och skönhet. De måleriska klosterruinerna mot badortens bakgrund förläna bilden ett sällsynt djup och högtidligt allvar, som påminner oss om tidens snabba växlingar.

Denna boks uppgift är att åt kommande tider och släktled lämna en liten överblick av de av Sällskapet för Piritas försköning den 15 och 16 augusti år 1936 anordnade festligheterna med anledning av Pirita klostrets 500-års jubileum. Den vill dessutom lämna ett bevis på den aktning Pirita kloster åtnjutit och som dess romantiska ruiner ännu åtnjuta hos vårt folk. Efter beskrivningen av jubileumsfestligheterna och talen har lämnats en liten sammanfattning av klostrets och dess ruiners historia, varvid förekomma en del uppgifter, som hittills ej varit publicerade och fördensskull ej äro kända i vidare kretsar.

Sällskapet för Piritas försköning uttrycker sitt hjärtliga tack till alla, som varit behjälpliga vid jubileumsfestligheterna. Särskilt tacksamt är sällskapet de svenska vetenskapsmän, som tagit initiativet till och sedan medverkat vid klosterruinernas utgrävning, främst då Sveriges riksantikvarie, prof. dr. Sigurd Curman.

Likaså be vi härmed få framföra vårt tack till hrr prof. dr. Sten Karling och Arnold Süvalep för vänligt tillmötesgående vid utgivandet av föreliggande publikation.

Sällskapet för Piritas försköning hoppas, att den tid snart kommer, då det lyckas att slutföra det märkliga svensk-estniska samarbete på utforskandet av de båda ländernas gemensamma förflutna, som utgrävningen av Pirita kloster utgör. Vi hoppas då, att utgrävningar komma att företagas även på den plats, där nunne- och munkkonventen varit belägna, vilka områden nu äro i privat ägo. Åt Pirita kloster skulle då räddas alla fornminnen från dess glanstid.

Sällskapet för Piritas försköning styrelse.

Püha Birgitta * 14. VI 1303, † 23. VII 1373. Puuskulptuur Vadstena kloostriis, umbes 1500. aastast. — Heliga Birgitta * 14 VI 1303, † 23 VII 1373. Träskulptur i Vadstena kloster från omkring 1500.

JOONI PIRITA KLOOSTRI ELUPÄEVIST JA KROONIKAIST.

Seal, kus Tallinna lahele vaikselt lähemale hoovab maaliline Pirita jõgi, mühas muistegi võimas männik. Sajandite vanused metsahiiglased imetlesid liivastesse kallastesse raamitud vetepeeglist oma latvade käharust. Aeg-ajalt ilmusid metsasügavusest vilkad hirvede perekonnad, kes graatsiliselt laskusid kõrgetest kallastest alla vee ääre. Neid oli nii rohkesti, et jõge ta alamjooksul hakati hüüdma Hirve (Iru) jõeks. Nii palju puhtust ja pühalikkust oli ümbritsevas maastikus, et tundus, nagu oleks püha neitsi Maarja ise koos lapsukese Jeesusega asunud elama siia metsade templisse. Püha neitsi auks sai koht nimeks Maarjaorg (Mariendael, Vallismariae).

Võib arvata, et paiga pühalikkus juba varakult meelitas siia üksiklasi, kes eemal maailma kärast tahtsid end pühendada oma Jumalale. Vähimalt juba a. 1403 on andmeid, et siin elasid mõned maailmast põgenenud. Ühes sellega kasvas Tallinna külastavas kaupmeeskonnas üha tugevamaks mõte asutada jõe idakaldale, Saksa ordule kuuluvale maa-alale, kaksikklooster püha Birgitta poolt rajatud kloostrite ordu kohaselt, kus võiksid varju leida mõlemast soost isikud. Asja etteotsa astusid jõukad Tallinna kaupmehed Hinrich Swalbart, Hinrich Huxer ja Gerlich Kruse. Maa-ala kloostri jaoks ühes ehitusloaga saadi ordumeistrilt Conrad von Vitinghofilt (1401—1413). Esialgsed ehitused püstitati puust, milleks saadi rikkalikult head ehitusmaterjali koha pealt. Ehitusmeistrina juhtis töid Hinrich Swalbart. Kloostri esialgsete hoonete ehitus algas tõenäoselt 1407. aastal, mil Issanda taevaminemise püha (5. mail) paiku kaks kloostri asutajaist käisid Rootsis, Vadstenas, uue kloostri jaoks privileege, õndsas

Birgitta reliikviaid ning vajalisi palveraamatuid nõutamas. Nad said kõik, mis vaja, ja kaks kloostrivenda Vadstenast sõitsid nendega kaasa, et anda juhatusi uue kloostri sisseseadmiseks. Seega on täiesti usutavad Kelchi kroonika andmed, et kloostri rajamise päevaks olevat viidipäev — 15. juuni — 1407. a. Klooster pühendati pühale neitsile Maarjale ning pühale Birgittale, rahvas eas tunti seda aga ainult püha Birgitta kloostri nime all. Kuna Skandinaavia ristinimi Birgitta meilgi oli kodunenud Pireti või Pirita kujul, siis sai klooster ja selle ümbrus rahvasuus nimeks Pirita.

1417. a. alustati kloostrile jäävate kivihoonete püstitamist. Esimeseks kivihooneks oli käärkamber. Kivid saadi ordumeistri eestkostmisel Tallinna linna kivimurdudest Lasnamäelt, kust need veeti kohale arvatavasti talvedel.

1436. a. pühitses Tallinna piiskop Heinrich II uut kloostrit. Th. Hiärni kroonika järgi õnnistati kloostriõed sisse pühapäeval enne jaanipäeva, 17. juunil, kloostrivennad aga jaanipäeval, 24. juunil. Kloostri hoonete õnnistamine arvatakse toimunud olevat sügissuvel, Maarja taevaminemise päeval, 15. augustil, mil kohale oli sõitnud ka riikliku võimu kõrgeim kandja koha peal — ordumeister Hinrik Bockenvorde (Schungel). Tallinna raad saatis ordumeistrile Piritale kalleid välismaa veine, hispaania ja reini veine, ja ta sõjasulastele 2 tünni õlut.

Kloostri üksikute hoonete ehitamist jätkati osaliselt ka järgnevail aastail. Ordumeister toetas 18. okt. 1437. a. kloostri valitsuse palvet, et Tallinna linn lubaks kloostril murda oma kivimurrust niipalju paasi kui ta vajab. 1439. a. sügisel külastas kloostrit ka uus ordumeister Heidenreich Vincke von Overberch.

Kuna klooster andis kaksikkloostrina peavarju nii munkadele kui ka nunnadele, oli juba selle hoonete ehitamise juures silmas peetud, et mõlemast soost kloostrielanikud üksteisega ei tarvitseks kokku puutuda. Selleks olid kloostri hoonete komplektis eri tiibadel välja ehitatud eraldi ruumid kummagi soo jaoks. Ainuke koht, kus mungad ja nunnad isekeskis võisid kokku puutuda, oli n.-n. kõnelustuba käärkambri taga, kus kõnelemine võis sündida läbi kivimüürisse tehtud võretatud aknakese. Kõnelemine ise oli kloostris viimse võimaluseni piiratud. Jumalateenistuste kestes, lõuna- ja õhtusöögi ajal ning kogu öö jooksul oli kloostrielanik kohustatud absoluutselt vaikima. Selle tõttu oli kloostris

tekinud eriline tummkõne märkide abil. Tõstis kloostrielanik silmad taeva poole ja puudutas nimetissõrmega oma silma, siis see tähendas Kristust. Sõrm pea juures tähendas pihhiisa, kaks sõrme pea juures — kloostri naisülemat, abtessi. Nimetissõrm kokkupanduna teise käe väikesõrmega tähendas janu, viis sõrme kokkupanduna tähendasid vett. Nimetissõrm rinna kohal hoituna tähendas lugemist jne.

Jumalateenistuse ajal viibisid nunnad kloostrikirikus koori peal, kiriku põhjapoolsel küljel, kus nad laulsid kirikulistele nähtamatult, sest et koorile selleks seatud eriline kate neid varjas. Alla kirikusse pääsis nunn ainult oma õnnistamispäeval, teiskordselt ta toodi altari ette juba surnuraamil surnuna. Surma peale pidi iga kloostrielanik mõtlema iga päev. Et see ei unuks, seisis kloostri kiriku sissekäigu kohal alati surnukirst. Ka oli kloostris alati valmis üks lahtine haud, mille juure iga päev kogunesid nunnad koos abtessiga, et palvetada ja peotäis mulda hauda visata.

Nunnad võeti kloostrisse 18. eluaastast alates, kui nad olid läbi teinud prooviaasta, mungad 25-aastaselt. Uue nunna pühitsemine sündis piiskopi poolt pidulikult. Õnnistatava ees kanti ki-

Sanctissimi Salvatoris — Püha Birgitta ordu kloostrite põlvnemine.

Algallikaile vastavalt koostanud Heinrich Dürscherl, † 1929, endine preester Kleinberghofenis, Altomünsteri juures, Ulem-Baieris.

Jooned, mis hargnevad Vadstena nime juurest, näitavad, kuidas Püha Birgitta ordu kloostrid üksteisest on välja kasvanud. Nad viivad välja veel praegu tegutsevate kloostrite juure, mis asuvad: Hollandis — Uden ja Weert, Saksa-maal — Altomünster ja Inglismaal — South Brent.

Punktiirjooned viivad väljasurnud kloostrite nimede juure.

Peale siin tähendatud kloostrite meenutas preester Dürscherl veel teisigi kloostreid, kahtles aga nende kuuluvuses püha Birgitta orduusse.

Kloostri põlvnemise tabeli avaldame järgneval lehel algkeeles.

Kloster tillhörande Ordo Sanctissimi Salvatoris (Frälsarens orden) eller birgittinerorden.

Tabell upprättad med ledning av urkunderna av Heinrich Dürscherl † 1929 f. d. präst i Kleinberghofen vid Altomünster, Ober-Bayern.

De linjer, vilka utgå från Vadstena och genomlöpa flera forna kloster, visa härstamningen av de nuvarande birgittinerklostren, vilka äro följande: I Holland: Uden och Weert; i Tyskland: Altomünster och i England: South Brent.

De punkterade linjerna visa sambandet mellan de nedlagda klostren.

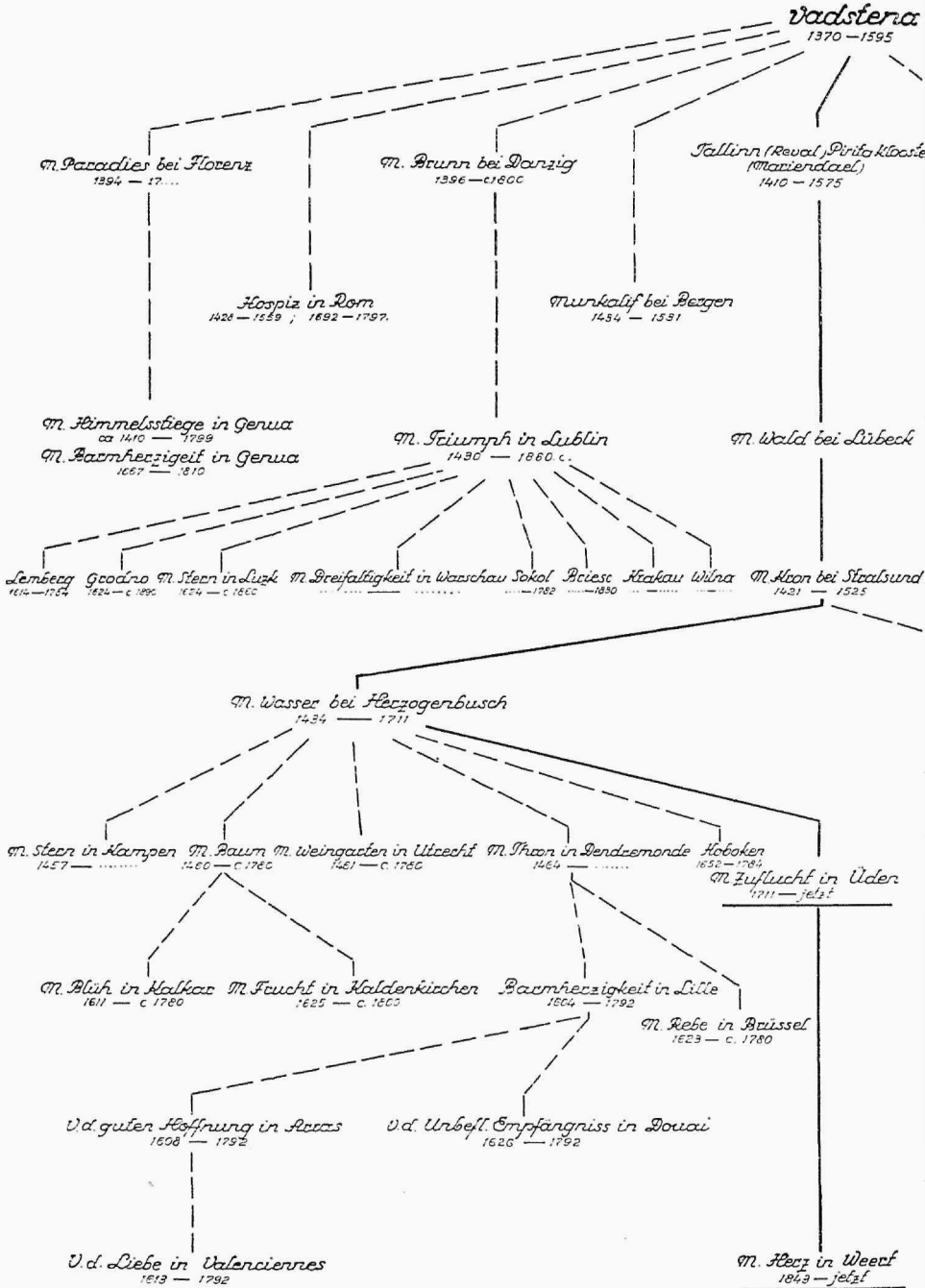
Utom de här upptagna klostren förekomma enligt Dürscherl flera andra, för vilka det emellertid finnas skäl att betvivla, att de tillhört birgittinerorden.

Tabellen återges här på originalspråket.

Pühä Birgitta ordu
Ulbredningen av S:t

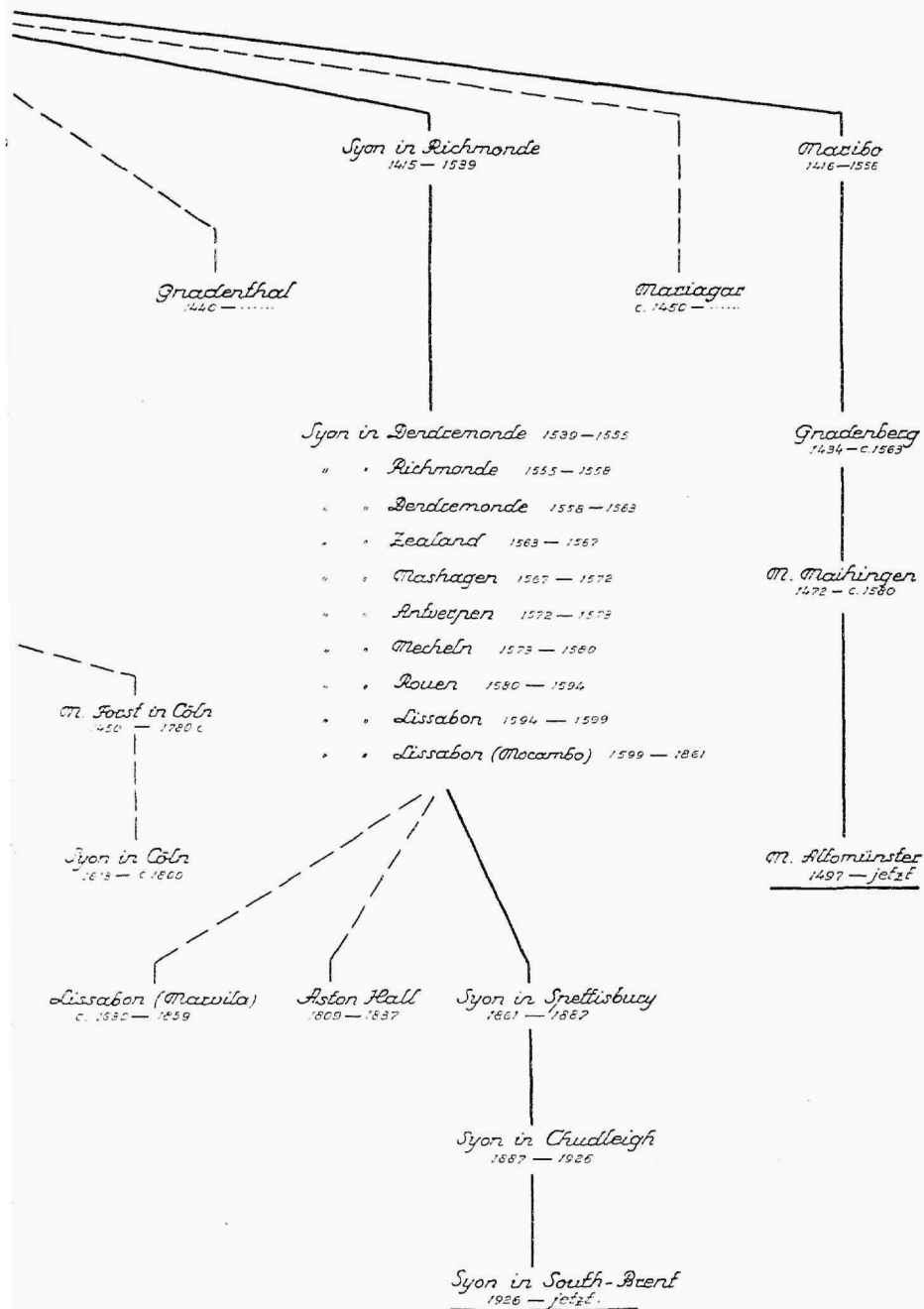
Seletus eelmisel leheküljel.

Se förklaring på föregående sida.

Kloosterteilpflanzung

Bitgittinerordens Kloster

Endised püha Birgitta kloostrid, millede päritolu on teadmata.
F. d. Birgittinerkloster, vilkas ursprung är obekant.

Bessar		Taani	Otonia piiskopkond	
Borchloon		Belgia	Lüttich	„
Briel		Holland		
Brüssel II		Belgia		
Gouda		Holland		
Sambor		Galiitsia	Sambor	„
Soest	Maria Burg Amerfordi lähedal	Holland	Utrecht	„ 1487. a.

Püha Birgitta ordule uemal ajal tekkinud ordu haru, asutaja ja ema Elisabet Hesselblad, (nunnad-oblatid) asutatud 1911. a. Roomas, kus ka asub novitsiaat ja keskasutus (emamaja).

Osakond Rootsis, Djursholmis, Stokholmi lähedal.

En yngre gren av birgittinerorden stiftades 1911 i Rom av moder Elisabet Hesselblad. Den äger hus med novisiat i Rom samt vilohem i Djursholm intill Stockholm.

		Rootsi	Djursholm	Stokholmi lähedal
		Šveits	Lugano	
		Inglismaa	?	
		Rootsi	Vadstena	
		Ees-India	Calcutta	1937

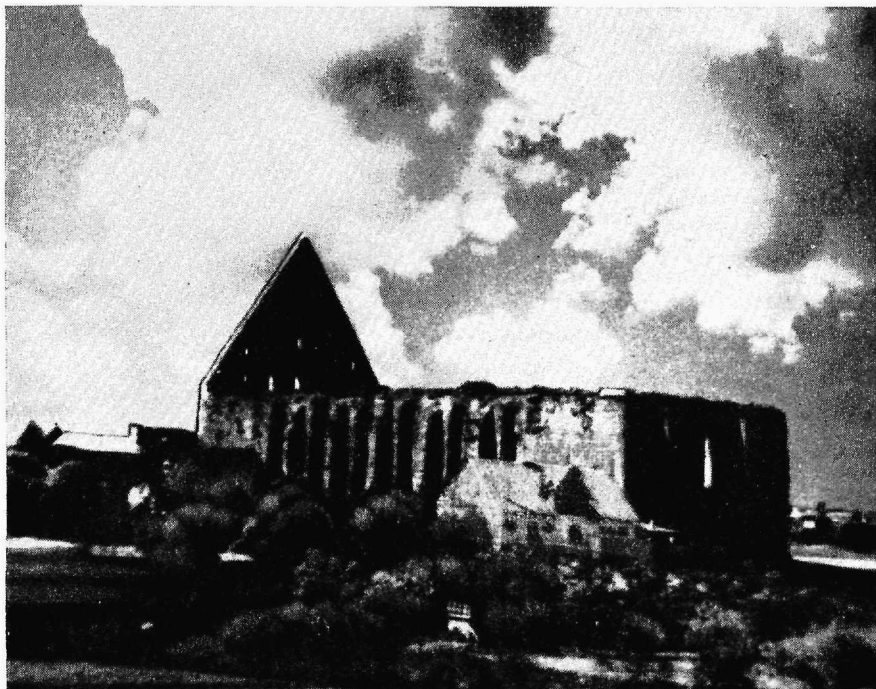
Püha Birgitta ordu haru (nunnad-rekollektid) Hispaanias, asutatud Marina de Escobar'i (surnud 1633) määruse (observantsi) põhjal.

En reformerad gren av birgittinerorden utgöra nunnorna av rekollektionen. De utgå från av Marina de Escobar (död 1633) givna bestämmelser (observeranter).

Azoitia	Püha Rist			1691. a.
Lazarte	Püha Sebastian			1671. a.
Palencia	Siege			1653. a.
Valladolid				1633. a.
Vitoria				—

rikusse punane kloostri lipp, mille üht külge ehtis Ristilöödu kuju, teist külge aga neitsi Maarja pilt. Õnnistatav tuli kirikusse palja jalu, preestri saatel, ja võttis altarinurgas ära oma pealisi riided, mispeale piiskop talle halli orduriietuse selga pani ja teda looriga kattis. Pärast õnnistamist ja armulauale võtmist kandsid neli nunna oma uue kaasõe surnuraamil kloostri eluruumidesse armu ja aupaiste ukse kaudu, mis asetses abtessi rõdu all.

Klooster oli majanduslikult hästi kindlustatud. Peagu iga testamenditegija Tallinnas mõtles kloostri. Rikkalikult tasuti hingepalvete eest, mida kloostris peeti kaetud surnuraami juures,

Pirita kloostrikiriku varemed. Vaade kagust. — Pirita klosterruin från sydost.
Foto: F. Velberg.

nagu lebaks palveosaline ise raamil. Kloostrile antud rahaliste lubaduste kindlustuseks panditi talle ja annetati kinnisvarasid. Kloostri valdused ulatusid isegi Virumaale, kus tema päralt oli Rahkla küla, Simuna kihelkonnas. Harjumaal, peamiselt Juuru ja Jõelähtme kihelkonnas, kuulus kloostrile 1513. aastal 13 küla. Viimisi poolsaarel olid kloostri päralt suured metsamaa-alad. Rohkesti annetusi töid kloostrile palverändajad, kes hoovasisi siia kokku ka kaugemalt, eriti Skandinaavia maadest ja Soomest. Külaliste jaoks oli kloostriil võõrastetuba suure ahjuga. Suurtel kloostripühadel, eriti jaanipäeval, kogunes kloostri juure rahvast lugematul hulgal — ligidalt ja kaugelt. Siis pandi pärast kiriku teenistust kloostri metsas, mis praegu on tuntud rahvapargi „Kloostrimetsa“ nime all, hüürgama suured torupillid, mille saatel metsa all tekkis tants ning jõurikas laul, mis ei vastanud sugugi enam kloostri vaikimise vaimule. Need kloostripühad olid rikkalikuks lõikuspäevaks kaupmeestele, kes oma kaupadega ja õllega

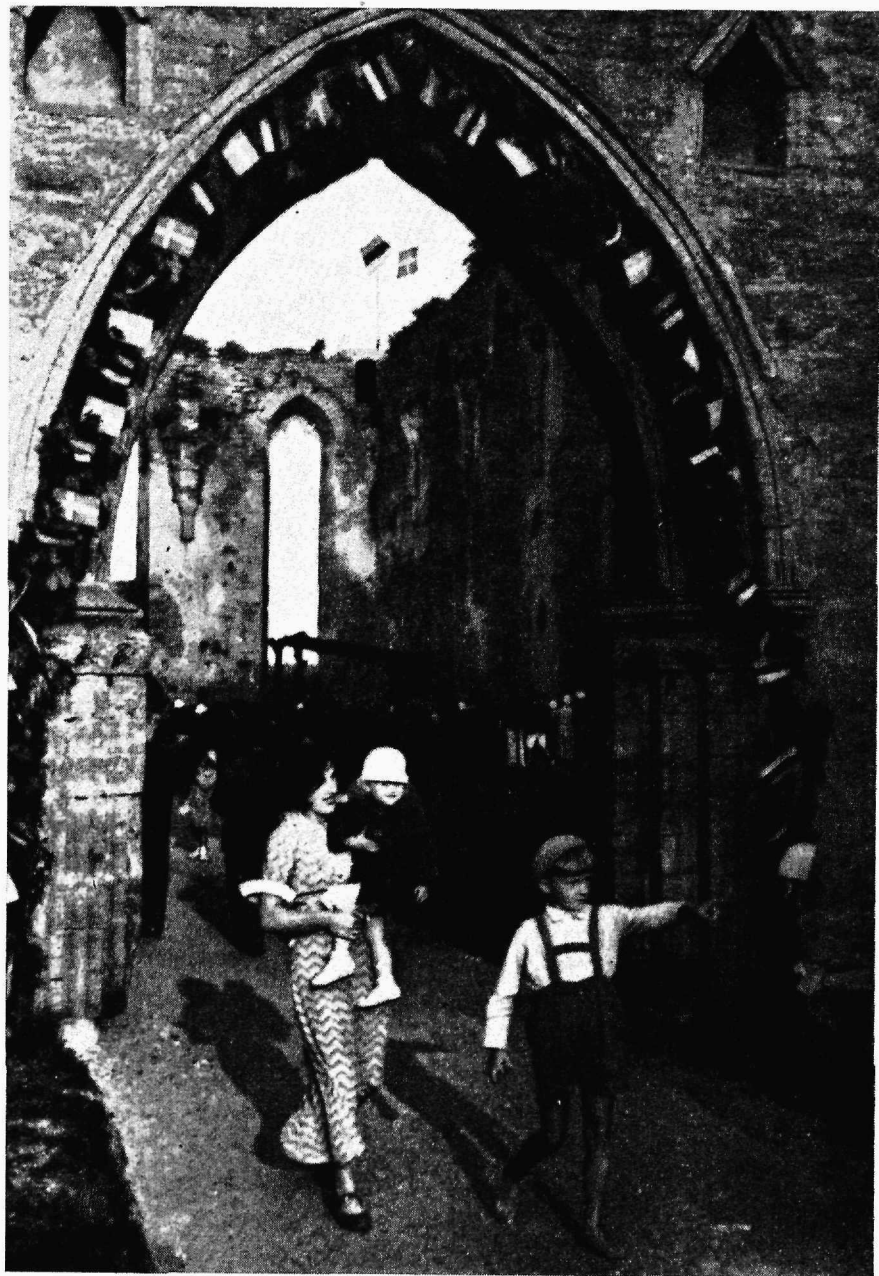
olid koondunud kirikulaadale ja kaubitsemisloa eest maksid kloostri-
rile tasu. Tallinna linn püüdis kaubitsemist Pirital takistada
seega, et ta oma kaupmeestele karistuse ähvardusel keelas Piri-
tale sõidu.

Tuikav elu kloostri ümbruses meelitas sageli ümbruskonna
metsadesse meriröövleid, kes varitsesid ja riisusid, eriti Aegna
saare ja mandri vahel, kaubalaevu.

Suur usupuhastus, mis Tallinnas 1524.—1525. a. kutsus
välja kloostrite sulgemise ja kirikuis altarite ja piltide rüüstamise,
ei suutnud Pirita kloostri elus midagi muuta, vaid rüütelkonna
kaitse all võis klooster katoliikluse kantsina jätkata oma tegevust
rohkem kui poolsada aastat pärast usupuhastust. Tallinna luter-
laste seas oli suur meelepaha kloostri valitseva „ebajumalateenis-
tuse“ pärast, nagu seda linnas nimetati, kuid sellele lõpu tege-
miseks puudus linnal võim.

Maavalduste pärast oli kloostri-
l rohkesti piiritülisid ning
sekeldusi naabritega, mis mõnigi kord muutusid tõsisteks kokku-
põrgeteks ja isegi lahinguiks. Nii kaebasid kloostri-
vennad 1495. aastal, et naabermõisnik Heinrich More kloostri-
lt olevat väevõimuga ära viinud 10 hobust, lasknud 9 kloostri-
siga oma mõisas ära tappa ja et tema talunikud varastanud kloostri-
lt veel 2 härja. Eriti sagedaseks läksid arusaamatused kloostri ning Tallinna linna
ja tema Vão mõisa talupoegade vahel pärast usupuhastust, siis,
kui ka linna ja rüütelkonna vahel oli väga terav. Nii kaebas
linnaraad 1539. a. paiku, et kloostri-
mehed linna maa peal ühe
linna taluniku kinni pidanud, väevõimuga kloostri-
sse vedanud ning teda seal kusagil kongis suure raudketi küljes mitu päeva
kinni pidanud, kuni mehel viimaks õnnestunud põgeneda. Ka
tunginud kloostri foogt 25 püssimehe saatel Pirita jõel Vão talu-
nikele kallale, võtnud mõned mehed kinni, vedanud nad kloostri-
sse ja pidanud neid seal kinni. Arusaamatuste lahendamine nõu-
dis Harju-Viru kohtuasutusilt palju vaeva.

Kui 1558. a. puhkenud sõdade seerias venelaste parved hak-
kasid juba Tallinna ümbrusele ohtlikuks muutuma, siis nõudsid
nii Tallinna linn kui ka ordumeister Pirita kloostri mahalõhku-
mist, kuna klooster võis muutuda ohtlikuks tugipunktiks vene-
lastele. Kuid rüütelkond ei nõustunud sellega. Klooster kannat-
as korduvalt Tallinna ja rootsi sõdurite omavoli ning venelaste
sõjakäikude all. 1575. a. algul tungisid venelased kloostri-
sse,

Pirita kloostrikiriku peaportal juubeli puhul piduehtes. — Klosterkyrkans vid jubileet flaggsmyckade huvudportal.

Foto: A. Kalm.

tapsid siia põgenenud talurahvast, röövisid kloostri varandusi ja viisid nunnid vangid.

1. veebruaril 1577. a. lõi kloostrile surmakell. Venelased tungisid kloostrisse, tapsid, hävitasid ja purustasid kõik. Hoonete puuosad põletati, kirik rüüstati, kivihoonete katused lasti sisse ja suuremad kivid kasutati kivikuulide tahumiseks, et Tallinna lasta. Sellest hoobist ei suutnud klooster enam kunagi toibuda, vaid jäigi varemeisse.

Püha Birgitta ordu endiste kloostrite kohta kogutud andmeid, mis on ilmunud raamatuna Saksamaal, Altomünsteri kloostri väljaandel 1888. aastal, leiame Tallinna Piriti kloostri kohta mõningaid andmeid.

„Püha Birgitta ordu kloostrite arv mitmeis Euroopa mais oli vanasti umbes 70 ümber. Hoolimata kõigist uurimisist on teateid ainult ligi 40 kloostrist, mõnedest vähem, mõnedest rohkem, kuna 30 kloostrist puuduvad praegu lähemad andmed.

Kloostrite hulgas, mis kuulusid eeskujulikemate hulka, nimetatakse ka Piriti kloostrit.

Piriti klooster Tallinna lähedal asus väga ilusas ümbruskonnas. Ta asutati 12 jõuka Tallinna kodaniku poolt ja varustati nende poolt ka vajaliste sissetulekutega. Kaks asutajat saadeti ka Kristuse taevaminemise pühal aastal 1407 Vadstenasse ülesandega sealt paluda liikmeid uuele asutusele. Veel samal aastal pärast Maria sündimispüha (8. sept.) saadeti paater Johannes ja vend Laurentius Vadstenast Tallinna, et nad siinsete oludega tutvuksid. Alles aastal 1412 jõuti niikaugele, et kloostrit ja kirikut võidi kasutama hakata.

Ilusasse kloostrisse asusid priorina paater Carolus, endine Scara toomherra, kaks paatrit, vend Stephan Lapidica, kaks kooriõde, Christina Tocke ja Christina Jovans, kahe naiskandidaadiga. Kõik nimetatud isikud olid pärit Vadstena kloostrist.

Mungakloostrisse astus 6 klerikut (preestriameti kandidaati), 16 neitsit palus vastuvõttu naiskonventi. Ka kloostri asutajaist pühendasid end mungaseisusele kolm kaupmeest: Hinrich Swalbart, Hinrich Huxer ja Gerlich Kruse. Ka oma varanduse kinkisid nad kloostriale. Viimane nimetatuist, kes omas era-

kordseid vaimuandeid, pühitseti mõne aasta pärast preestriks ja ta sai isegi kloostri prioriks. Peakosolekul Vadstenas oli ka Pirita klooster esindatud kolme paatriga. Pirita kloostri isiklik koosseis oli 1487. a.: 8 paatrit, 4 venda ja 55 õde. Mõned aja- looteadlased, nende hulgas ka Arndt, teatavad, et see klooster põles maha aastal 1564, teised aga väidavad, et see hävitati vene sõdurite poolt aastal 1575.

„Diarium Wazstenense's“ ehk „Liber Memorialis'is“ leiame järgmisi teateid, mis käsitlevad Pirita kloostrit:

1421. a. 13. augustil pöördus õde M. Christina Joansdotter tagasi Pirita kloostrist, kuhu ta oli saadetud 8 aasta eest. Kuna naiskonvent Pirita kloostris sai täisarvuliseks — selles oli 60 õde — tehti talle korraldus tagasitulemiseks.

1426. a. 22. mail saadeti Pirita kloostrist paater Gervinus ja paater Johann Bernardi kloostrisse „Maria Wald“, Lübecki juures, et selgitada arusaamatusi, mis olid tekkinud selle ja Pirita kloostri vahel. Nad võtsid ka osa selles kloostris asetleidvast peakosolekust, kus olid koos mitme kloostri paatrid. 11. au-

Jumalateenistus juubelpidustuste puhul kloostrikiriku varemeis. — Gudstjänst i klosterkyrkans ruiner med anledning av jubileet. Foto: K. Akel.

gustil pöördusid nad koju tagasi ja töid kaasa mõned juhised, reformi reeglid, mis põhjustasid palju tülisid.

1429. a. 18. augustil leidis aset ordu järjekordne peakoosolek Vadstenas. Esindajate hulgas oli ka paater Nicolaus, Pirita kloostri prior.

1436. a. kloostris „Maria Kron“ Stralsundis peeti peakoosolek, mil oli esindatud ka Pirita klooster.

1456. a. peakoosoleku asupaigaks määrati klooster „Maria Wald“, Lübecki juures. Kuna aga taanlased tol ajal viibisid oma suure laevastikuga merel, ei saanud mõned esindajad sellest peakoosolekust osa võtta. Osa esindajaid oli aga juba kogunenud Lübeckisse, nende hulgas ka Pirita kloostri esindaja. Koosolek peeti Vadstena kloostri priori osavõtuta. Peakoosoleku otsused aga pandi Vadstena ülempriorile ette kinnitamiseks.

1487. a. paavsti Innocentius VIII käsul määrati järjekordse peakoosoleku asupaigaks klooster „Gnadenberg“, Nürnbergi juures. Peakoosoleku avamisest 28. augustil pidi osa võtma paater Heinrich Tallinna Pirita kloostrist, kes teel raskesti haigestus ega jõudnud seepärast sihtkohale.

1508. a. 24. juunil saabusid paater Nicolaus Ragwaldi ja paater Carl Benedicti Pirita kloostrist koju (Vadstenasse). Sõjaaegsete rahutuste pärast pidid nad Pirita kloostris viibima kaks aastat, ilma et nad oleksid suutnud ette võtta kavatsatud reisi Danzigi. Selle pika äraoleku tõttu oma kloostrist loobus paater Nicolaus Ragwaldi kirjalikult oma priori ametist“.

Leonid Arbusov (senior) — Livlands Geistlichkeit. Dritter Nachtrag, Mitau 1913, lk. 352—354, leiame Tallinna Pirita kloostri kohta andmeid ühes tegelaste nimedega ja ametitega:

Kloostri ehitamist alustati 1407. a. 29. mail 1411. a. kinnitas paavst Johann XXIII Maarja orus asetseva õndsale neitsi Maarjale ning pühale Birgittale pühendatud ja püha Augustinuse ning püha Lunastaja eeskirjade kohaselt pühitsetud kloostri, mis oli asutatud ordumeistri Konrad von Vietinghofi poolt Tallinna piiskopi Johannese toetusel. Paavst andis kloostriile samad privileegid ja õigused, milliseid omas püha Maarja ja püha Birgitta klooster Vadstenas. Samal päeval käskis paavst Tallinna piiskoppi 1) talitada jumalateenistuse ja kiriklike palvuste pidamisel

Piduliseid paremalt vasakule: dr. O. Palu, arhitekt E. Kühnert abikaasaga, dr. B. Berthelson (teises reas), pr. Ney, prof. dr. S. Karling (teises reas), Rootsi saadik Eestis parun A. Koskull, pr. prof. K. Karling (teises reas), direktor G. Ney, muinsuskaitse inspektor E. Laid. — Publikbild från jubileumshögtidligheten. Från höger: Dr O. Palu, arkitekt E. Kühnert med fru, dr B. Berthelson (i andra raden), fru Ney, prof. dr Sten Karling (i andra raden), Sveriges chargé d'affaires baron A. Koskull, fru K. Karling (i andra raden), direktor G. Ney och fornvårdsinspektör E. Laid.

Foto: K. Akel.

neitsi Maarja ja püha Birgitta auks mõlemast soost isikuile asutatud kloostris oma äranägemise järgi, 2) lubada kahel Vadstena kloostri nunnal, kuna Tallinna kiriklikud kombes on liig kõikuvad ja erinevad, viibida siin tarviliste instruksioonide andmiseks.

1506.—1508. a. pidid kloostrit reformeerima Valdstenast selleks siia saadetud kaks visitaatorit, nimelt ülempihtija Nicolaus Ragwaldi ja Karolus Benedicti. (U. B. II, nr. 39, 399.) 1577. a. hävitati klooster venelaste poolt.

Abtissid.

1412. a. Christina Tocke.

1423. a. Aug.: Nimi mainimata (UB. 7 n. 24).

1438. a. Kone.

Pärast 1449. a. Margarethe Woldicke [?].

1451. a. Nimi mainimata (UB. 11 n. 192).
 1458. ja 1462. a. Kuningunde Orgies.
 1466. a. Juuni: Nimi mainimata (UB. 12 n. 405).
 1474. a. Gertrud [Wekebrod].
 1484. a. Gertrud.
 . . . Gertrud Orges.
 1504. a. Birgitta [? Hastfer].
 1524. a. Nimi mainimata (Hansen, lk. 146).
 1526.—1545. a. Birgitte Holstever.
 . . . Gertrud von Vietinghof.
 1552. ? 1555. a. Margarethe Donhof.
 —1564. a. Magdalena Soie.

Visitaatorid.

- enne 1446. a. Johannes Johannis aurifabri.
 1506.—1508. a. Nicolaus Ragwaldi, confessor generalis.
 Karolus Benedicti.

Konfessorid.

1407. a. Johannes, presbüter.
 1418. a. Gerlacus [Kruse], asekonfessor.
 1424., 1428. ja 1438. a. Gerlacus Kruse, ülemkonfessor.
 enne 1450. a. (?) Arnolduse eelkäija. Nimi mainimata (UB. 11
 n. 441).
 1455. ja 1458. a. Arnoldus.
 1462. a. Hermannus.
 1474. a. Johann, ülim pihtija.
 1484. a. Heinricus.
 1485. a. Georgius Rese.
 1504. a. Ruthgerus.
 1506.—1508. a. Nicolaus Ragwaldi (v. visitaatorid).
 15** a. Sveno Thordonis.
 1524. a. Pater. Nimi mainimata (Hansen, lk. 146).
 1526. ja 1527. a. Heinr. Haszervelt.
 1530. a. Vincentius.
 1537. ja 1539. a. Jürgen v. d. Brock, ülim pihtija.
 1555. a. Joh. Ruperth, mõlemate konventide paater.
 1564. a. Hermann, pastor.

Kloostri asukad.

1411. a. 2 nunna Vadstena kloostrist.
1412. a. Christina Jowansdotter.
Christina Sighursdotter.
Katharina Dansdotter.
1417. a. paiku NN van der Beke (Gerd van der Beke abikaasa, sünd. Rosendal).
1418. a. Anneke Strantfrese [?].
Rosendal (Wulfard Rosendali abikaasa, sünd. Ryke).
1429. a. Anna Bylowe.
1436. a. [Wendele Beke]. (Hinrik v. Telchteni abikaasa).
1444. a. Margarethe Grantsche, välisõde.
1449. a. Margarethe Woldicke (v. abtissid).
1450. a. Eywal, neitsi.
1480. a. paiku Tale Helpin.
enne 1498. a. † Gertrud Velthusen.
16. sajandi algul Anna Bomhower.
15** a. Maria Bomhower.

Pidulised vabaõhukirikus, pildistatud varemete vaatetornist. — Blick på högtidspubliken från kyrkans torn.

Foto: K. AkeL.

1511. a. Katharina Todwen.
1523. a. [Katharina] Bomhower.
1523. ja (1525. ?) a. Elsebe Huldermann, lesestunud Bomhower.
1523. ja 1545. a. [Birgitte] Bomhower.
-

1407. a. Gerlich Cruse.
Laurentius Olghiarson, ilmikvend.
1407. ja järgnevail aast., ning veel 1436. a. Hinr. Swalbart.
Hinr. Huxer.
1407., 1412.—1413. a. Borchardus Sawdel.
1412.—1414. a. Stephanus Lapidica.
1419. a. Johannes.
Henr. Stelle.
1420. a. Wilhelmus.
1430. a. paiku Gerd von der Beke.
Wulfárd Rosendal.
[1437. vői 1438. a.] Nik. Volczen.
1452. (1465.?)—1474. a. Ruthger von Bacham.
1469. a. Joh. Eppenschede, preester.
Albertus Poyderman, preester.
1469. a. Ilmikvend, 1474. a. vend: Joh. Wynneke.
1487. a. Henr. Nikolai.
1495. a. paiku Hans Manvort [?].
1510. a. Ghert Monwers.

Kloostrifoogtid (ilmlikud).

- enne 1529. a. Hans Bere.
1529. a. Joh. Soie.
—1564. a. Dietrich Kawer.

Kloostrimaade valitseja.

1474. a. Cordt Sunderman.

DRAG UR PIRITA KLOSTERS LIV OCH KRÖNIKA.

Där den måleriska Piritafloden lugnt flyter mot Tallinn-viken, susade fordom en mäktig furuskog. Sekelgamla skogsjättar beundrade bilden av sina kronor i den av sandstränder omramade vattenspegeln. Allt emellanåt kommo snabba hjortfamiljer fram ur skogens djup och gledo graciöst ned för de branta stränderna fram till vattenbrynet. De kommo så ofta och så talrikt, att folket efter dem kallade floden i dess övre lopp för Hjort- (Hirve) floden. En sådan högtidlighet och renhet vilade över omgivningen, att man hade en förnimmelse av, att jungfru Maria själv tillsammans med Jesusbarnet tagit sin bostad i detta skogens tempel. Till den heliga Jungfruns ära kallades platsen för Mariadalen (Maarjaorg, Vallismariae).

Man vore frestad tro, att platsens högtidlighet redan tidigt lockat hit sådana, som fjärran från världens larm ville ägna sig åt Gud. Åtminstone redan år 1403 föreligga uppgifter, att här bodde människor, som flytt från världen. Därvid framväxte allt starkare hos de köpmän, som besökte Tallinn, tanken att på flodens östra strand anlägga ett dubbelkloster i överensstämmelse med den av heliga Birgitta grundade klosterorden, där personer av båda könen kunde finna en tillflyktsort. I spetsen för företaget ställde sig tre av Tallinns rika köpmän, Hinrich Swalbart, Hinrich Huxer och Gerlich Kruse. Det erforderliga området jämte byggnadstillåtelse erhöll man av ordensmästaren Conrad von Vitinghof (1401—1412). De ursprungliga byggnaderna uppfördes av trä, vartill man fick rikligt med material på platsen. Hinrich Swalbart ledde arbetet i egenskap av byggmästare. Arbetet på de första klosterbyggnaderna begynte antagligen år 1407, då två av klostrets grundare på Kristi himmelfärdsdagen

Tallinna garnisoni orkestri esinemine ltn. H. Lukase juhatusel. — Tallinns garnisons orkester medverkade vid festligheterna under ledning av löjtnant H. Lukas.
Foto: Loigom.

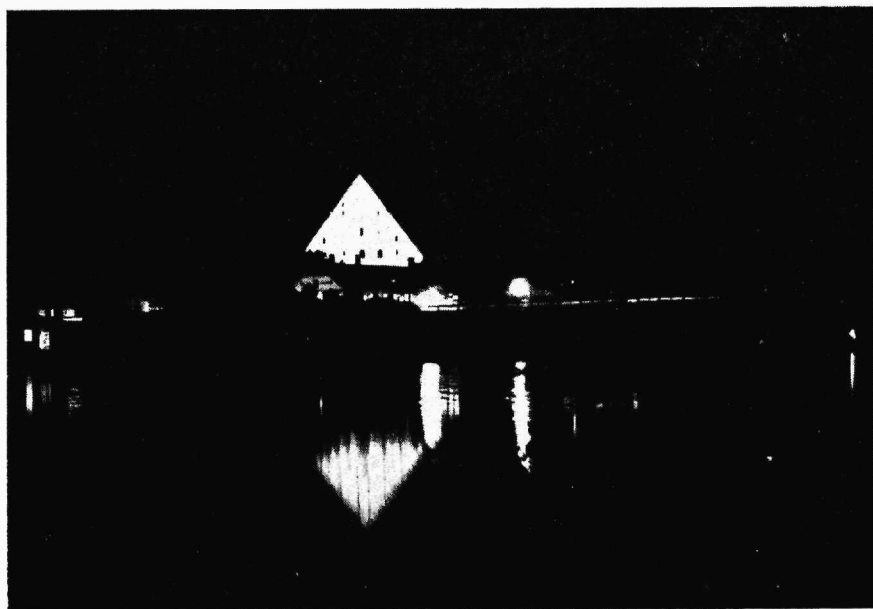
(den 5 maj) anträdde en resa till Sverige, där de besökte Vadstena för att anhålla om privilegier för det nya klostret samt relikier från S:a Birgitta och erforderliga bönböcker. De erhöilo allt, vad de behövde, och trenne bröder från Vadstena följde med för att organisera det nya klostret. Sålunda är uppgiften i Kelchs krönika, att dagen för klostrets grundläggning skulle varit den 15 juni år 1407, fullt trovärdig. Klostret helgades åt Jungfru Maria och den heliga Birgitta, men folket kände det endast under namn av Birgittaklostret. Då det skandinaviska dopnamnet Birgitta hos oss utformats till Pireti eller Pirita, fick klostret och dess omgivning namnet Pirita.

År 1417 begyntes uppförandet av stenbyggnaderna, av vilka den första var sakristian. Stenarna erhöil man genom ordensmästarens förmedling från staden Tallinns kalkstensbrott på Lasnamäe, varifrån de transporterades till sin bestämmelseort antagligen på vintern. År 1436 invigde Tallinns biskop Heinrich II det nya klostret. Enligt Th. Hiärnes krönika invigdes nunnorna söndagen före midsommardagen den 17 juni, men munkarna midsommardagen den 24 juni. Klosterbyggnadernas invigning

antages ha ägt rum på sensommaren Marie himmelfärdsdagen den 15 augusti, vid vilket tillfälle ortens högste styresman — ordensmästaren Hinrik Bockenvorde (Schungel) infunnit sig. Tallinns magistrat skickade till ordensmästaren i Pirita dyra utländska viner, spanska och rhenska, samt till hans följe två tunnor öl.

Arbetet på klostrets olika byggnader fortsattes delvis under de följande åren. Den 18 okt. år 1437 anhöll ledningen av klostret, understödd av ordensmästaren, Tallinns magistrat om tillåtelse att för klostrets räkning få bryta så mycket kalksten som behövdes. På hösten år 1439 besökte den nye ordensmästaren Heidenreich Vincke von Overberch klostret.

Då klostret som dubbelkloster gav skydd åt såväl munkar som nunnor, hade man redan vid de olika byggnadernas uppförande anordnat det så, att munkar och nunnor ej skulle behöva komma i beröring med varandra. I denna ävsikt hade särskilda flyglar utbyggs. Den enda plats, där munkar och nunnor kunde meddela sig med varandra, var det s. k. talehuset bakom sakristian,

Pirita juubeliööl tulede säras. — Klosterruinerna illuminerade under jubileumsnatten.

Foto: Johannes Tiks.

där man kunde tala genom en gallerförsedd öppning i muren. Allt tal var inskränkt så mycket som möjligt. Under gudstjänsten, vid middags- och aftonmåltiderna samt under hela natten måste absolut tystnad iakttagas. Av denna anledning hade i klostret utbildats ett särskilt teckenspråk. Lyfte klosterinvånaren sina ögon mot himlen och därvid med pekfinger berörde sitt ena öga, betydde detta Kristus. Ett finger vid huvudet betydde biktfader, två fingrar vid huvudet — abedissa. Pekfingeret tillsammans med andra handens lillfinger betydde törst, fem fingrar tillsammans vatten. Pekfingeret hållet framför bröstet betydde läsning o. s. v.

Under gudstjänsten befunno sig nunnorna på en läktare, som var anordnad utmed klosterkyrkans norra sida. Här sjöngo de osynliga för kyrkobesökarna, enär ett på koret anbragt skydd dolde dem. Kyrkorummet fick nunnan beträda blott två gånger i sitt liv, den ena då hon invigdes och den andra, då hon som död bars fram till altaret. På döden måste varje klosterinvånare tänka varje dag. För att man ej skulle glömma det, hade en likkista anbragts över ingången till klosterkyrkan. Inne i klostret fanns en öppen grav, vid vilken nunnorna jämte abedissan varje dag samlades för att bedja och kasta en handfull mull ned i graven.

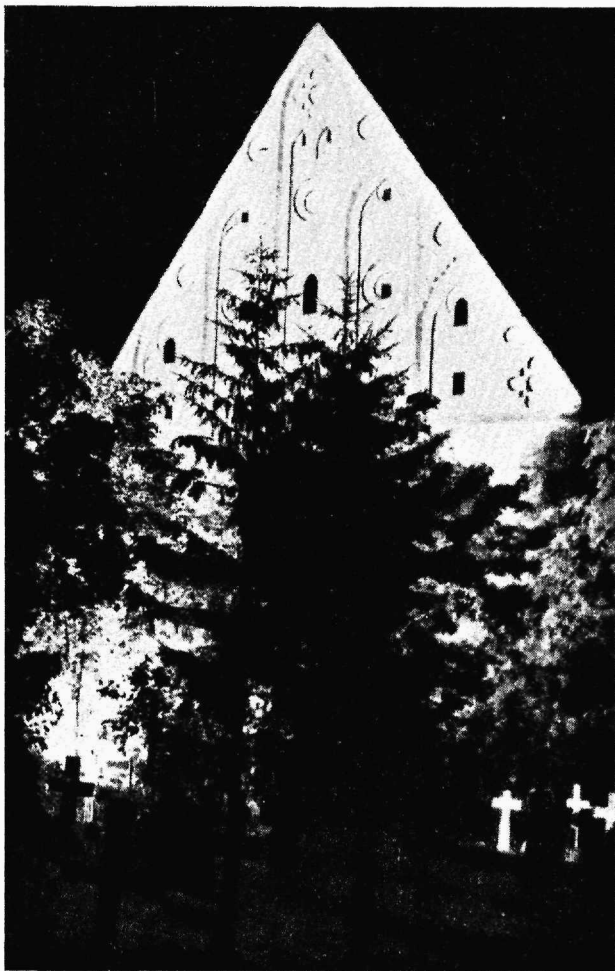
För att bli mottagen som nunna måste man ha genomgått ett provår samt ha uppnått en ålder av minst 18 år. Motsvarande ålder för munkarna var 25 år. Den nya nunnans invigning förrättades av biskopen under en högtidlig ceremoni. Framför den invigde bars en röd fana, vars ena sida smyckades av den Korsfästes bild och den andra av jungfru Marias. Den nya nunnan kom till kyrkan barfota och åtföljd av en präst. Vid altaret tog hon av sina ytterkläder, varpå biskopen iklädde henne den grå ordensdräkten och satte doket på hennes huvud. Efter välsignelsen och intagandet av den heliga nattvarden buro fyra nunnor sin nya medsyster på en bår till klostrets boningsrum genom "nådens och ärones port", vilken var belägen under abedissans läktare.

Ekonomiskt var klostret väl försörjt. Nästan var gång som en av Tallinns borgare gjorde sitt testamente tänkte han på klostret. Rikligt belönades även själamässorna, som höllos i klostret framför en övertäckt bår, som om föremålet för bönen legat på båren. Som säkerhet för löften om penningar förpantades och

donerades till klostret stora jordegendomar. Klosters besittningar sträckte sig sålunda ända till Virumaa, varest det ägde byn Rahkla i Simuna socken. I Harjumaa, huvudsakligen i Juuru och Jöelähtme socknar, ägde klostret år 1513 trettion byar. På halvön Viimsi besatt klostret stora skogsområden.

Rikligt med gåvor förde vallfärdande pilgrimer med sig, vilka strömmade hit även från avlägsnare platser isynnerhet från de skandinaviska länderna och Finland. För dessa besökande hade i klostret inrättats ett särskilt gästrum med en stor ugn.

Vid de stora klosterhögtiderna, särskilt på midsommardagen samlades stora människoskaror till klostret från när och fjärran. Efter friluftsgudstjänsten i klostrets skog, som nu är känd under namnet folkparken "Kloostrimets" (Klosterskogen), sjöngs och dansades det till musiken av säckpipor, vilket ej alls överensstämde med de stränga föreskrifterna att iakttaga tystnad. Dessa klosterhögtider gävo köpmännen tillfällen att inhösta rika skördar,

Kloostrikiriku viil juubeliööl elektriprožektorite valgustusel. — Klostret i festillumination. Foto: Johannes Tiks.

då de med sina varor och sitt öl samlades på klostermarknaden, sedan de dock först åt klostret erlagt en viss avgift för tillåtelsen att driva handel. Staden Tallinn försökte hindra detta köpsläende vid Pirita och förbjöd köpmännen med hot om straff att fara dit.

Det pulserande livet i klostrets omgivning lockade ofta dit sjörövare, som lade sig i försåt och plundrade handelsfartygen isynnerhet i sundet mellan ön Aegna och fastlandet.

Den stora reformationen, som i Tallinn åren 1524—1525 ledde till stängning av klostren och förstörandet av kyrkornas altare och målningar, förmådde ej ändra något i Pirita klosters liv. Under ridderskapets beskydd kunde klostret som en katolicismens utpost fortsätta med sin verksamhet mer än ett halvt århundrade efter reformationen.

Bland lutheranerna i Tallinn rådde stor förbittring över det i klostret förhärskande "avgudadyrkandet", som man kallade det, men staden saknade makt att göra ett slut därpå.

På grund av sina många jordegendomar hade klostret många strider om gränserna och tvister med sina grannar. Dessa tvistigheter ledde ibland till allvarligare uppträden och sammanstötningar. Sålunda klagade klosterbröderna år 1495, att den intill boende godsägaren Heinrich More med våld från klostret bortfört 10 hästar, och att han på sitt gods låtit slakta 9 av klostrets svin samt att bönderna på hans egendom stulit två oxar från klostret. Synnerligen talrika blevo missförstånden mellan klostret och staden Tallinn samt bönderna på stadens gods Vao efter reformationen. Likaså var förhållandet mellan staden och ridderskapet mycket spänt. Stadens magistrat klagade omkring år 1539, att munkarna på stadens område tillfångatagit en av bönderna på stadens gods, varefter de med våld fört honom till klostret, där han hållits fången i en cell fastbunden med en järnkedja, tills han slutligen lyckats rymma. Dessutom hade klosterfogden åtföljd av 25 med bössor beväpnade män på Piritafloden anfallit bönder från Vao, tagit några av männen till fånga samt släpat dem till klostret, där de höllos fängslade. Harju-Viru domstol hade mycket besvär med att likvidera dessa missförstånd.

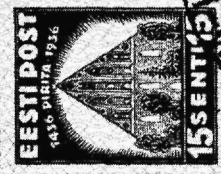
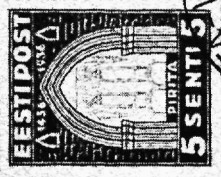
Då under år 1558 utbrutna kriget stora skaror av ryssar gjorde trakten kring Tallinn osäker, fordrade såväl stadens magistrat som ordensmästaren, att Pirita kloster skulle rivas, emedan det av fienden kunde utnyttjas som strategisk stödjepunkt vid

PIRITA, MÄNNI 1
 Telefon: 428-40
 (Pirita keskjaam)

Société
 d'embellissement de Pirita
 près de Tallinn en Estonie.

PIRITA KLOOSTRIMUUSEUM
 Piritat käsitlev kirjandus.
 Pirita vaadetega piltpostkaardi-
 did, valmistatud fotovõistlustel
 "Pirita eiu ja ilu" auhinmatud
 plüüdeest.
 Mälestusmärgid turistidele.

V. a.
 härra Riigivanem
 Konstantin Päts'ile

Toompea
Tallinn

belägringen av staden. Ridderskapet gick emellertid ej med på något dylikt. Under kriget skövlades klostret upprepade gånger av kringströvande ryska horder och självsvåldiga svenska krigsmän. I början av år 1575 trängde en rysk strövkår in i klostret och dräpte de bönder, som sökt sin tillflykt inom dess murar, rövade klostrets egendomar samt bortförde några nunnor.

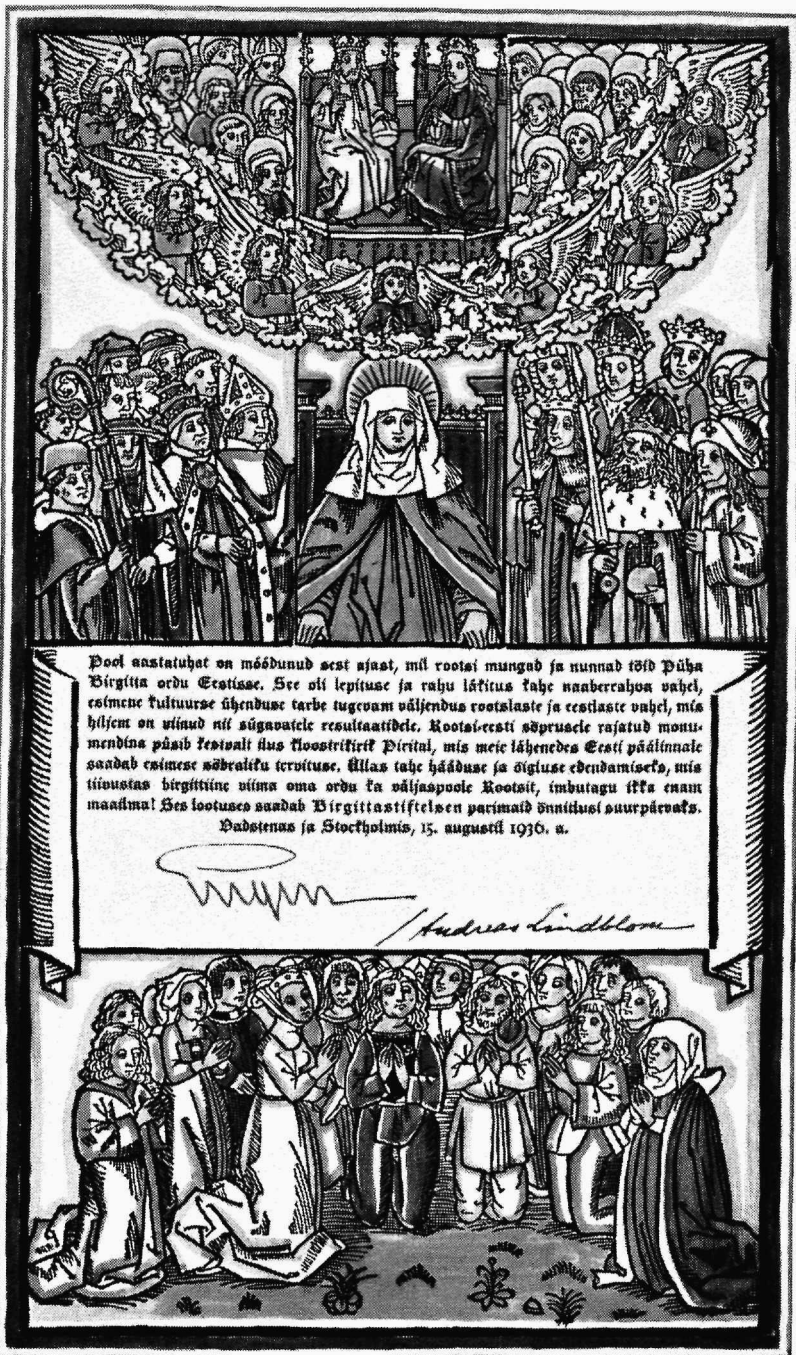
Den 1 februari år 1577 slog klostrets ödestimma. Ryssarna trängde in i klostret, där de mördade allt levande, plundrade och förstörde. Byggnaderna brändes, kyrkan skövlades, stenhusens tak slogs in och de större stenarna användes till förfärdigandet av kulor, varmed Tallinn besköts. Efter detta slag kunde klostret ej mera repa sig utan förblev i ruiner.

Bland uppgifterna om de forna birgittinerklostren, vilka samlats och utgivits i Tyskland på Altomünsters klostres förlag år 1888 återfinna vi ett och annat om Pirita kloster. .

”Antalet birgittinerkloster i Europas olika länder uppgick till c:a 70. Trots alla forskningar har det ej lyckats att få uppgifter om mer än c:a 40 kloster, om en del mer om andra mindre. Beträffande de 30 återstående saknar man än så länge närmare kännedom. Bland de mera representativa klostren omnämnes även Pirita.

Pirita kloster i närheten av Tallinn låg i en mycket vacker omgivning. Det grundades av 12 förmögna borgare från Tallinn, vilka även sörjde för att det fick nödiga inkomster. Två av grundarna sändes på Kristi himmelfärdsdagen år 1407 till Vadstena för att skaffa ledamöter till den nya institutionen. Ännu samma år efter Maria födelsedag (den 7. sept.) skickades P. Johannes och Fr. Laurentius från Vadstena till Tallinn för att de skulle bekanta sig med de därstädes rådande förhållandena. Först år 1412 kom man så långt, att klostret och kyrkan kunde tagas i bruk.

P. Carolus blev prior i det vackra klostret. Där bosatte sig dessutom f. d. borgmästaren i Skara, två patres, Fr. Stephan Lapidica, två klostersystrar, Christina Tocke och Christina Jovans jämte två kvinnliga kandidater. Alla dessa personer härstammade från Vadstena kloster.

Pool aastatuhat on möödunud sest ajast, mil rootsi mungad ja nunnad tõid Püha Birgitta ordu Eestisse. See oli lepituse ja rahu läkitus kahe naaberriigi vahel, esimene kultuurse ühenduse tarbe tugevam väljendus rootslaste ja eestlaste vahel, mis hiljem on viinud nii sügavatele resultaatidele. Rootsi-estsi sõprusole rajatud monumentina püüab keisrali Aius Kloostrikirik Pirital, mis meie lähenedes Eesti väärtimale saadab esimese sõbraliku tervituse. Ällas tahe hääduse ja õigluse edendamiseks, mis tiivustas birgittine viima oma ordu ta väljaaspoole Rootsit, imbutagu ilka enam maailma! Kes lootuses saadab Birgittastiftelsen parimaid õnnitlusi suurpäevaks.

Padstenas ja Stockholmis, 15. augustil 1936. a.

Andreas Lindblom

Mälestuspärgament Piritas Kaunistamise Seltsile Rootsi Birgitta sihtasutuselt. Hyllningsadress till Sällskapet för Piritas försköning från Svenska Birgittastiftelsen.

I munkklostret inträdde 6 klerker (prästkandidater), medan 16 jungfrur anhöllo om tillåtelse att få inträda i nunnekonventet. Även av klostrets grundare inträdde tre i det prästerliga ståndet. Dessa voro Hinrich Swalbart, Hindrich Huxer och Gerlich Kruse. Sina egendomar skänkte de till klostret. Den sistnämnde, som var mycket begåvad, invigdes ett par år senare till präst och han blev t. o. m. prior för klostret. På årsmötet i Vadstena var Pirita representerat med tre patres. Klosterpersonalen i Pirita bestod år 1487 av 8 patres, 4 bröder och 55 systrar. En del historiker, däribland även Arndt, vilja göra gällande att klostret brann ner år 1564, medan andra påstå, att det förstördes av ryska soldater år 1575.

I "Diarium Wazstenense" eller "Liber Memorialis" finna vi följande uppgifter angående Pirita kloster:

Den 13. aug. 1421 återvände Sor. M. Christina Joansdotter från Pirita kloster, till vilket hon skickats 8 år tidigare. Då emellertid maximantalet (60) nunnor, som klostret kunde motta, uppnåddes, kallades hon tillbaka.

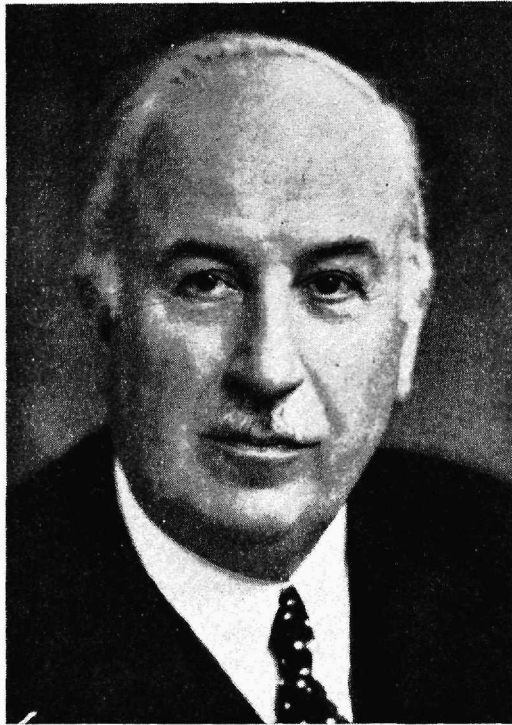
Den 22 maj 1426 sändes från Pirita kloster P. Gervinus och P. Johann Bernhardi till klostret "Maria Wald" vid Lybeck för att utreda en del missförstånd, som uppstått mellan de båda klostren. De deltog även i årsmötet, till vilket infunnit sig patres från många kloster. Den 11 aug. återvände de hem medförande en del rättesnören och reformregler, vilka gävo upphov till många misshälligheter.

Den 18. aug. 1429 ägde det ordinarie årsmötet rum i Vadstena. Bland representanterna märktes även P. Nicolaus, Pirita klosters prior.

År 1436 hölls årsmöte i "Maria Kron" i Stralsund, varvid även Pirita kloster var representerat.

1456 års möte var bestämt att äga rum i "Maria Wald", vid Lybeck. Då emellertid danskarna vid nämnda tidpunkt med en stor flotta befunno sig på havet, kunde en del representanter ej deltaga i sammanträdet. En del hade emellertid samlats i Lybeck dessförinnan, däribland även representanten för Pirita kloster. Sammanträdet hölls utan Vadstena klosterpriors närvaro. Årsmötets beslut frambades emellertid för Vadstenas överprior till stadfästelse.

Rootsi õpetlased, Rootsi-Eesti ühismonumendi — Pirita kloostri — väljakaevamiste ja uurimistööde juhatajad: — Svenska vetenskapsmän, som i samarbete med estniska myndigheter medverkat vid utgrävningen och utforskningen av Pirita kloster:

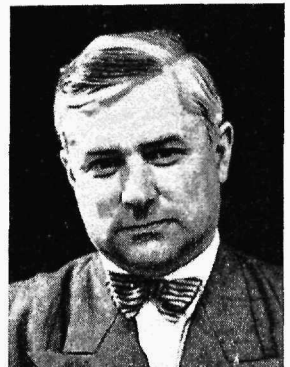
Prof. dr. Sigurd Curman, Rootsi riigiantikvaar.
Riksantikvarie dr Sigurd Curman.

Dr. Bertil Berthelson, antikvaar. — Antikvarien dr Bertil Berthelson.

Prof. dr. Sten Karling, Tartu ülikooli kunstiajaloo professor. — Professor dr Sten Karling.

Dr. Erik Lundberg, antikvaar. — Antikvarien dr Erik Lundberg.

Peale nende oli Pirital tegevuses veel arhitekt Alrik Andersson, Rootsist. — Utom dessa medverkade under en kortare tid även arkitekten Alrik Andersson.

År 1487 bestämde påven Innocentius VIII, att årsmötet skulle hållas i klostret "Gnadenberg" vid Nürnberg.

I årsmötets öppnande skulle även pater Heinrich från Pirita deltaga, men han insjuknade svårt på resan och kom därför aldrig fram till bestämmelseorten.

Den 24. juni 1508 återvände P. Nicolaus Ragwaldi och P. Carl Benedicti från Pirita kloster till Vadstena. På grund av de oroliga tiderna hade de varit nödsakade att stanna i Pirita kloster i två år, utan att kunna företaga den åsyftade resan till Danzig. På grund av denna långa frånvaro från klostret avsade sig P. Nicolaus Ragwaldi skriftligen priorämbetet.

I Leonid Arbusov (senior), Livlands Geistlichkeit, Dritter Nachtrag, Mitau 1913 sid. 352—354 finna vi uppgifter om Pirita kloster samt namnen på en del funktionärer.

Klosterbygget påbörjades år 1407. Den 29 maj 1411 städfäste påven Johan XXIII det i Mariendal belägna åt jungfru Maria och den heliga Birgitta helgade klostret. Klostret, som var grundat av ordensmästaren Konrad von Vietinghof och biskop Johannes i Tallinn, invigdes enligt den helige Augustinus' samt Frälsarordens föreskrifter. Påven gav klostret samma privilegier och rättigheter, som klostret i Vadstena hade. Samma dag befallde påven Tallinns biskop 1) att i klostret efter eget gottfinnande hålla gudstjänst och förböner till jungfru Marias och den heliga Birgittas ära för personer av båda könen, 2) att tillåta två nunnor från Vadstena kloster att vistas här för att ge behövliga instruktioner, då de i Tallinn förhärskande kyrkliga bruken ej tagit fast form och i mångt och mycket avveko från i andra kloster förhärskande seder.

Åren 1506—1508 skulle klostret reformeras av två från Vadstena hitsända visitorer nämligen biktfadern Nikolaus Ragwaldi och Karolus Benedictus. (U. B. II nr. 39. 399). År 1577 förstördes klostret av ryssarna.

Abedissor.

1412 Christina Tocke.

1423 Aug.: namnet ej känt (UB. 7 n. 24).

1438 Kone.

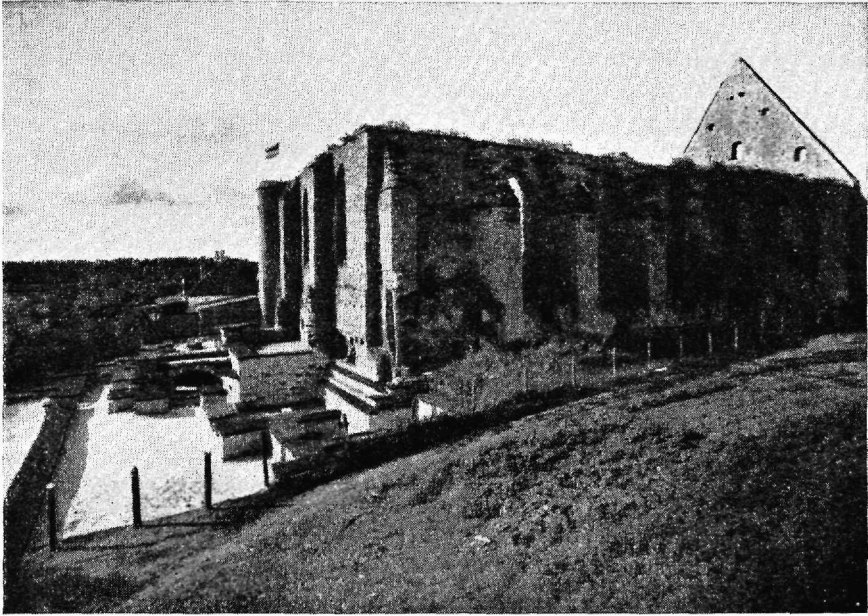
efter 1449 Margarethe Woldicke [?].
 1451 Namnet ej känt (UB. 11 n. 192).
 1458 och 1462 Kuningunde Orgies.
 1466 Juni: Namnet ej känt (UB. 12 n. 405)
 1474 Gertrud [Wekebrod].
 1484 Gertrud.
 Gertrud Orges.
 1504 Birgitta [? Hastfer].
 1524 Namnet ej känt (Hansen, sid. 146).
 1526—1545 Birgitte Holstever.
 Gertrud von Vietinghof.
 1552 ? 1555 Margarethe Donhof.
 —1564 Magdalena Soie.

Visitorer.

före 1446 Johannes Johannis aurifabri.
 1506—1508 Nicolaus Ragwaldi, confessor generalis.
 Karolus Benedicti.

Konfessorer.

1407 Johannes, presbyter.
 1418 Gerlacus [Kruse], vikarierande konfessor.
 1424, 1428 och 1438 Gerlacus Kruse, överkonfessor.
 före 1450 (?) Arnoldus föregångare. Namnet ej känt (UB.
 11 n. 441).
 1455 och 1458 Arnoldus.
 1462 Hermannus.
 1474 Johann, bikt-fader.
 1484 Heinricus.
 1485 Georgius Rese.
 1504 Ruthgerus.
 1506—1508 Nicolaus Ragwaldi (se visitorer).
 15** Sveno Thordonis.
 1524 Pater. Namnet ej känt (Hansen sid. 146).
 1526 och 1527 Heinr. Haszervelt.
 1530 Vincentius.
 1537 och 1539 Jürgen v. d. Brock, bikt-fader.
 1555 Joh. Ruperth, för båda konventen gemensam pater.
 1564 Herman, pastor.

Väljakaevetud, restaureeritud ja konserveeritud alusmüürid kiriku idapoolses osas.
Det utgrävda, restaurerade och konserverade ruinpartiet öster om kyrkan.

Foto: K. Akel.

Klosterpersonal.

- 1411 2 nunnor från Vadstena.
 1412 Christina Jowansdotter.
 Christina Sighursdotter.
 Katharina Dansdotter.
 omkr. 1417 NN van der Beke (Gerd van der Bekes gemål,
 f. Rosendal).
 1418 Anneke Strantfrese [?].
 Rosendal (Wulfard Rosendals gemål, f. Ryke).
 1429 Anna Bylowe.
 1436 [Wendele Beke]. (Hinrik v. Telchtens gemål).
 1444 Margarethe Grantsche, leksyster.
 1449 Margarethe Woldicke (se abedissor).
 1450 Eywal, jungfru.
 omkr. 1480 Tale Helpin.
 före 1498 † Gertrud Velthusen.
 i början av 1500-talet Anna Bombower.

- 15** Maria Bomhower.
1511 Katharina Todwen.
1523 [Katharina] Bomhower.
1523 och (1525. ?) Elsebe Huldermann.
1523 och 1545 [Birgitte] Bomhower.
-

- 1407 Gerlich Cruse.
Laurentius Olghiarson, lekbroder.
1407 och de följande åren, samt ännu 1436. Hinr. Swalbart.
Hinr. Huxor.
1407, 1412—1413 Borchardus Sawdel.
1412—1414 Stephanus Lapidica.
1419 Johannes.
Henr. Stelle.
1420 Wilhelmus.
omkr. 1430 Gerd von der Beke.
Wulfárd Rosendal.
[1437 eller 1438] Nik. Volczen.
1452 (1465. ?)—1474 Ruthger von Bacham.
1469 John Eppenschede, präst.
Albertus Poyderman, präst.
1469 lekbroder, 1474 broder: John. Wynnecke.
1487 Henr. Nikolai.
omkr. 1495 Hans Manvort [?].
1510 Chert Monwers.

Klosterfogdar (världsliga).

- före 1529 Hans Bere.
1529 Joh. Soie.
—1564 Dietrich Kawer.

Klosterområdenas uppsyningsman.

- 1474 Cort Sunderman.

PIRITA KLOOSTRI VAREMED JA PIRITA KAUNISTAMISE SELTS.

Sajandite kestel olid Pirita kloostri varemed kaitsmatult ajahamba hävitada. Kloostri kõrvalehitused tasandusid maaga, nunnade eluhoone ja kloostri siseõue kohale tekkis väli. Kloostri varemeist veeti tahutud kive ümbruskonna ehituste jaoks, mida võib praegugi veel leida Viimsi mõisa ja Marienbergi ehitustes. Kloostri kiriku kõrval olevates ristikäikudes otsisid mõned kehvikute perekonnad peavarju. Kloostrikiriku sisemust kasutatud veel 18. sajandi lõpul katoliiklaste matmispaigana ja veel 19. sajandi keskpaigu leidunud end. kiriku põrandapinnal rahvamälestuste järgi üksikuid puuriste.

1894. a. uuris esmakordselt kloostri varemeid dr. W. Neumann. Tehti rida tähtsaid ehitusajaloolisi avastusi, näit. selgitati nunnade väärpealne olemasolu kloostri kiriku sees, kiriku põhjapoolses küljes.

Kuna kloostrikiriku varemete, eriti aga selle kõrge läänepoolse viilu, seisukord muutus ohtlikuks, siis viidi Eestimaa Kirjanduse Seltsi muinsuskaitse-osakonna korraldusel 1909/1910. a. läbi varemete kindlustamise tööd; viilu hari tasandati ja kaeti telliskivikattega. Akende, luugiavauste, nišside ja müürinurkade kohal kindlustati purunenud kive tsemendiga. Konserveerimistööd läksid osakonnale maksma 3400 rubla. Raha saadi korjanduse teel. Viimsi mõisa omanik F. von Schottländer annetas üksi 1400 rubla. Erilist tänu kindlustustööde eest ja selle eest, et lääneviil veel tänapäevalgi püsib, pälvib nende energiline korraldaja parun Alexander Stael von Holstein.

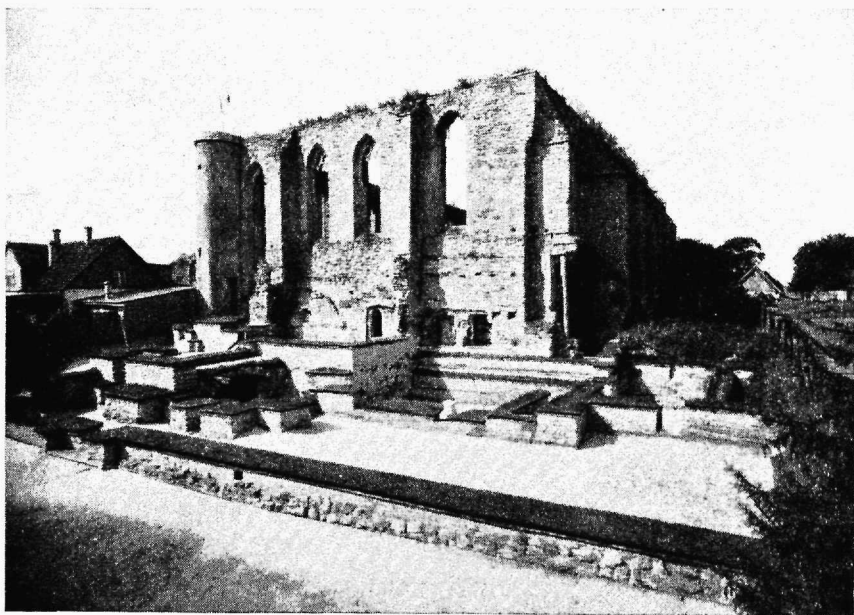
1925. a. asutati Pirita Kaunistamise Selts, kes üheks oma peamiseks ülesandeks seadis kloostri varemete korrastamise. Selleks alustati hoogsat propagandat eesti ja rootsi ajakirjanduses. Trükiti hulk piltidega ilustatud brošüüre ja lendlehti mitmes kee-

les, mida jagati kloostrit külastavatele turistidele ja saadeti laiali välismaistele reisibüroodele ja ajakirjandusele, eriti Rootsi.

Seltsi korraldusel suleti matmiseks 1928. aastal kloostri kalmistu, rajati kalmistule jalutusteed, uuendati kalmistut piirav lagunenud müür, ehitati vaatetorni uus kivist keerdtrepp jne.

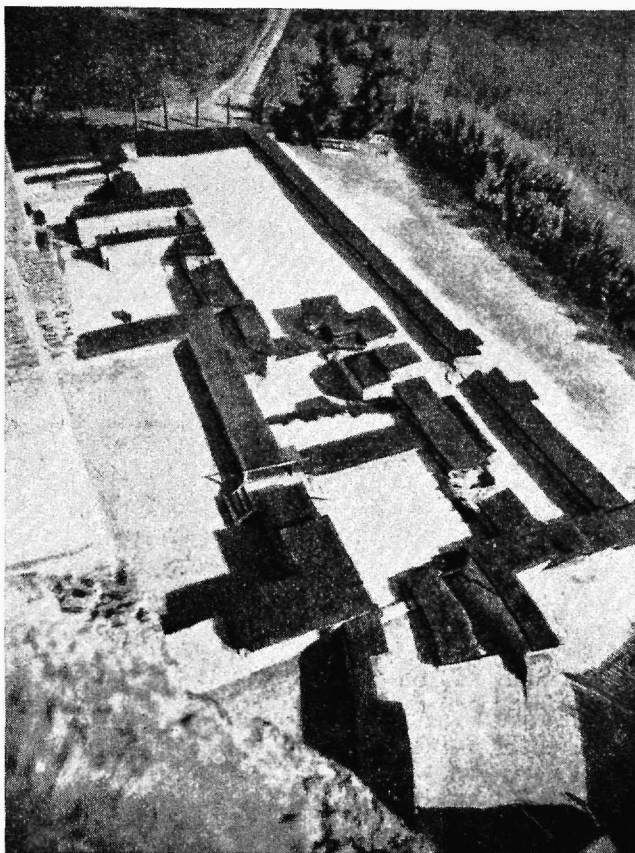
1930. a. kevadel Rootsi riigiantikvaar prof. dr. S. Curman palus meie Haridusministeeriumilt luba kloostri varemete väljakaevamiseks ja konserveerimiseks, missugune luba talle ka anti. Pirita Kaunistamise Seltsi sekretäri A. Strutzkini külaskäigul 1930. a. suvel Stokholmi ja Vadstenasse arutati Rootsi õpetlastega algavate tööde kohta puutuvaid küsimusi. Dr. S. Curman asus väljakaevamiste mõtte õhutamisele Rootsis ja ühtlasi selleks rahaliste annetuste kogumisele. Ta võttis ka väljakaevamistöode üldjuhatamise endale. Tema suurte teenete eest muinsusvara päästmisel valis Pirita Kaunistamise Selts ta 1931. a. oma au liikmeks.

Väljakaevamistega tehti algust sama 1930. a. suvel. Nende hilisem läbiviimine sai võimalikuks Eesti Haridusministeeriumi

Väljakaevamiste maa-ala (võrdle eelmise pildiga). — Det utgrävda klosterpartiet.

Foto: K. Akel.

Väljakaevamiste maa-ala, pildistatud vaatetornist. — Det konserverade ruinpartiet sett från kyrkans torn. Foto: K. Akel.

kunsti ja teaduste osakonna tänuväärusel. Mõne aasta jooksul, suve paari kuu kestel, kaeveti välja kloostri kiriku idapoolses otsas endise käärkambri, kõnelustoa ja nende naabruses olevate ruumide alusmüürid, mis konserveeriti ja kindlustati prof. dr. Curmani poolt leiutatud nägusa meetodi järgi. Väljakaevatud muld sõeluti hoolega läbi. Väljakaevamistel kiriku idapoolsel maa-alal, mis teostati prof. dr. Sten Karlingi juhendamisel ja lõpetati 1936. a., töötas assistendina eestlane magister A. Tuulse.

Eesti muinsuskaitse korraldusel kaeti 1937. ja 1938. a. kiriku müürid paeplaatidega ja konserveeriti kõik võlvide konsolidid.

Väljakaevamistel 1935. a. tuli ilmsiks käärkambri nurga-müüri raiutud pesunõu — *piscina*, missugune leid on haruldane. See n.-n. *piscina* oli kasutamiseks peamiselt preestreile enne jumalateenistust. Kivisse raiutud tühem on kaheksakandiline, ning mõõtudelt tavalistest suurem ja lamedam.

Ka tuli mullapõuest välja hulk muinsusesemeid. Nendest äratas laialdast tähelepanu 15. sajandist päritolev vaskklišee „*Ecce Homo*“, kannatava Kristuse kujutusega. Harulduseks on ka kuldsõrmus Kristuse ristilöömise stseeniga, mis leiti kloostri juubelpäevade eel. Sõrmus on ühe kloostri nunna või abtessi oma, mida kanti Kristuse pruudi märgina. Sõrmusest on tehtud jäljend Rootsi Ajaloo Muuseumi jaoks. Rikkalikul arvul leitud ornamentidega potikildudest õnnestus koostada mitmed kannud, mis osutusid Reinimaalt pärit olevaiks. Leidudest on pandud alus Piritä kloostri muuseumile.

Väljakaevamised on toonud Piritale nimetuse *E e s t i P o m p e i*.

Väljakaevamiste jätkamine võiks tulevikus tunduvalt suurendada turistide juurevoolu Tallinna ja Piritale, eriti katoliiklikust maailmast ja Rootsist.

Eriti laialdast tähelepanu äratas kõikjal Piritä kloostri 500-a. pühitsemispäeva juubel, mis korraldati Piritä Kaunistamise Seltsi poolt 15. ja 16. augustil 1936. a. *).

Seltsi juhatuse koosseisu kuulusid juubeliaastal: adv. R. Kuusmaa, arhitekt E. Kühnert, dr. O. Palu ja seltsi sekretär A. Strutzkin.

*) Olgu mainitud, et peale kloostri varemete korraldamise töö on Piritä Kaunistamise Selts Piritä kui Eesti tähtsaima suvituskoha kultuurilise arenemise loos järeleandmatu visadusega saavutanud veel muidki üritusi, milledest tähtsaimad on: telefonikeskjaama loomine (1929. a.), elektervalgustuse soetamine (1933. a.), Piritä-Tallinna liiklemisolude kättesaadavaks muutmine rahvale, mis on võimaldanud linlastele tihedamat ja elavamat läbikäimist Piritaga ja on aidanud hõlbus-tada laialdases Piritä ümbruses ümber aasta elamist.

On pikemat aega arutatud vabaõhumuuseumi ja zoo-botaanilise aia loomise küsimust Piritale, rahvaparki „Kloostrimets“, kus maastik selleks on eriti sobiv. Mõttest on vaimustatud ka Rootsi õpetlased, kes meeleldi oleksid valmis sellele üritusele kaasa aitama, rakendades oma Skanseni vabaõhumuuseumi juures saavutatud kõrgeväärtuslikke kogemusi.

Selts on mõnd aega õhutanud Tallinna linna administratiivpiiride laiendamise mõtet Pirital, mis haaraks endasse Merivälja ja Varsaallika maa-alad, et siis üldplaneerimise abil luua senine kahes osas asuv Piritä, linna ja maakonna valdusse kuuluvad Piritä osad, üheks tervikuks, mis kannaks Suur-Piritä nime. Selle tulemuseks oli mõne aasta eest osaline Piritä planeerimine (Piritä küla karjamaad, umbes 50 ha suuruses), kuna keskvalitsuse korraldusel praegu toimub üldplaneerimine.

PIRITA KLOSTERRUINER OCH SÄLLSKAPET FÖR PIRITAS FÖRSKÖNING.

Under sekel stodo Pirita klosterruiner utan skydd mot det förstörande inflytandet av tidens tand. Klostrets ekonomibyggnader förföllo så småningom och jämnades med marken. På den plats, där nunnekonventet stått samt på klostrets inre gårdsplan, började gräs att gro. Från ruinerna bortfördes de bearbetade stenarna och användes till att uppföra byggnader i grannskapet. Sådana stenar kan man ännu finna på Viimsi gods och Marienbergs byggnader. I korsgångarna bredvid klosterkyrkan sökte fattiga familjer tak över huvudet. Ryktet förmåler att klosterkyrkans inre ännu i slutet av 1700-talet använts till begravningsplats för katoliker, och ännu under mitten av 1800-talet hittade man enligt gamla folksägner enstaka träkors på det forna kyrkogolvet.

År 1894 undersöktes klosterruinerna för första gången av dr. W. Neumann. En mängd viktiga byggnadshistoriska upptäckter gjordes. Bl. a. lyckades man utröna var nunnornas läktare varit belägen.

Då tillståndet av klosterkyrkans ruiner, i synnerhet dess västra gavel blev kritiskt företogs på initiativ av Estländische Literarische Gesellschaft åren 1909/1910 en konservering av ruinen. Den stora gavelns kant täcktes med tegelstenar. Lösa och söndersmulade stenar i nischer och öppningar överdrogos med cement. Konserveringsarbetet kostade föreningen 3400 rubel, vilken summa anskaffades genom insamling. Ägaren av Viimsi gods, F. von Schottländer, donerade ensam 1400 rubel. Särskild erkänsla för konserveringsarbetet, tack vare vilket västra gaveln i dag

finns kvar, förtjänar den energiske ledaren, baron Alexander Stael von Holstein.

År 1925 grundades Sällskapet för Piritas försköning, vilket såg sin förnämsta uppgift i att iståndsätta klostrets ruiner. I denna avsikt begyntes en livlig propaganda för saken i såväl estniska som svenska pressen. Man lät trycka en mängd med bilder försedda broschyrer och flygblad på flera olika språk, vilka sedan utdelades till turister eller skickades till estländska resebyråer och förlag isynnerhet till Sverige.

På sällskapets föranstaltande förbjöds år 1928 begravning inom klosterruinerna. En promenadväg anlades, och muren kring begravningsplatsen nybyggdes. Utsiktstornet försågs med en ny vindeltrappa.

På våren 1930 anhöll den svenske riksantikvarien prof. dr. S. Curman hos vårt undervisningsministerium om tillåtelse att utgräva och iståndsätta klosterruinerna, vilket också beviljades. Sommaren 1930 gjorde sekreteraren i Sällskapet för Piritas försköning en resa till Stockholm och Vadstena för att med svenska vetenskapsmän diskutera till det begynnande arbetet hörande frågor. Riksantikvarie Curman åtog sig att propagera för utgrävningstanken i Sverige samt anordna insamling av pekuniära medel. Han åtog sig också den allmänna ledningen av utgrävningens arbetet. Som ett erkännande av hans stora förtjänster vid räddandet av estniska fornminnen valde Sällskapet för Piritas försköning honom till sin hedersledamot.

Utgrävningarna påbörjades sommaren 1930. Deras senare genomförande möjliggjordes genom det tacknämliga understödet från estniska undervisningsministeriets konst- och vetenskapsavdelning. Arbetet kunde försiggå endast på sommaren, men under loppet av några år hade man dock lyckats framgräva den vid klosterkyrkans östra sida belägna sakristian, talehuset och grundmurarna till i dess närhet befintliga rum. Dessa murar ha nu restaurerats och konserverats enligt en av riksantikvarie Curman uppfunnen vacker metod. Sedan arbetet öster om kyrkan avslutats 1936 konserverades genom den estniska fornvårdsmyndighetens försorg kyrkans konsoler, valvanfang och murkrön. Utom de svenska vetenskapsmännen har från estnisk sida mag. A. Tuulse verksamt deltagit i arbetet.

Vid utgrävningarna år 1935 påträffades ett i sakristians hörnmur inhugget tvättkärl. Denna s. k. piscina var huvudsakligen avsedd att användas av prästerna före gudstjäндsten. Stenen är åttkantig, omsorgsfullt huggen samt större och slätare än de övriga. En mängd fynd gjordes.

Av dessa väckte en kopparsticksplatta från 1400-talets slut stort intresse. Plattan bär bilden av den lidande Kristus, "Ecce Homo". Till sällsyntheterna hör dessutom en guldring med Kristi korsfästelsescen. Ringen hittades kort före jubileumsdagarna och synes ha tillhört någon nunna eller abedissa, vilken bar den som ett tecken på att hon var Kristi brud. I riklig mängd har man funnit skärvor av ornerade kärl och det har lyckats att sammanställa många kannor, som visat sig härstamma från Rhenlandet. Av fynden har lagts grunden till Pirita klostermuseum.

Utgrävningarna ha förlänat Pirita nammet Estlands Pompeji.

Utgrävningarnas fortsättande kunde i framtiden betydligt öka tillströmningen av turister till Tallinn och Pirita isynnerhet från Sverige och de katolska länderna.

Stor uppmärksamhet överallt väckte Pirita klostets 500-års jubileum, som anordnades av Sällskapet för Piritas försköning den 15 och 16 augusti år 1936.*)

Under jubileumsåret hade sällskapets styrelse följande sammansättning: adv. R. Kuuskmaa, arkitekt E. Kühnert, dr. O. Palu och sällskapets sekreterare A. Strutzkin.

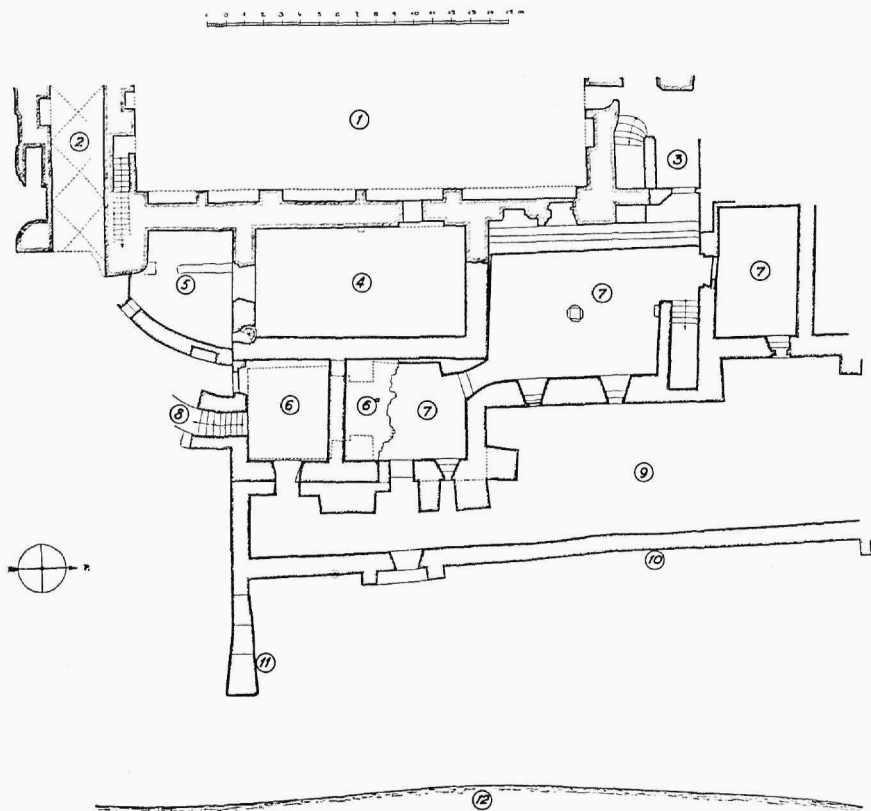
*) Det må här nämnas att Sällskapet för Piritas försköning efter klosteruinernas iständsättande outtröttligt arbetat på att göra Pirita till en modern badort. Sålunda har stället fått en telefonstation (1929), elektrisk belysning (1933) o. s. v. Förbindelserna med Tallinn ha förbättrats, varav följderna blivit ökad tillströmning av stadsborna till Pirita.

Sedan en längre tid har dryftats frågan om inrättandet av ett friluftsmuseum samt en zoologisk-botanisk trädgård i "Klosterskogen", där de naturliga förutsättningarna äro därtill mycket lämpliga. Tanken har vunnit genklang även hos svenska vetenskapsmän, vilka lovat bistå vid dess realiserande, därvid tillämpande de erfarenheter, som gjorts vid anläggningen av Skansens friluftsmuseum.

Sällskapet har sedan någon tid propagerat för utvidgning av staden Tallinns administrativa gränser i Pirita, så att de komme att innesluta även områdena Merivälja och Varsaallik. Genom en allmän planering skulle sålunda det nu av två delar bestående Pirita, av vilka den ena tillhör staden, den andra länet Harjumaa, sammanslås till en enda helhet under namn av Stor-Pirita. En planering företogs delvis för några år sedan (byn Piritas betesmarker, ett område på c:a 50 har), medan genom centralstyrelsens försorg en allmän planering nu försiggår.

Väljakaevetud maa-ala plaan Pirita kloostrikiriku idapoolses osas.
Valmistanud arhitekt O. Grohmann 1938. a.

Plan över det öster om Pirita klosterkyrka utgrävda området.
Uppmätt 1938 av arkitekt O. Grohmann.

1. Kirik. — Kyrkan.
2. Munkadepoolne ristikäik. — Munkarnas korsgång.
3. Nunnadepoolne ristikäik. — Nunnornas korsgång.
4. Käärkamber. — Sakristia.
5. Vasesepa-töötuba. — Kopparsmedja.
6. Kõnelemisruum munkadele (Parlatorium) — Munkarnas talehus.
- 6-a. Kõnelemisruum nunnadele. — Nunnornas talehus.
7. Keldrid. — Källare och förrådsrum.
8. Keldri trepp. — Källartrappa.
9. Õu ja nunnade aed. — Gårdsrum och nunnornas örtagård.
10. Kloostri ehitusi piirav müür. — Klostermur.
11. Munkade ja nunnade maa-alasid eraldav müür. — Skiljemur mellan munkarnas och nunnornas område.
12. Muistne jõesäng. — Den forna flodstranden.

PIRITA KLOOSTRI 500-AASTASE PUHITSEMIS- PÄEVA JUUBEL 15. JA 16. AUGUSTIL 1936. A.

Kui Pirita kloostri hoonete puhitsemise päev oli Tallinna Linna Arhiivi andmeil kindlaks tehtud, siis otsustas Pirita Kaunistamise Seltsi juhatus juubelipäeva pidulikult tähistada. Kuulutati 1936. a. kloostri juubeliaastaks ning eesti ja rootsi ajakirjanduses juhiti juba aasta varem lähenevale tähtpäevale tähelepanu, samuti ka mitmes keeles trükitud brošüürides. Et juubeliaasta väärikalt sisustada, selleks kirjastati eesti ja rootsi keeles 110-leheküljeline koguteos „Pirita klooster 1436—1936“, milles peale väljaandja eessõna avaldasid kirjutusi 6 õpetlast, neist 3 rootslast: Rootsi riigiantikvaar prof. dr. Sigurd Curman — „Pirita klooster ning kultuuriline koostöö Eesti ja Rootsi vahel“, antikvaar dr. Bertil Berthelson — „Birgitlaste ehitusviis“ ning prof. dr. Sten Karling — „Pirita osa Eesti kunstiajaloo“. Kodumaalasist kirjutasi: Eesti Riigi Keskarhiivi juhataja dr. O. Liiv — „Pirita kloostri kroonika“, arhitekt Ernst Kühnert — „Pirita kloostri ehitusajalugu ja tema arhitektooniline iseloomustus“ ja prof. dr. O. Sild — „Mil viisil austati Vana-Liivimaal püha Birgittat“. Raamat sisaldas 54 pilti Pirita kloostrist, selle ümbrusest ja ajaloo kohta ning oli pühendatud Riigivanemale Konsantin Päts'ile, kes on Pirita praeguse arengu rajajaks.

Et tõsta huvi kloostri ja selle ajaloo vastu, selleks kuulutas selts välja algupäraste novellide võistluse. Novellide aine pidi olema seoses Piritaga, soovitatavalt Pirita minevikuga. Tööd võisid olla kirjutatud eesti, rootsi, saksa või vene keeles. Auhindu oli 3, kokku 300 krooni suuruses. Võistlusest võeti elavalt osa. Tõid tuli ka Rootsist ja Saksamaalt. Samaaegselt kuulutati seltsi poolt välja ka fotovõistlus „Pirita elu ja ilu“, millest võisid osa

võtta vähimalt 4 ülesvõttest koosnevad pildikogud. Ülesvõtted võisid igakülgsest kujutada Pirita elu ja ilu — varemeid, jõge, mereranda, maastikku — võimalikult igast aastaajast. Auhindu oli 3, kogusummas 120 krooni. Ka see võistlus leidis elavat osavõttu.

Seltsi algatusel ja tema kavandite kohaselt laskis Postivalitsus juubeliks välja juubelipostmargid 5, 10, 15 ja 25 sendi väärtuses, mis olid käigus juubeliaasta lõpuni.

Paljudele katoliku kloostritele välismaal ja Eesti ning välismaade tähtsamatele organisatsioonidele ja isikuile saadeti eesti- ja ladinakeelsed kutsed pidustustest osavõtmiseks.

Juubelipidustused peeti 15. ja 16. augustil 1936. a. suure rahvahulga osavõtul. Külaliste seas oli rohkesti välismaalasi. Ilm oli haruldaselt ilus. Pirita põhielanike nobedad käed olid suure armastusega suursündmuse vastu põiminud hulga vanikuid, mis ehtisid sissekäike kloostri varemesse, kõlakoda, laulupõrandat ja kantslit. Vanikuis oli rohkesti eesti ja rootsi rahvuslipukeisi, samuti lehvisid varemete vaatetorni tipul kõrvuti eesti ja rootsi rahvuslipud.

Juba juubelipäeva eelõhtul, 14. augustil, olid kloostri varemed kuni südaööni valgustatud võimsate elektriprojektorituledega. Valgustamine jätkus ka mõlema pidupäeva õhtul.

Juubelipidustuste algust laupäeva, 15. augusti, saabumisel, öösel kell 12, märgiti kellalöökidega kloostri kalmistu kellatornist. Selle järele kõlas varemete vaatetornist puhkpillide orkestrilt kolm võimsat koraali: „Üks kindel linn ja varjupaik“, „Ärgake, nii vahid hüüdvad“ ja „Võta nüüd Issandat“.

Laupäeval kell 17 oli kloostri kiriku varemeis vabaõhujumalateenistus laululehtedega ev.-luteri usu kombe järgi. Kõneles Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister. Kirikulaule saatis ja kontserdipalu mängis ka järgneval aktusel Tallinna garnisoni puhkpillide orkester ltn. H. Lukase juhatusel.

Jumalateenistusele järgnes kloostri müüride vahel pidulik aktus. Aktuse avasõna ütles Pirita Kaunistamise Seltsi juhatuse liige dr. O. Palu. Pidukõne pidas end. Haridusministeeriumi kunsti- ja teaduste osakonna direktor Gottlieb Ney, kelle ametisoleku ajal olid toimunud Pirita varemete väljakaevamised. Tema järele astus kõnetooli antikvaar dr. Bertil Berthelson Stokholmist, kes algusest peale oli töötanud juhtiva jõuna Pirita kloostri välja-

Osa keldriruumist nunnade maa-alal, rahvajutu järgi maa-alune käik Tallinna. Pärast lahtikaevamist osutus see käik ainult 8 meetri pikkuseks. Pirita—Tallinna vahelise maa-aluse käigu kohta on kirjanikud avaldanud huvitavaid kirjatöid, eriti A. von Kotzebue (1792). — Parti av källare tillhörande nunnekonventet. Enligt folksägnet började här en underjordisk gång, som förde till Tallinn. Utgrävningen visade emellertid, att gången endast var åtta meter lång. Den underjordiska gången mellan Pirita och Tallinn har fått litterär ryktbarhet framförallt genom A. von Kotzebue (1792). *Foto: P. Parikas.*

kaevamistel. Ta tõi tervitusi ja õnnesoove Rootsi riigiantikvaariametilt, Rootsi Kuningliku Ajaloo ja Muinsuste Akadeemialt ning Rootsi Birgitta sihtasutuselt (Stiftelsenilt) ja kõneles birgitlaste ehitusviisist ja nende elust-olust. Birgitta Rootsi sihtasutuse poolt andis ta Pirita Kaunistamise Seltsile mälestuspärgamendi, mis kannab asutuse esimehe, Rootsi kuninga venna prints Eugeni, ja sekretäri, Rootsi Põhjamuuseumi ja vabaõhumuuseumi Skanseni direktori prof. dr. Andreas Lindblomi, allkirju. Pirita Kaunistamise Seltsi sekretärile Albin Strutzkin'ile andis dr. Bertelson Rootsi Kuningliku Ajaloo ja Muinsuste Akadeemia aumärgi ühes diplomiga rootsi ja eesti keeles, tunnustuseks Pirita varemete väljakaevamisel ülesnäidatud suurte teenete eest.

Oli saanud hulk tervitusi ja õnnesoove kirja ja traadi teel nii kodu- kui ka välismailt, mis aktusel ette loeti.

Saadeti tervitustelegrammid Riigivanemale K. Päts'ile ja Sõjavägede Ülemjuhatajale kindral J. Laidoner'ile.

Pidustuste kava anti edasi raadio teel, mis võimaldas seda jälgida ka välismail.

Kutsutud aukülalistele oli aktusel reserveeritud kuni 300 istekohta. Arvukate külaliste seas viibisid pidustustel ka Rootsi saadik Eestis parun Koskull, Tartu ülikooli kunstiajaloo professor dr. Sten Karling, kes Pirita väljakaevamiste juures oli tähtsat osa etendanud, ühes abikaasaga ja hulk teisi rootslasi.

Aktus lõppes rohkearvuliste osavõtjate poolt orkestri saatel lauldud hümniga.

Õhtul anti edasi raadioreportaazi Pirita rannasalongist, kus toimus pidusöök. Rand oli dekoreeritud ja pakkus ilutulede ning rohkete rakettide säras võrratu vaate.

Juubeli esimesel päeval tembeldati varemete postiagentuuris juubelipostmarke „Pirita varem“ punase värviga.

Pühapäeval, 16. augustil, kell 11.30 toimus kloostri varemeis jumalateenistus rooma-katoliku usu rituaali järgi. Piduliku missa luges ning pidas eestikeelse jutluse ap. administraator msgr. Eduard Profittlich, kellele assisteeris hulk vaimulikke Eestist ja välismailt. Nende seas olid prof. Amman, kes oli ühteaegu õppejõuks Roomas paavstlikus idamaa instituudis ja Saksamaal Frankfurdi ülikoolis, ning pastor Strang kui Rootsi katoliiklaste esindaja. Püha isa Pius XI tervitustelegrammi, mis oli saadetud kardinal Pacelli kaudu, luges ette eesti kaputsiinide ülem munkpreester Robert. Jumalateenistusel olid kaastegevad kiriku suurendatud segakoor ja Riigi Ringhäälingu keelpillide orkester Kasimir Zypris'e juhtimisel. Jumalateenistuseks oli selleks puhuks muistse kloostrikiriku pealtari kohale ehitatud kaunis altar. Rahvast oli jumalateenistusel väga palju.

Olgu veel märgitud, et Inglismaalt Syoni abtkonnast tuli teade, et sealne birgitlaste õeskont ühines vaimus missaga, mis ohverdati Maarja orus, lauldes Inglismaal kaasa Te Deum'i (Sind, Issand, kiidame!).

PIRITA KLOSTERS 500-ÅRS JUBILEUM DEN 15 OCH 16 AUGUSTI ÅR 1936.

Då genom uppgifter i Tallinns stads arkiv dagen för Pirita klosterbyggnaders invigning blivit fastställd, beslöt Sällskapet för Piritas försköning att genom festligheter markera dagen. År 1936 blev sålunda klostrets jubileumsår, och i såväl estniska som svenska pressen riktades redan ett år tidigare uppmärksamheten på den annalkande minnesdagen. Dessutom trycktes en mängd broschyrer på olika språk. För att ge jubileumsåret ett värdigt innehåll utgavs på estniska och svenska en 110-sidig bok "Pirita kloster 1436—1936", där förutom utgivarens förord bidrag lämnats av 6 vetenskapsmän, därav tre svenskar: Riksantikvariern prof. dr. Sigurd Curman: "Pirita kloster och det kulturella samarbetet mellan Estland och Sverige", antikvariern dr. Bertil Berthelson: "Birgittinernas byggnadsskick" samt prof. dr. Sten Karling: "Piritas ställning i Estlands konsthistoria". Dessutom skrev Estlands Centralarkivs chef dr. O. Liiv om "Pirita klostrets krönika", arkitekt Ernst Kühnert om "Pirita klostrets byggnadshistoria jämte en karaktäristik av dess arkitektur" och prof. O. Sild om "Huru man i det forna Livland hedrat den heliga Birgittas minne". Boken innehöll 54 bilder från Pirita kloster, dess omgivning och historia samt var tillägnad President Konstantin Päts, vilken lagt grunden till Piritas nuvarande utveckling.

I avsikt att höja intresset för klostret och dess historia föranstaltade sällskapet en novellpristävling. Stoffet till novellerna måste stå i förbindelse med Pirita, helst vara hämtat ur dess förflutna. Arbeten kunde var skrivna på estniska, svenska, tyska och ryska. Tre pris på sammanlagt 300 kr. utdelades. Pristävlingen fick livlig anslutning. Arbeten kommo dessutom från både

med en samling på minst 4 foton. Fotona skulle på ett så mångsidigt sätt som möjligt belysa Piritas liv och skönhet — dess ruiner, floden, badstranden, landskapet — om möjligt under alla årstider. Tre pris till ett värde av 120 kr. utdelades. Även denna tävling vann livlig anslutning.

På sällskapets initiativ och i överensstämmelse med av detta uppgjort mönster lät Estlands Poststyrelse utgiva jubileumsfrimärken i storleken 5, 10, 15 och 25 sent, vilka voro gångbara till årets slut.

Till många katolska kloster i utlandet samt till de viktigaste organisationerna och personerna i såväl in-som utlandet sändes inbjudningar på estniska och latin att närvara vid jubileumsfestligheterna.

Dessa höllos den 15. och 16. augusti år 1936, varvid en stor folkmängd infunnit sig. Bland gästerna befunno sig många utlänningar. Vädret var strålande vackert. Invånarna i Piritas omgivning hade bundit kransar, som överallt smyckade ingångarna. I kransarna hade insatts små flaggor med de svenska och estniska färgerna, och uppe på utsiktstornet hade de båda ländernas flaggor hissats bredvid varandra.

Redan aftonen före den 15. augusti upplystes ruinerna av mäktiga strålkastare. Klockan 12 på natten ringde klockorna i kyrkogårdens torn, och från utsiktstornet spelade blåsorkestern tre mäktiga koraler: "Vår Gud är oss en väldig borg", "Vak upp, hör väkten ljuder" och "Så tag nu mina händer".

Lördagen klockan 17 hölls en friluftsgudstjänst i klosterkyrkans ruiner enligt ev.-luthersk ritual. Predikan hölls av Helge Andsförsamlingens i Tallinn pastor Theodor Tallmeister. Tallinns garnisons blåsorkester beledsagade kyrkosångerna samt spelade konsertstycken under den följande högtidligheten. Orkesterledare var löjtnant H. Lukas.

På gudstjänsten följde inom klostrets murar en högtidlig ceremoni. Högtidligheten öppnades med ett tal av dr. O. Palu, medlem i Styrelsen för Piritas försköning. Festtalet hölls av f. d. direktorn för undervisningsministeriets konst- och vetenskapsavdelning Gottlieb Ney, under vilkens ämbetslid utgrävningarna av Piritas ruiner hade försiggått. Efter honom bestogs talarstolen av Tyskland och Sverige. Samtidigt föranstaltade sällskapet en foto-

Preestrite käepesunõu, 8-kandiline tühem, käärkambri müürikivis (piscina), avastatud 1935. a. kaevamistel. — Tvätkkäril för prästerna, en s. k. piscina. Den åttkantiga skålen är uthuggen ur en sten, som inmurats i en nisch i sakristians sydvägg. Piscinan påträffades vid 1935 års grävningar. *Foto: K. Akel.*

pristävling, "Piritas liv och skönhet", vari man kunde deltaga antikvarien dr. Bertil Berthelson från Stockholm, vilken från början verkat som ledande kraft vid utgrävningsarbetena. Han bringade hälsningar och lyckönskningar från det svenska riksantikvarieämbetet, från Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien samt från den svenska Birgittastiftelsen och talade dessutom om birgittinernas byggnadsskick samt deras liv och leverne. Från svenska Birgittastiftelsen överlämnade han till Sällskapet för Piritas försköning en på pergament textad adress, undertecknad av stiftelsens ordförande, prins Eugen, och sekreterare, Nordiska museets och Skansens styresman prof. dr. Andreas Lindblom. Till sekreteraren i Sällskapet för Piritas försköning Albin Strutzkin överlämnade dr. Berthelson Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens jetong jämte ett diplom på svenska och estniska som ett uttryck av erkänsla för de förtjänster han nedlagt vid arbetet på Piritas ruiners utgrävning och konserverande.

En mängd hälsningar och lyckönskningar hade dessutom

anlänt brevledes och per telegraf från såväl hem- som utlandet, vilka upplästes.

Hälsningstelegram skickades till President K. Päts och krigsmaktens överbefälhavare, general J. Laidoner.

Festprogrammet utsändes även per radio, vilket gjorde det möjligt att följa det även i utlandet.

Åt de inbjudna hedersgästerna hade reserverats 300 sittplatser. Bland de talrika gästerna märktes det svenska sändebudet i Estland baron A. Koskull, professorn i konsthistoria vid Tartu universitet dr. Sten Karling, vilken spelat en viktig roll vid utgrävningarna, jämte maka och en mängd andra svenskar. Vid aktens slut sjöng den månghövdade deltagarskaran Estlands nationalsång, beledsagad av orkester.

På kvällen utsändes även ett radioreportage från Pirita strandsalong, varest festmåltiden hölls. Stranden hade dekorerats och erbjöd i skenet av de många eldarna och raketerna en underbar anblick.

På första jubileumsdagen stämplades i ruinerna en mängd jubileumsfrimärken med "Pirita ruiner".

Söndagen den 16. augusti, klockan 11.30 hölls bland kloster-ruinerna en gudstjänst enligt den romersk-katolska kyrkans ritual. Den högtidliga mässan lästes av den apostoliske administratormsgr. Eduard Profittlich, vilken även höll en predikan på estniska. Han assisterades av ett antal representanter för den katolska kyrkan från Estland och utlandet. Bland dessa märktes prof. Amman, lärare vid Roms påvliga institut för österländsk kultur och universitetet i Frankfurt samt de svenska katolikernas representant pastor Strang. Den Helige Faderns Pius XI hälsningstelegram, vilket skickats genom kardinal Pacelli, upplästes av kapucinernas styresman, munkprästen Robert. Vid gudstjänsten medverkade kyrkans blandkör och Radiobolagets stråkorkester under ledning av Kasimir Zypris. För gudstjänsten hade byggts ett altare på samma plats, där fordom klosterkyrkans huvudaltare stått. En talrik folkskara bevistade gudstjänsten.

Till slut må omnämnas, att från abbotskapet Syon i England kommit ett meddelande, att de därvarande birgittinerna i anden skulle delta i den heliga mässan, som lästes i Mariendal, och att de skulle instämma i Te Deum.

PIRITA KAUNISTAMISE SELTSI LÄKITUS ROOMA- KATOLIKU KIRIKU PEALE, PÜHALE ISALE PAAVST PIUS XI-le.

Pirita kloostri pühitsemise 500-aastase juubeli mälestuseks saatis Pirita Kaunistamise Selts juuli algul 1936. a. Pühale Isale, Rooma paavstile, albumi valges nahkköites, vastava kuldpealkirjaga ja paavstkonna vapiga kaanel. Kauneil kartonglehil leidis 28 ülesvõtet Pirita varemete ja maastiku vaadetega ühes kloostri juubeli postmarkidega, mis tembeldati Pirita kloostri varemete agentuuri templiga „Pirita varemed“. Tekst albumis oli eesti- ja ladinakeelne — kunstnik G. Reindorffi antikva-kunstkirjaga.

Sellele saadetusele sai Pirita Kaunistamise Seltsi juhatus Vatikanist kardinal Pacelli (praegune paavst Pius XII) allkirjaga prantsuskeelse kirja, mis tõlkes on järgmine:

„Tema Pühadus luges erilise rahuldusega ladinakeelset kirja, mis seisab kaunite kloostri ülesvõtete ilusa seeria ees, ja Ta õnnitleb Teid kui ka kõiki seltsi juhatuse liikmeid usinuse eest, millega olete uuesti elustanud selle kirikliku kunsti kalliskivi.

Oma erilise heatahtlikkuse ja jumaliku soovimise pandina saadab Suveräänne Kirikupea südamest Teile ja teeneterikkaile seltsi juhatuse liikmeile erilise Apostliku õnnistuse.

Võtke vastu, härra esimees, minu Meie Issandasse kiindunud tunnete kinnitus.“

TEMA PÜHADUSELE PAAVST PIUS XI

1436 **D** 1936

15. augustil 1936 möödub 500 aastat püha Birgitta kloostri õnnistamisest Tallinna piiskopi Heinrich von Uxküllilt poolt, püha isa Eugenius IV pontifikaadil.

Klooster asutati looduskauul kohal, tolalaj kuulsal Hansalinnal, praeguse Eesti vabariigi pealinnal Tallinnal läheduses Püha Neitsi Mariale pühendatud orus (Mariendael).

Nimetatud klooster on ehitatud 1407-1436 a. ja õnnistatud 15. augustil 1436 a. Liivi sõja ajal hävitasid 1577 a. venelased kloostri, kuid selle kiriku varemed on säilinud tänapäevani, kuna muude hoonete jäänuseid võib leida maa all, mõlemal pool kirikut. Need varemed on praegu maalilikuks tagaseinaks, ühtlasi ka kaurimaks mineviku monumendiks Piritanümelisele supel- ja suvituskohale, mida igal aastal külastavad sajad tuhanded turistid nii sise- kui ka välismaalt.

1930 a. algas Pirita Kaunistamise Selts, kelle hoole all praegu nime- tatud varemed seisavad, kloostrihoonete jäänuste väljakaevamist, et neid restaureerida ja konserveerida Rootsi arheoloogide kaasabil. On välja kaevatud ka suurt hulka vanaaegseid esemeid, millest on alus pandud Pirita (koha eestikeelne nimetus, mis on saadud sõnast Birgitta) kloostri muuseumile.

Püha Birgitta kloostri õnnistamise viiesajanda aastapäeva puhul, mida Pirita Kaunistamise Selts kavatses pühitseda piduliku jumalateenistusega ja aktusega, mõtleb ta tänumeelega nendele, kes on rajanud mainitud kloostri, mille varemed praegu veel seisavad keset ilusat loodust nagu kaunis pärl kuuldõrmuses ja ehivad oma minevikuga Eesti kaunimat supel- ja suvituskohata.

Sellepärast palub Pirita Kaunistamise Selts Teie Pühadust, kelle eelkäijate loal ja õnnistusel klooster rajatud, vastu võtta juuresolev album ülesvõtetega meie armastatud kloostri varemeist, tänutähena kaugelt Pirita rannalt.

Helekäege väärtustliku kultuuriteguri praeguse hoidjana tänumees

Pirita (St. Brigitten),
heinakuul 1936

K. K. K. K. K.
Esimees
A. K. K. K. K.
Sekretär

Albumi tekst, eesti ja ladinakeelne, mis Pirita Kaunistamise Selts 500-aastase Pirita kloostri pühitsemisjuubeli puhul saatis Pühale Isale paavst Pius XI-le.

SANCTISSIMO DOMINO PIO PAPAE XI

Beatissime Pater!

1436 **D** 1936 Die 15. mensis Augusti 1936 complentur 500 anni, a monasterio Sanctae Birgittae benedicto ab Henrico de Uxküll episcopo Tallinnensi, Pontifice Eugenio IV gloriose regnante. Quod monasterium situm est amoenissimo loco prope Tallinam, tum celebre oppidum hanseaticum, nunc Reipublicae Estoniae caput, in valle a Beata Virgine Maria nuncupata (Mariendael).

Id coenobium, annis 1407-1436 exstructum et die 15. mensis Augusti 1436 benedictum, bello Livonico anno 1577 a Russis deletum est. Eius tamen ecclesiae muri adhuc videntur, cum reliquarum aedium parietinae ab utraque parte ecclesiae sub humo reperiantur. Qui ecclesiae muri, ut pulchra quaedam scaena et nobilissimum temporis antiqui monumentum, decori sunt Piritae loco, et litore et aestivis celebri, quem locum singulis annis plura centena milia et indigenarum et extraneorum frequentare solent.

Ab anno 1930 eorum societas, quorum interest Piritae locum exornare quorumque curae eadem parietinae adhuc traditae sunt, operam navare coepit aedificiis monasterii eruendis, ut ope archaeologorum quorundam Sueciae renovarentur et conservarentur. Effossae sunt etiam multae res antiquae, a quibus Piritae (nam hoc nomine Estonii vocant Birgittam) coenobii museum initium cepit.

Eadem societas, celebrata quingentesimum benedictionis Sanctae Birgittae monasterii anniversarium et liturgia et conventu sollemni, eorum quoque meminit gaudio animo, qui eiusdem monasterii fundamenta jecerunt, cuius parietinae adhuc circumdantur amoenissima regione tamquam margarita pretiosa anulo aureo, quarumque memoria ornatur illustrissimus Estoniae locus maritimus et aestivus.

Quapropter audeat eadem Piritae cultorum societas Sanctitati Vestrae, cuius praedecessorum permissu et benedictione coenobium conditum est, hanc nostri monasterii parietinarum imaginum collectionem ex remoto Piritae litore missam offerre in signum gratissimi animi.

Medii aevi celeberrimi humanitatis cultoris

nostri temporis custodes gratissimi

D. S. K. K. K.
praefectus

A. Antikim.
secretarius

Pirita (St. Brigitten).
mense Julio 1936

Den på estniska och latin avfattade texten till det album, som Sällskapet för Piritas försköning sände till Den Helige Fadern, påven Pius XI med anledning av firandet av Pirita klosters 500-års jubileum.

SÄLLSKAPETS FÖR PIRITAS FÖRSKÖNING HÄLSNING TILL ROMERSK-KATOLSKA KYRKANS ÖVERHUVUD, HANS HELIGHET PÅVEN PIUS XI.

Sällskapet för Piritas försköning sände i början av juli 1936 till den Helige Fadern, påven i Rom, som ett minne av Pirita klostrets 500-årsjubileum ett album i vitt skinnband med guldtryck och påvens vapen på pärmen. Albumet innehöll 28 bilder från Pirita och dess omgivning jämte en mängd jubileumsfrimärken stämplade "Pirita varemed" (Pirita ruiner). Texten i albumet var avfattad på estniska och latin och hade textats av konstnären G. Reindorff.

Som svar på denna adress erhöll styrelsen för Sällskapet för Piritas försköning ett brev på franska med kardinal Pacellis (nuvarande påven Pius XII) underskrift. Brevet har i översättning följande lydelse:

"Hans Helighet läste med synnerlig tillfredsställelse den latinska skriften under den vackra bildserien från klostret och Han välsignar Eder liksom de övriga medlemmarna av sällskapets styrelse för den flit Ni ådagalagt vid iståndsättandet av denna ädelsten i kyrklig konst. Som ett bevis på sin välvilja och som ett uttryck för gudomliga önskningar sänder Kyrkans suveräna överhuvud av hjärtat Eder och de förtjänstfulla styrelsemedlemmarna sin särskilda Apostoliska välsignelse.

Tag emot, herr Ordförande, bekräftelsen av mina till den Högste hörande känslors uppriktighet."

JUTLUS PIRITA KLOOSTRI PÜHITSEMISE 500-AAS- TASEL MÄLESTUSPÄEVAL, 15. AUGUSTIL 1936. a., KLOOSTRI KIRIKU VAREMEIS.

Pidanud Pühavaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister.

Vägev Jumal Jehoova räägib päikese tõusust looja-
minekuni. Tulge, kuulutage rahvaste keskel Tema tegu-
sid, sest Tema sõna jääb ja Tema tõde põlvest põlveni.
Au olgu Jumalale kõrges.

„Teid endid ehitatakse ka üles kui elavaid kive
vaimulikuks kojaks ja pühaks preestriametiks.“

1. Peetr. 2, 5.

Elavad kivid — need sõnad näivad kõlavat umbes nõnda nagu külm tuli või kuiv vesi. Kui ma kord kusagil mägestikus nägin keset kaljut kasvavat puukest, mis arvatavasti oli võrsunud kaljupragudesse sattunud mullaraasukestesse langenud seemnetest, siis oli hulk reisijaid ühes minuga seda vaatlemas kui mingit erakorralist looduseimet. Kivi on üldiselt midagi nii elutut, et sinna juure võib siin ja seal kuuluda kõige paremal korral ainult vaest ja viletsat sammalkatet, mitte aga rohkem. Kui me räägime kivinenud südametest, kivinenud vaadetest, siis leidub vaevalt veel midagi halvaks pandavat ja lootusthalvavat, siis anname sellega lõplikult hukkamõistva hinnangu kustunud siseelust.

Ja ometi võivad kivid rääkida väga võimsat ja elavat keelt. Mõni aasta tagasi ma külastasin ühes paljude teistega imetoredat välismaa toomkirikut. Meie grupi eesotsas sammus väga meeldiva olemisega juht ja andis seletust sajanditest läbiulatanud ehitusviisidest. Ühes kohas ta rääkis üleminekuajajärgust romaani ja gooti stiili vahel, teises puhta gootika mõjurikastest vormidest, kolmandas hilisgooti vaimus valmistatud lisaehitustest. Ta tegi

seeda nii vaimustatult ja hoogsalt, kirjeldas nii suure osavusega võlve ja sambaid, müüre ja nikerdusi, põimis sellesse nii värvikal viisil mõtteid uhke templi üksikosade sümboolsest taustast, et see tundus kuulajaile kõige kaasakiskuvama jutlusena, jutlusena, mis nagu kandis hinge pöörase kiirusega läbi pikkadest ammumöödunud aegadest ja tegi terve hoone mingiks elavaks, kusagilt kõrgustest kõlavaks koorilauluks. Ma arvan, minu sõbrad, et ka siin nende müüride vahel paljud on elanud läbi sääraseid silmapilke. Mitte ainult mõni Eduard Brunberg, kelle hing on näinud siin elavaid kujusid, mis ta 43 aastat tagasi on jäädvustanud oma paljuloetud romaanis, mitte ainult kirjanikud ja teadlased, kes neist auväärseist varemeist on ammutanud vaimu oma tööks ja uuringuiks, kes praegugi siin kaevavad ja otsivad mineviku väärtusi.

Kui palju on ka neid maailmale tundmatuid inimesi, kes siin on istunud või seisatanud mõnel vaikselt tunnil oma elus ja on näinud ja kuulnud, kuidas need kivid hakkasid elama ja rääkima, kuidas nad kandsid hinge kusagile salapärasesse, paremasse ja kaunimasse maailma, kus on õnn ja rahu ja rõõm! Kas ei tunne me kõik silmapilke, kus meiegi, nagu see 14. sajandi rootsi naine, kelle nimi on raiutud neisse müüridesse, saime siin meid otse õnnestavate nägemuste osaliseks? Me nägime neid pikka rüüd kandvaid kogusid, kes poolteise sajandi kestel on liikunud nende võlvide all, kes on kannud endas niisama tormiliselt põksuvat südant ja niisama kuumalt mässavat hinge nagu meie, kes on eksinud ja komistanud, janunenud ja igatsenud nagu meie ja kannud siia altari keskele, siia üksikutesse kambritesse, siia kloostri aedadesse oma koorma ja oma valu. Meie nägime neid tuhandeid ja tuhandeid, kes meie pealinna kära ja askelduste keskelt on rännanud siia pühaliku vaikuse hõlma, et otsida puhkust ja kosutust, ilu ja luulet, et hetkekski unustada äripäeva tolm ja maapealne udu, ja kellest nii mõnigi on leidnud siin rahu ja igaviku. Me nägime kõiki neid rahvapõlvi, kes viie sajandi jooksul on võidelnud ja kannatanud, on näinud arvurikaste vaenlaste laastamistööd, on püüdnud põgeneda mõõga ja katku eest, on pidanud jääma alla pealetungivatele võõrastele, on näinud und uutest õnnelikumatest aegadest, on oodanud ja igatsenud vabaduse päevi, on märganud koidukiiri ja liginevat päikesetõusu. Need kivid on paljudele meist nii sagedasti olnud elavad kivid ja

praeguselgi pidulikul tunnil on neil lõpmata palju meile jutustada aegadest ja inimestest, möödunud röömudest ja lõppenud valudest ja eriti ka nendest sisetest, mis on valitsenud eesti ja rootsi rahva vahel.

Kloostrid on keskaja päevil olnud lõpmatu suure tähtsusega asusteks. Nad ei olnud kaugeltki ainult pelgupaikadeks neile, kes olid elust ja maailmast väsinud ja läksid otsima oma hingele rahu ja oma südamele toitu. Nad olid — eriti läänes — kultuuri ja hariduse, teaduse ja kunsti, põllumajanduse ja käsitöö, inimarmastuse ja heategevuse taimelava-

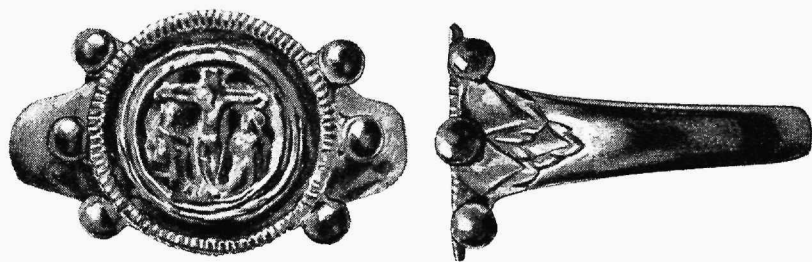
deks. Neis on elanud ja töötanud suuri õpetlasi, neist on kasvanud välja koole ja akadeemiaid, nad on loonud väärtuslikke raamatukogusid, nad on õilistavalt ja harivalt mõjunud tervetele sajanditele. Meie, evangeeliumiusulised, oleme harjunud mõtlema ainult väärkülgedele, puhastuse tekkimisele. Tänapäevane kloostrijuubel tahab anda ka selleks tõuget, et me ei oleks ühekülgsed ja üleko-

Õpetaja T. Tallmeister jumalateenistuse pidamisel luteri usu kombe järgi. — Evangelisk högtidsgudstjänst i klosterkyrkans ruiner med pastor T. Tallmeister, Helgeandskyrkan, Tallinn, som officiant. *Foto: Soosaar.*

tused, vaid et me oskaksime tunnustada ja olla tänulikud ka selle hea eest, mis nad inimkonnale on annud. Ka meie Eesti pinnal ei ole kloostrite olemasolu olnud kaugelki tähtsusetalt. Ka siit, kus meie praegu viibime, on läinud välja palju ja väärtuslikku. Meil tarvitseb ainult külastada varemete maapinnast väljakaevatud asjade muuseumi, millises juba nüüdki leidub kõrge kunstiväärtusega esemeid, esemeid, millede koopiaid ka välismaa muuseumid on tänulikult tunnustanud oma kogude rikastusena, ja me saame väikese kujutluse tööst, mida siin on tehtud, kultuurivaradest, mida siin on loodud. Kui apostel kuulnud kirjasõnas ütleb, et „teid endid ehitatakse üles kui elavaid kive vaimulikuks kojaks“, siis on ka Pirita klooster seisnud selle aate teenistuses, siis on siingi inimlapse arendatud sääraseiks „elavateks kivideks“, milledest inimkond ja ka meie rahvas peab koosnema, kui temast peab kujunema „vaimulik koda“. Me kummardume ajaloo ees ja imetleme ja austame kõiki neid kive, mis ta on kokku kannud usulise ja vaimse, kultuurse ja majandusliku koja ehitamiseks ka meie maal, ja mõtleme täna tänuga Kõigeväelise peale, ajaloo ja inimkonna Juhi peale, tagasi möödunud pooltuhandle aastale.

Kuid, minu kristlikud sõbrad, see klooster, mille 500-aastast pühitsemispäeva me täna mäletame, hävis juba 359 aastat tagasi ja need on ainult ta varemed, milledest me täna viibime. Templi varemeil harilikult ei peeta templi juubelit, vaid ainult siis, kui hoone seisab väärikalt ning otstarbekohaselt ja täidab oma ülesandeid ka veel vastaval juubelipäeval. Kui me täna siiski siia oleme kogunenud pidulikult tunniks ja kui me mõtleme kõigile möödunud aegadele viimase viie sajandi jooksul, siis peab sel olema sügavam mõte. Meie oleme praegu laulnud kloostrite kõrvaldaja Martin Luteri usu- ja võidulaulu, oma evangeelse kiriku hümnid, ja ma ei usu, et see siin sel kohal oleks ebasunnis ja silmapilgule mittekohane. Ma ei võta midagi tagasi sellest, mis ma olen ütelnud kloostrite tähtsusest ja õnnistusrikkast osast, mida ka Pirita klooster on etendanud meie maal. Aga see tähtsus on siiski ainult ajalooline, ja õnnistus, mis kloostrist on voolanud, on kaugemale minevikku kuuluv. Mina isiklikult ei ole tundnud teisiti ka siis, kui ma oma välisreisidel olen külastanud mõnd suuremat veel praegu tegutsevat kloostrit, kui et ma selles alati olen näinud tükikest minevikku, mingit keskaja mälestusmärki, midagi ammumöödunud

Kuldsõrmus (esi- ja külgsaade) Kolgata risti kujutusega, leitud 1936. a. kaevamistel, kaalub 14,750 grammi ja vastab kulla proovile 855. Sõrmuse sise-mine läbimõõt on 21 mm. — Joonistanud G. Reindorff. — Guldring med en framställning av Kristus på korset. Ringen, som påträffades vid 1936 års grävningar, väger 14,750 gram och utgöres av 855 pro mille rent guld. Inre diameter 21 mm. — Teckning av G. Reindorff.

aegade poeesiast, mis meie aja inimkonnale on jäänud võõraks. Muidugi leidub üksikuid müstilise hingelaadiga ja vagatsemise kalduvustega inimlapsi ka tänapäev, kes igatsevad põgeneda maailmast ja leiavad nende müüride tagant puhkust ja rahu. Ja muidugi tehakse kloostreis ka praegusel ajal inimarmastuse tööd hoolekande alal või haigepõetamise näol või mõnel teisel kasulikul viisil. Kuid tervikuna võetult, rahvuslikult seisukohalt vaadates, inimkonna arenemise vaatepunktilt lähtudes on kloostrid tänapäeva elus siiski oma aja ära elanud asutused. Praegune aeg vajab inimesi, kes ei põgene maailmast, vaid seisavad keset tormi ja võitlust ja täidavad elu keerises oma ülesandeid. Eriti meie väikerahvas vajab isikuid, kes ei andu mitte mõnesugusele sentimentaalsele tundmustemängule, vaid kui raudsed iseloomud tormavad edasi ja murravad teed läbi maailma ja elu. Mina ei usu, et meie rahvas oleks arenenud kultuurrahvaks nüüdisaja mõttes, et ta oleks võidelnud enda läbi kõigist raskusist ja takistusist kuni iseseisva riigi üldiselt tunnustatud kõrguseni, kui ta oleks ka edasi elanud kloostrivaimus ja -õhkkonnas. Põhjamaa rahvaste ja nende perre kuuluvate selgrooks on olnud protestantlik kultuur ja minu veendumuse järgi sellega ühenduses me seisame ja langeme. Kuuldud kirjasõna on see, millest Martin Luter luges välja, et ristiusu seisukoha järgi peab iga inimene olema preester, et ei ole mingit vahet vaimulike ja ilmlike vahel, ka kloostriinimeste ja maailmas elavate vahel. Iga inimene preester, iga inimene teadlik ja iseseisev, iga inimene vaba ja vastutustundeline kodanik, see on aade, mille poole meie püüame, see on alus,

mil meie rahvas peab seisma. Sellepärast tahavad need varemed ühtlasi olla ka mälestusmärgiks selle kohta, et me kloostrikultuurist oleme jõudnud üle, et me kui 20. sajandi kultuurrahvas käime teissugusel viisil oma rada ja püüame teadlikult ja sihikindlalt usupuhastuse ajajärgus loodud vaimus inimkonna kõige paremate väärtuste ja meie rahva omapärasuses varjulolevate aadete poole. Me ise tahame olla „elavad kivid“ ja „pühad preestrid“, sest ainult nõnda me suudame ehitada oma maad ja rahvast „vaimulikuks kojaks“.

Vanaaja ehitusmeistrid tarvitasid oma kirikute ja losside ehitamisel erakordselt tugevat ainet, mis sidus kivi kivi külge, mis võimaldas rajada neid isegi kaljudele ja mida seni ei ole osatud järele aimata. Me imetleme nende tööd ja nende meistriteoseid. Samasuguse imetlusega me seisame täna siin nende vanade varemete keskel, mõteldes kloostritele ja nende auväärsele keskaja kultuurile, tuues tänu ka selle eest, mis P i r i t a klooster meie maale ja rahvale on annud, niihästi enne kui ka pärast oma kokkuvarisemist. Aga meie, nüüdisaja inimesed, mõistame siiski ehitada midagi, mis on veel väärtuslikum. Meie, evangeelse kiriku lapsed, ehitame oma hoone elavatest kividest ja „pühadest preestritest“ ja see tempel ei muutu varemeiks. Sest selle kohta on maksev prohveti Hagai sõna, kui ta ütleb: „Selle teise koja au peab olema suurem kui oli esimese oma!“ Aamen.

PREDIKAN PÅ PIRITA KLOSTERS 500-ÅRS DAG DEN 15 AUGUSTI 1936 I KLOSTERKYRKANS RUINER.

Hållen av Helge Andsförsamlingens pastor Theodor Tallmeister.

Den allsmäktige Gud Jehova talar från solens
uppgång till dess nedgång.

Kommen och förkunnad Hans gärningar bland folket,
ty Hans ord förblir och Hans sanning från släkte till
släkte. Ära vare Gud i höjden.

„Låt er själva såsom levande stenar uppbyggas till
ett andligt hus så att i bliven ett heligt prästerskap.“

1:a Petr. 2,5.

Levande stenar — dessa ord klinga ungefär som kall eld eller torrt vatten. Då jag en gång någonstans borta i bergen såg ett litet träd, som spirat upp mitt ibland de kala klipporna, troligen från något frö, som hamnat i mullen i någon spricka, ansågo de resande som voro med mig detta för ett säreget naturens underverk. Stenen är överhuvud något så livlöst, att till den i bästa fall kan höra ett fattigt och uselt lager av mossor, ingenting mera. Då vi tala om förstenade hjärtan och förstenade åsikter, så finns det knappast något som mera förtjänar vår missaktning eller så lamslår hoppet, ty därmed ha vi fällt vår sista dom över det slocknade inre livet.

Men ändå kunna stenarna tala ett mycket kraftigt och levande språk. För några år sedan besökte jag tillsammans med flera andra en underbart vacker domkyrka i utlandet. Vår ciceron hade ett mycket sympatiskt sätt och gav oss en överblick av byggnadsskicken genom tiderna. På ett ställe talade han om övergången mellan romansk och gotisk stil, på ett annat om den rena gotikens mäktiga former, på ett tredje om sidobyggnaderna,

som uppförts i sengotikens anda. Han gjorde detta på ett så hänförande och levande sätt, beskrev valven, pelarna och murarna med den symboliska bakgrunden till de olika enskildheterna av det ståtliga templet att det för åhörarna kändes som den mest medryckande predikan, en predikan, som med svindlande hastighet bar själen genom långa för länge sen svunna tider och gjorde hela byggnaden till en levande någonstans i höjden klingande körsång. Jag tror, mina vänner, att många här bland dessa murar upplevt liknande ögonblick. Icke endast en Eduard Brunberg, som för sitt inre öga här såg levande gestalter, vilka han för 43 år sedan förevigade i sina mycket lästa romaner, icke enbart författare och vetenskapsmän, som ur dessa ärevärdiga ruiner hämtat inspiration för sin arbeten och forskningar och som nu här gräva och leta efter värden, som hört svunna tider till. Huru många äro ej de för världen okända människor, som dröjt här en stilla stund av sitt liv och sett och hört, huru dessa stenar

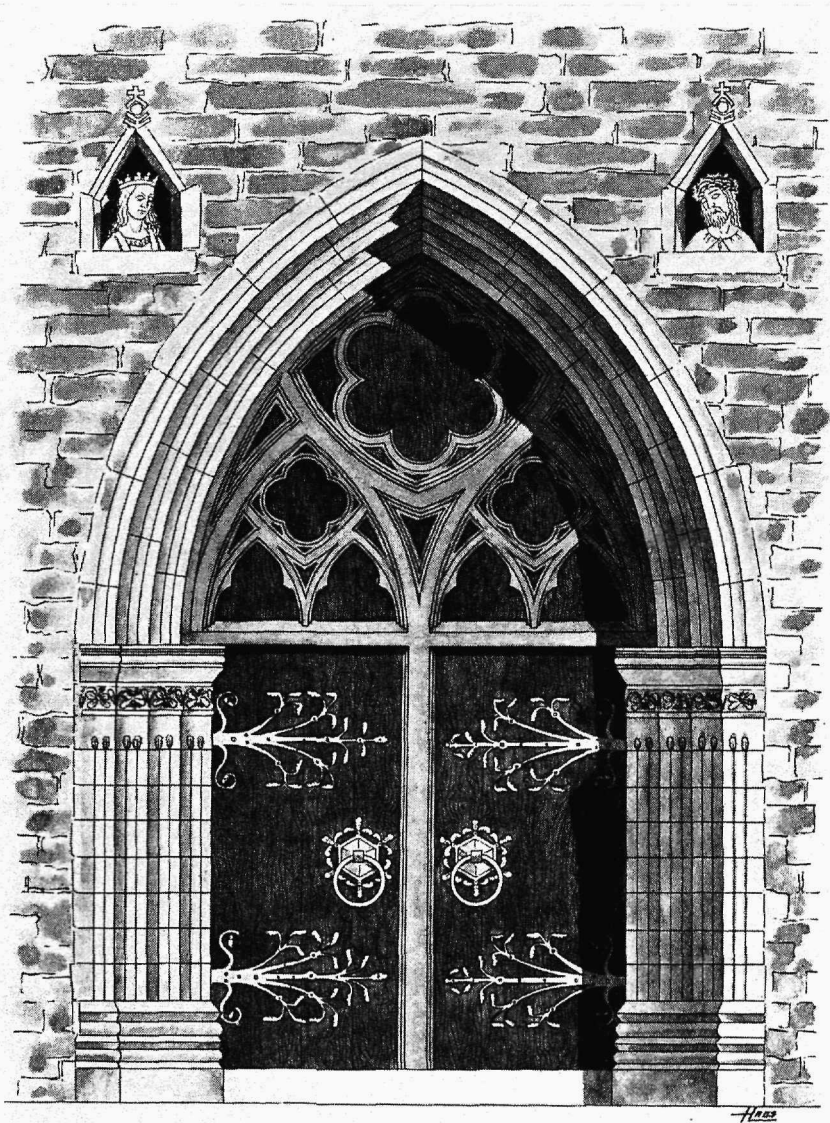

Osa Pirita kloostri muuseumist kloostri varemeis väljakaevetud esemete kogudega.
Parti av Pirita klostrets museum med under utgrävningarna funna föremål.

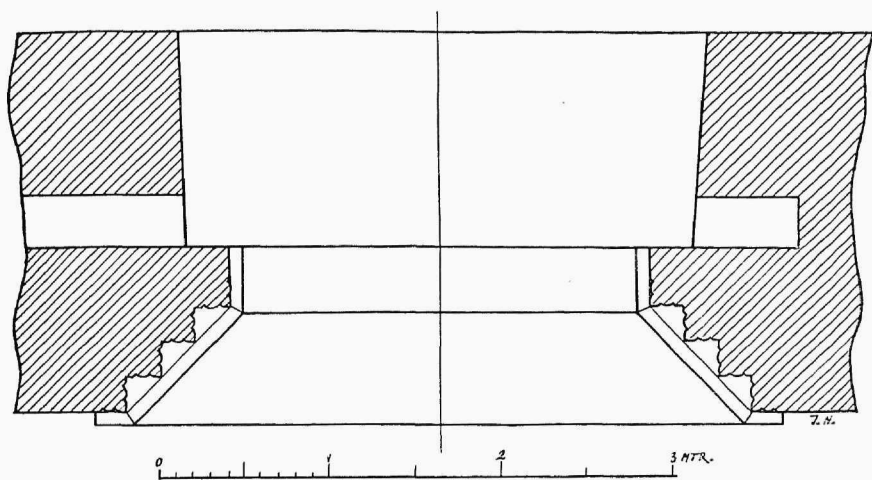
Foto: K. Ahel.

begynte leva och tala, hur de buro själen mot en hemlighetsfull, bättre och skönare värld, varest lyckan, friden och glädjen bo! Ha vi ej alla någon gång blivit delaktiga av liknande uppenbarelser som denna svenska kvinna på 1300-talet, vars namm är inristat på dessa murar? Vi sågo dessa i fotsida dräkter klädda gestalter, som under ett och ett halvt århundrade bott under dessa valv och vilka inom sig burit ett likadant stormigt klappande hjärta och en likadan livshungrig själ som vi själva, vilka felat och stapplat, törstat och längtat liksom vi och burit hit till altaret i den ensamma kammaren, hit till klostrets trädgårdar sin börda och sin smärta. Vi sågo, hur de i tusental vandrade bort från vår huvudstads larm och dagliga bekymmer, hit till denna stillhetens högtidliga boning för att finna vila och vederkvickelse, skönhet och poesi, och för en kort stund glömma vardagens id och jordelivets oro. Många ha här funnit frid och evighet. Vi sågo alla dessa släktled, som under fem sekel ha kämpat och lidit, som sett talrika fienders härjningståg, som försökt fly för pest och svärd, som höllo på att duka under för anfallande främlingar, som drömt om nya, gyckligare tider, som väntat och hoppats på frihetens dagar och som först sågo gryningen och den annalkande soluppgången. Dessa stenar ha så ofta för många av oss varit levande stenar och i denna högtidliga stund ha de oändligt mycket att förtälja om hänsvunna tider och människor, om försvunnen glädje och smärtor, som stillats, och framförallt om de band, som förenat det estniska och svenska folket.

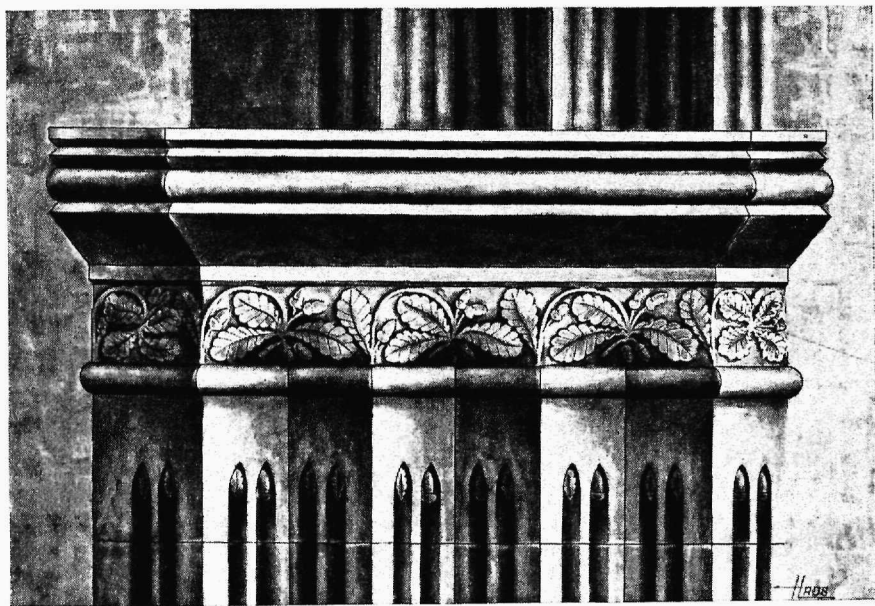
Klostren voro under medeltiden anstalter av oerhört stor betydelse. De voro ej på långt när endast en tillflyktsort för sådana, som tröttnat på livet och världen och kommo hit för att finna hugsvalelse och frid för sin själ. De voro — isynnerhet i väster — en härd för kultur och bildning, vetenskap och konst, jordbruk och hantverk, människokärlek och välgörenhet. Inom dess murar ha vetenskapsmän levat och verkat, de ha grundat skolor och akademier, de ha skapat värdefulla bibliotek, de ha utövat ett förädlande och kultiverande inflytande på hela århundradet. Vi evangeliska kristna äro vana att tänka blott på de missförhållanden, som härskade inom klostren och som bidrogo till reformationens uppkomst. Det jubileum vi nu fira uppmanar oss att ej vara ensidiga och orättvisa och att rätt uppskatta och vara tacksamma för allt det goda de givit människosläktet. Även på Estlands

Pirita endise kloostrikiriku peaportaali rekonstruktsiooni katse kunstnik Henrik Laose kavandi järel. — Klosterkyrkans huvudportal. Rekonstruktionsförsök av konstnären Henrik Laos.

Läbilõige peaportaalist, joonistanud kunstnik J. Naha. — Huvudportalen, sektion.
Ritad av konstnären J. Naha.

Pirita endise kloostrikiriku peaportaali ornamendi rekonstruktsioon kunstnik
Henrik Laose kavandi järel. — Huvudportalens kapitällist. Rekonstruktion
av konstnären Henrik Laos.

jord har klostrens tillvaro varit långtifrån betydelselös. Även från den plats där vi nu befinna oss har utgått mycket värdefullt. Vi behöva blott besöka museet, där de bland ruinerna framgrävda sakerna förvaras, varest det redan nu finns föremål av stort konsthistoriskt värde, föremål, vilkas kopior även utländska museer tacksamt lagt till sina samlingar för att få en föreställning om det arbete, som här gjorts och om de kulturskatter, som här skapats. När aposteln i skriftens ord säger att "ni själva såsom levande stenar uppbyggas till ett andligt hus", då har även Pirita kloster tjänat detta ideal, då ha även här människobarnen utvecklats till sådana "levande stenar", av vilka människosläktet och även vårt folk måste bestå, om det skall bilda ett „andligt hus“. Vi böja vårt huvud för historien och beundra och ära dessa stenar, som den burit hit för att även i vårt land bygga ett andligt, kulturellt och ekonomiskt hus, och vi tänka med tacksamhet på den Allsmäktige, historiens och människosläktets ledare.

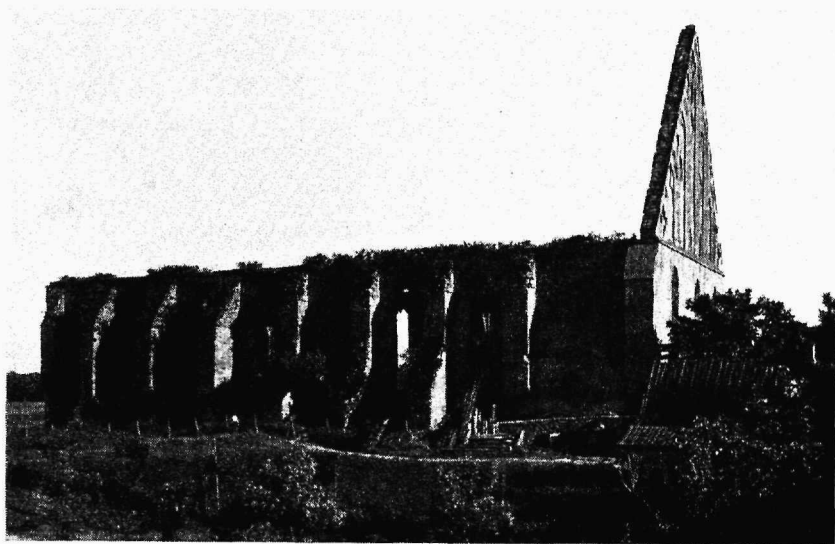
Men, mina kristna bröder, detta kloster, vars 500-årsminne vi i dag fira, förstördes redan för 359 år sedan och det är endast bland dess ruiner vi i dag befinna oss. Vanligtvis firar man ej templets jubileum bland dess ruiner, men då vi i dag samlats hit till denna högtidliga stund för att tänka tillbaka på de fem senaste svunna seklerna, så måste detta ha en djupare betydelse. Vi ha just nu sjungit Martin Luthers, klostrens avskaffares, tros- och stridssång, den evangeliska kyrkans hymn, men jag tror ej att det skulle vara opassande eller olämpligt. Jag återtar ingenting av vad jag sagt om klostrens betydelse och den välsignelserika roll Pirita kloster spelat i vårt land. Personligen har jag ej känt det annorlunda, även då jag på mina utrikesresor besökt nu verkande kloster, än att jag i dessa alltid sett ett stycke förfluten tid, ett minnesmärke från medeltiden, från länge sen svunna tiders poesi, som blivit främmande för nutidens människor. Naturligtvis finns det även i vår tid människor, vilka trängta till mystik och botgöring och som längta att fly från världen för att bakom klostermurarna finna ro och frid. Och naturligtvis görs det även barnhärthetensgärningar i en eller annan form. Men som helhet, sett från nationell ståndpunkt och utgående från människosläktets utveckling måste man dock säga, att klostrens tid är förbi. Vår tid behöver människor, som ej fly från världen, utan stå mitt i stormen och striden och fylla sina uppgifter i livets brusande

strömvirvel. Isynnerhet vårt lilla folk behöver personer, som ej hänge sig åt sentimentala betraktelser, starka karaktärer, som storma framåt och bana sig väg genom världen och livet. Jag tror ej, att vårt folk utvecklats till ett kulturfolk i ordets nutida bemärkelse, att det skulle kämpat sig fram genom alla svårigheter och hinder till den höjd ett självständigt rike kan nå, om det levat kvar i klosteratmosfären. Ryggraden för Nordens folk har varit den protestantiska kulturen och min övertygelse är, att vi stå eller falla med den. Martin Luther har sagt att enligt kristendomen bör varje människa vara präst, det är ingen skillnad mellan andliga och världsliga, mellan sådana som bo i kloster och ute i världen. Varje människa präst, varje människa medveten och självständig, varje människa en fri och ansvarskännande medborgare, det är idealet, mot vilket vi sträva, det är grunden, på vilken vårt folk skall bygga. Därför vilja dessa ruiner samtidigt vara ett bevis på, att vi lämnat klosterkulturen bakom oss, att vi som ett kulturfolk i det tjugonde seklet gå en annan väg än klostrets och att vi målmedvetet sträva mot de ideal, som reformationen skänkt människosläktet och som gömmas i de säregenheter, som utmärka vårt folk. Vi vilja själva vara levande stenar och "heliga präster", ty endast på så sätt kunna vi bygga vårt land och folk till "ett andligt hus".

Forntidens byggmästare använde vid uppförandet av kyrkor och slott ett oerhört starkt ämne, som band stenarna vid varandra och gjorde det möjligt att fästa dem även vid klipporna, ett ämne som man hittills ej förmått göra efter. Vi beundra deras arbeten och mästerverk. Fyllda av samma beundran stå vi i dag bland dessa gamla ruiner och låta våra tankar gå tillbaka till klostren och dess rika medeltida kultur, tacksamma för vad Pirita kloster givit vårt land och folk, såväl före som efter sitt sammanstörtande. Men vi nutidsmänniskor förstå ändå att bygga något, som är ännu värdefullare. Vi, den evangeliska kyrkans barn, bygga vårt hus av levande stenar och "heliga präster", och detta tempel skall aldrig förvandlas till ruiner. Därför gälla profeten Hagais ord, då han säger: "Detta andra tempels ära skall vara större än det förstas." Amen.

Vaade Piritale linnulennult. — Pirita i fågelperspektiv.

Pirita kloostrikiriku varemed põhja poolt. — Klosterkyrkan från norr.

Foto: K. Akel.

AKTUSEKÕNE

**Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva puhul kloostri kiriku
varemeis 15. augustil 1936. a.**

Pidanud Gottlieb Ney.

Imelik on tulla suurel hulgal kokku põosaste ja nõgestega kaetud kihihunnikute juure ja seal kõnelda ilusaid sõnu mingisugusest 500-aastasest juubelist. Seda juubelit võib pühitseda asutus, mis 500 aastat on tegutsenud. See klooster, mis nende seinte vahel kunagi on asunud, on juba 1577. a. oma tegevuse lõpetanud, ta hooned on hävitatud ja on muutunud varemeiks. Seega on klooster kui asutus enam kui 350 a. eest surnud. Kuid ta jäänused kõnelevad. Nad kõnelevad samuti nagu iga vana-aegne ehitus või selle jäänused kõnelda võivad, kõnelevad väga palju ja väga mõjuvalt, vahest isegi rohkem kui mõni raamat. Tarvitseb ainult süveneda ehituse üksikasjadesse, kõrvutada ehitus tervikuna ja selle üksikuid osi teiste samalaadsete ehitustega ning varemeis leitud esemetega, võrrelda neid arhiivides leiduvate andmetega, — ja me saame õige täielise pildi selle ehituse tekkimise loost ning tolle aja seisukorrast ja elust.

Keegi ei saa eitada, et Pirita kloostri varemed oma suuruselt ja kujult äratavad vaatleja tähelepanu ja vahest isegi aukartust. Nad on ikka vaatleja fantaasia liikuma pannud ning kirjanikele ja kunstnikele põhjustanud loovaks tööks. Kui me täna siia kokku oleme tulnud nende aukartust äratavate varemete vahele, siis ei tahaks mina puudutada seda, mida nad kõnelevad kirjaniku või kunstniku fantaasiale, vaid seda, mida nad kõnelevad tähelepanelikule vaatlejale ja uurijale, kõnelevad kloostri tekkimisest ja tegevusest, tolle aja elust ja olust.

Kõigepealt aga kerkib küsimus, mis mõte oli Tallinna kodanikel 15. sajandi algul hakata rajama siia kloostrit ja pühendada seda vastkanoniseeritud rootsi pühakule.

Kõigile on teada, et kloostreid hakati asutama meie maale kohe ristiusu tuleku esimesel sajandil, mil need pooleliseisvad ja ühismajapidamisele rajatud asutused pidid kaasa aitama ristiusu levitamisele. Need kloostrid, kuuludes kas tsistertslaste või kerjusemunkade — frantsisklaste ja dominiiklaste — orduisse, kutsuti ellu vastavate keskvalitsuste poolt, kust neile anti juhtnööre tegutsemiseks ja oma erilme arendamiseks. Nad moodustasid teiste samalaadiliste kloostritega järjekindlalt väljaarendatud võrgu, arendades põllumajandust (n. tsistertslased) või asutades koole (n. dominiiklased).

Pirita klooster seisab väljaspool seda 13. sajandil väljakujunenud kloostrite võrku. Ta asutati siis, kui maa oli juba täiesti kristianiseeritud, ning varsti pärast p. Birgitta emakloostri asutamist Vadstenas. Ta asutati Tallinna kaupmeeste algatusel ja kulul, seega kohalike olude ja huvide kohaselt.

Pirita kloostri asukoht, n.-n. Maarjaorg (Mariendael, Vallis-mariae), oli juba enam kui 500 aasta eest Tallinna kodanikele tuntud looduselt kauneima ja rahulikema kohana kärarikka hansalinna ümbruses. On teada, et juba enne kloostri asutamist leidsid siin mõned vanad abielupaarid Tallinna patriitskonnast endale rahuliku elamiskoha säärares vaikuses nagu seda igatses tolleaegses maailmavaates kasvatatud vaim. Arvatavasti selles tungis looduselt kaunisse ja rahulikku üksildusse tulebki otsida esimesi põhjusi, miks klooster rajati just siia. Tema rajajad lähtusid oma kaaskodanike huvidest ja maitsest. Ja niipalju kui pärsiste kloostrielanike nimede järgi võib otsustada, kuulusid nad kohalikku patriitskonda.

Miks pühendati klooster p. Birgittale, sellele hiljuti kanoniseeritud rootsi pühakule? Me teame, et IX—XIII s. oli meie maa ja Skandinaavia vahel väga elav läbikäimine. Teame, et esimesed katsed võita meie maad ristiusule tulid Skandinaavia, peamiselt Lundi peapiiskopi, poolt. Kuid pärast sakslaste maale tulekut, eriti pärast Tallinna ja Harjumaa minekut ordu alla, katkesid vähehaaval vanad sidemed Skandinaaviaga. Tallinn, olles sunnitud kaasa tegema hansa ja ordu poliitikat, seisis isegi vaenu-

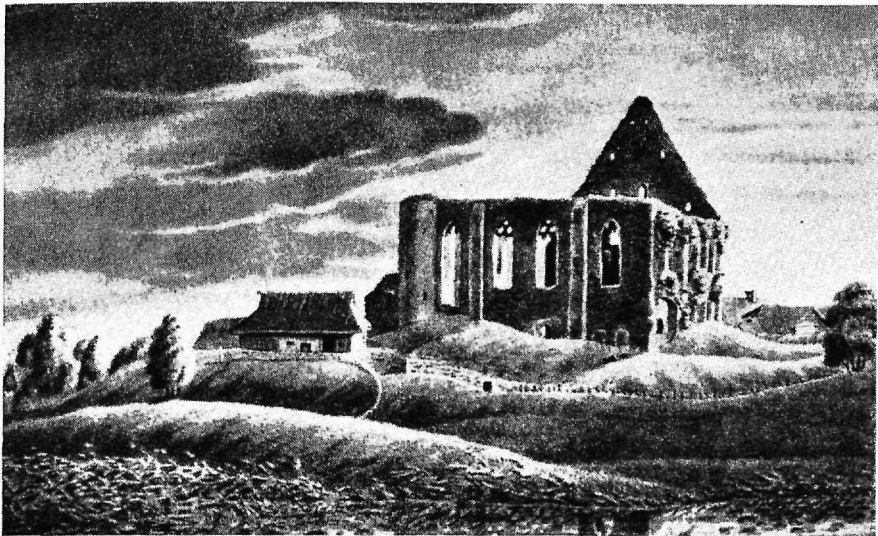
Direktor G. Ney peab aktusekõnet. — Direktor G. Ney häller högtidstalet.

Foto: K. Akel.

jalal Rootsiga ning pidi alati valmis olema tema vastu sõdima. Kuid sellest hoolimata näib p. Birgitta siiski õige populaarne olevat Tallinna ümbruses 1400. a. ümber. P. Birgitta kanoniseerimise toimetustes kõneldakse järgmisest loost. Umbes 1375. a. läks kolm Viimsi kalurit-rootslast kalu püüdma Kaberneeme juure. Kohalikud talupojad, kes pidasid seda püügipiirkonda omaks, püüdsid nad kinni ja tahtsid üht neist uputada, sidudes talle raske kivi külge. Kalur pöördus p. Birgitta poole palvega päästa ta, ja kõik katsed teda uputada nurjusid. Kaberneeme talupidajad olid liigutatud sellest imeteost ja jätsid kalurid rahule.

Uue kloostri pühendamist p. Birgittale võis mõjutada ka asjaolu, et siia taheti rajada klooster, kus võiksid leida üksildust mõlemast soost isikud (näit. leseks jäänud pooled Tallinna kaupmeeskonnast), ja seda võimaldasid ainult birgitlaste segakloostrid.

Seega koha ja pühaku valik oli toimunud kloostri rajajate, üksikute Tallinna kaupmeeste, maitse ja huvide kohaselt. Kuid avalik võim ei pooldanud kloostrihoonete püstitamist just siia. Seni kui alguses elati väikestes puuehitustes, oli asi korras. Aga kui 1413. a. hakkasid kerkima kiriku kõrged müürid ja paistma Tallinna, näis kogu ettevõtte linnavalitsusele hädaohtlikuna, kuna ta kartis, et sõja korral võiksid vaenulised väed end kindlustada kloostri tugevate müüride vahel ning siit rünnata Tallinna. Samal arvamisel oli ka ordumeister. Tema ja rae pealekäämisel taheti isegi ehitus seisma panna, seni püstitatud hooned lammutada ja kloostriale anda uus koht linnast kaugemal. Kuid lammutamise vastu protesteeris Vadstena kloostri prokuraator Roomas ja kloostri rajamise algataja ning ehitaja, Tallinna kaupmees H. Swalbart, käis isiklikult kloostri huve kaitsmas Konstanzi kirikukogus, kus tal oli selles asjas läbirääkimisi isegi paavstiga. Viimase mõjul tüli lõpetati ja ehitust võis jätkata. Kuid 150 a. hiljem (1560. a.) Tallinna sündik Clodt soovitas uuesti lammutada kloostrihooned strateegilistel kaalutlustel. Et tal oli õigus, näitab asjaolu, et 1575. a. tõesti venelased kasutasid kloostri hooned baasina Tallinna piiramisel ja oma pealetungidel. Kogu kloostri püstitamise lugu näitab, kui suur mõju oli keskajal algatusvõimelistel Tallinna kaupmeestel. Nad viisid oma kava kohaselt ehitused lõpule, ning sealjuures dimensioonides ja hiilguses, mis veel tänapäeval meid paneb imestama. Hoonete püstitamine toimus mitte linna ega riigi kulul, vaid üksikute Tallinna kaupmeeste kulul. See on hiilgav näide nende jõukusest ja suurejoonelisusest. Oli ju 15. sajand Tallinna minevikus suhteliselt kõige hiilgavamaid aegu. Pärast Visby linna vallutamist Daani kuninga Valdemar Atterdagi poolt muutus Tallinn hansa Põhja-Vene ja Soome kaubanduse keskuseks. Kogu transiitkaubandus Venemaaga ja Soomega läks Tallinna kaudu. Tallinlased oskasid nõutada endale monopolistide osa selles transiidis. See tõi neile suuri kasusid — rikkused aina kuhjusid meie kodulinna. See jõukuse kiire tõus mõjus ka Tallinna välimusele. Linna hakati laiendama ja kaunistama uute avalike ja eraehitus-

Vaade kloostrikiriku varemeile kirdest. Joonistanud C. von Ungern-Sternberg 1820. aastal. — Utsikt mot ruinerna från nordost. Teckning av C. von Ungern-Sternberg 1820.

tega. Kirikuid suurendati ja kaunistati väärtuslike kunstiteostega, kodanikud hakkasid püstitama toredaid kivimaju kõrgete viiludega. Hiilgavaim näide sellest, mida suutis jõukas Tallinna kodanikkond oma algatusel üritada, on see hoonete kompleks, mille keskel me praegu viibime.

Peale aineliste võimaluste kõnelevad need ehitused veel kodanike tehnilisist võimeist ja teadmistest. Tekib küsimus, kes oli see diplomeeritud arhitekt, kes valmistas hoonete projekti ja juhatab kõrgete võlvide ehitamist. Ürik ütleb selle kohta: „Ipse Henricus Swalbart architectus fuit dicti monasterii — ise H. S. oli nimetatud kloostri ehituse juhataja.“ Meil on aga teada, et H. Swalbart oli üks nendest Tallinna kaupmeestest, kelle algatusel ja kulul rajati Pirita klooster. Muidugi olid tal abiks õpetatud kiviraiujad ja kutselised ehitustöölised, kuid juhil endal pidid ka olema kindlad teadmised ja kindel maitse, kindlad eeskujud ja juhtnöörid.

Vaadeldes selle kiriku ja teiste hoonete jäänuseid ning võrreldes neid nii teiste meie kui ka naabermaade samaaegsete ehitustega võime saada täielise pildi selle kohta, kust ehituse juht

H. Swalbart ammutas eeskuju ja juhendeid ehituste püstitamiseks. Kõigepealt peab tähendama, et p. Birgitta temale osaksaanud ilmutuste põhjal ise andis üldisi eeskirju omanimelise kloostri põhiplaani ja mõnede üksikasjade kohta. Nende eeskirjade järgi ehitati kõigepealt esimene p. Birgitta klooster Vadstenas ning seda eeskuju jäljendati siis juba ka mujal. Kui Tallinna deputatsioon käis Vadstenas luba nõutamas kloostri püstitamiseks Maarjaorgu, siis anti talle sealt ühes lubaga kaasa kaks munku, kes pidid siin korraldama kloostri elu. Arvatavasti need munkad andsid ka esimesi juhendeid kloostri üldplaani kohta, mille järgi hoonete kompleksi keskel pidi asetsema kirik, ühel pool nunnade konvent ja teisel pool munkade eluhooned. Kiriku taga, mõlema konvendi hoonete vahel, asetsesid majapidamisruumid ja nende peal n.-n. parlatoorium, kõnelemismaja, kus munkad ja nunnad võisid läbi vahemüüris leiduva võre teatud tundidel keskustella. Kirik pidi olema ehitatud maapõuest võetud kivist ja oma ehitusvormilt olema kolmelööviline kodakirik. Võlve kandvad sambad pidid olema kaheksakandilised (teistes tolle aja kirikutes leiame neljakandilisi või ümargusi sambaid). Põhjapoolse pikiseina ääres oli nunnade rõdu, kus nad jumalateenistuse ajal seistes olid kaitstud vaatlejate pilkude eest. Sellele rõdule nad tulid eriliste uste kaudu väljaspool kirikut asetseva ristikäigu teiselt korralt. Sama pikiseina sees oli „armu ja aupaiste uks“, mille kaudu kirikus vastpühitsetud nunnad saadeti klausuuri, ning samast uksest toodi nad ükskord matmiseks kirikusse.

Nimetatud punktides ühtub Pirita kloostri kirik, nagu äsja toimetatud uurimised näitavad, Vadstena kloostri kirikuga. Kuid on olemas ka lahkuminevaid üksikasju mõlema kiriku vahel. Kõigepealt asetseb Pirital kiriku peaaltar selle idaseina ääres, kuna see Vadstenas ja teistes birgitlaste kirikutes asetseb lääne pool. Kiriku jaotavad kolmeks lööviks seitse sambapaari. Need lahkuminevad üksikasjad on arvatavasti mõjutatud koha peal teistes ehitustes väljakujunenud arhitektuurilistest vormidest, mille iseloomulikke jooni me leiame nii mõneski teises üksikasjas. Selles lühikeses ülevaates ei saa lähemalt peatuda kõikidel ehitusajaloolistel iseärasustel, juhin vaid tähelepanu asjaolule, et Pirita kloostrikirik on ainus muutumatult säilinud kesk-aegne sakraalse arhitektuuri ehitismälestus, kuna teisi vanemaid

Kloostrikiriku varemed Kose poolt vaadatuna. Pirita jõe parempoolsele kõrgele kaldale, mis pildil näha, tuntud rahvapargi Kloostrimetsa nime all, kavatsetakse asutada vabaõhumuuseum ja loomaaed. — Klosterkyrkans ruiner sedda från Kosehället. På Piritaflodens höga, högra strand skymtar den bekanta folkparken Kloostrimetsa (Klosterskogen) där anläggningen av ett friluftsmuseum och en djurgård planeras.

Foto: O. Haidak.

Tallinna kirikuid (Toompea, Niguliste, Oleviste) on hilisematel aegadel juure- ja ümberehituste kaudu muudetud. Ja selle kiriku kuju ja ruumide kompositsioon on kohalik, see on selle kodakiriku tüüp, mis Vestfaalias on arenenud kõrgeima arhitektoonilise täiuslikkuseni ja juba varakult, osalt Visby vahendusel, on saanud Eesti vaimseks omanduseks, millele kohalik materjal, paas, peale surus oma iseloomustava pitseri — lihtsuse ja sünguse. Mis puutub aga üksikasjadesse, siis väärib siin rõhutamist monumentaalne läänepoolne fassaad peaportaaliga kolme impoosantse aknaga ja dekoratiivsete nišsidega ning sõõrpetikutega kaunistatud viiluga. Samasuguseid vorme leiame ka teiste tolle aja ehituste juures Tallinnas.

Lõpuks tahaksin veel puudutada üht nähtust, millest kõnelevad need ehituse jäänused. See on usu ja kiriku osa keskaja inimese elus. Siis, kui hakati ehitama seda kloostrit, oli Tallinnas juba olemas dominiiklaste meesklooster Vene tänavas ja tsistertslaste naisklooster Kloostri tän., mõlemad suurte kirikutega,

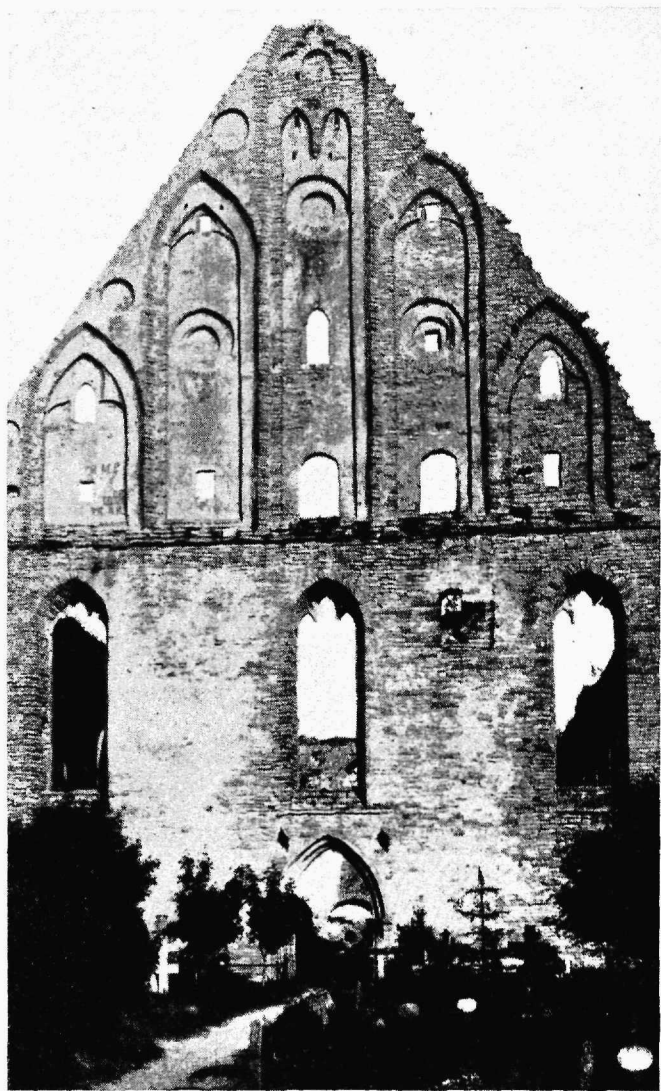
ka olid olemas Toom-, Niguliste, Oleviste ja Pühavaimu kirik, pealeselle veel mitu kabelit eeslinnades. Kas ei suutnud need kõik mahutada Tallinna elanikke, keda mõned ajaloolased arvavad olevat ainult 4000 ümber, või ei suutnud nad mingisugusel teisel põhjusel rahuldada kodanike usulisi nõudeid? Ei saa oletada, et see kirik siin, mis võis mahutada kuni 2000 inimest, püstitati ainult mõne üksiku kodaniku tuju või auahnuse pärast. Pärast suurejoonelise kloostri ja kiriku püstitamist näitasid kodanikud oma poolehoidu sellele rikkalike annetustega. Kloostrile kuuluvad maa-alad aina kasvasid. Talle kuulusid Viimsi poolsaar, Aegna saar, põllud, niidud ja karjamaad Pirita jõe vasakul kaldal kuni Lageda mõisani, Kostivere mõis, veski ja 10 talu Juuru kihelkonnas ning üks küla isegi Virumaal. Kui rahvas osutas nii suurt poolehoidu ja ohvrimeelsust kloostrile, siis pidid sel olema ka kindlad põhjused. Ei saa seda seletada ainult aja vaimuga, vaid kloostri pidi olema täita ka reaalseid ülesandeid, mida rahvas nii hindas. Kahjuks ei kõnele ei arhiivimaterjalid ega ka leidasjad midagi lähemat kloostri tegevusest. Arvatavasti arenes kloostri tegevus rohkem seespool kui väljaspool. Ta võis olla nii hoolekandelaadiline kui ka pedagoogiline. Siia anti linna-kodanike ja aadlike tütreid kasvatada, võib-olla oli see isegi esimene tütarlaste kasvatusasutus meie maal. Ent kloostri kultuuriline tegevus näib olevat õige mitmekesine. Läänud (1935.) aastal leiti kloostri varemeist vasest klišee „Ecce homo“ pildiga (Kristus okaskrooniga), mis peagu täiesti ühtub ühe 15. s. Burgundia meistri vaselõikega. Nähtavasti oli kloostriis sääraste klišeede töökoda või vähimalt piltide töökoda, kus sääraseid vaimulikke pilte valmistati levitamiseks. Võib loota, et kloostri varemeis jätkuvad kaevamised toovad päevavalgele veel mõningaid andmeid kloostri tegevuse kohta.

Kui me pühitseme mingisugust tähtpäeva või juubelit, siis on kombeks kedagi tervitada või kellelegi midagi head soovida. Need, kes siin kunagi on elanud ja tegutsenud, on ammu surnud, nende tegevus on lakanud ja neile ei saa enam midagi soovida. See ehitus või, õigemini, asutus, mille 500-aastast õnnistamispäeva me täna pühitseme, on vaid mälestus ammu möödunud aegadest. Ta pole ühe isiku või isikute grupi väljamõeldus, ta on suur koguteos, mida aastasajad on loonud, säde, mis on järele jäänud ühiskonna mitmekesistest avaldustest. Ka siin on olnud „aeg

Vaade kloostrikiriku varemeile kagu poolt, esiplaanil vaatetorn. — Klosterkyrkans ruiner från sydost. I förgrunden trappornet, som numera anordnats som utsiktstorn. *Foto: P. Parikas.*

ehitaja, rahvas müürsepp“ (v. Hugo). Ja need, kes seda möödunud aega nende varemete abil uurivad, need on tänase päeva õiged pühitsejad. Need on meie ajaloolased, meie arheoloogid, kes on suure armastusega ja silmapaistvate tagajärgedega hakanud uurima meie kodumaa mineviku mälestusi. Nendele olgu tänase päeva puhul avaldatud lugupidamist ja tänu tehtud tööde eest kodumaa vanavara uurimise alal. Ühes sellega ei saa tunnustavalt mainimata jätta ka neid asutusi ja isikuid, kes on aineliselt toetanud, tehniliselt juhtinud ning mõjuvalt ergutanud seda tööd, nagu meie Haridusministeerium, Rootsi riigiantikvaariamet eesotsas lugupeetud prof. dr. Curmaniga ja ta abilise dr. Berthelsoniga, kes on käesoleval korral annud tõuke praegu teoksil olevate kaevamiste teostamiseks, ja viimaks ka Pirita Kaunistamise Selts, kes on võtnud need varemed ja siin teostatavad kaevamised enda hoole alla. See on ühe eraorganisatsiooni tänuväärne kaasabi teaduslikule uurimistöele. Et aga eraalgatus võib suuri tegusid korda saata, seda näeme nendest suurejoonelistest ehitustest, millede jäänuste keskel me praegu viibime ja millede 500-dat õnnistamispäeva me täna pühitseme.

Kloostrikiriku viil enne 1910. aasta restaureerimist ajahambast
puretuna. — Klosterkyrkans gavel före 1910 års restaurering.

Foto: P. Parikas.

HOGTIDSTAL,

**hållet den 15 augusti 1936 med anledning av Pirita
klosters 500-årsjubileum av Gottlieb Ney.**

Underligt är att samlas i stor mängd bland nässel- och buskbeväxta stenhögar för att där tala vackra ord om ett 500-års jubileum. Ett sådant jubileum kan firas av en institution som verkat i 500 år. Detta kloster, som en gång stått på denna plats, slutade sin verksamhet redan 1577 och dess byggnader äro förstörda och förvandlade till ruiner. Sålunda är klostret som anstalt dött för mer än 350 år sedan. Men dess lämningar tala. De tala ett språk, som blott dylika ålderdomliga byggnader eller dess kvarlevor kunna tala, mången gång mäktigare än någon bok. Man behöver blott fordjupa sig i byggnadens enskildheter och sedan jämföra dessa som helhet eller dess enskilda delar med andra likartade byggnader och i ruiner funna föremål samt slutligen jämföra dem med i arkiven tillgängliga uppgifter — och vi få en mycket fullständig bild av denna byggnads uppkomsts historia och dåtidens liv och leverne.

Ingen kan förneka, att Pirita klosterruiner genom sin storhet och form väcka åskådarens intresse och t. o. m. inge vörndnad. De ha ständigt satt åskådarens fantasi i rörelse och inspirerat författare och konstnärer till fruktbringande arbete. Då vi i dag samlats här bland dessa vörndadsjudande ruiner, skola vi ej beröra det sätt, varpå de tala till författaren och konstnären, utan fastmera vad de lärt den uppmärksamme betraktaren och forskaren om klostrets uppkomst och dess sätt att bedriva sin verksamhet, samt vad de tala om dåtidens liv och förhållanden.

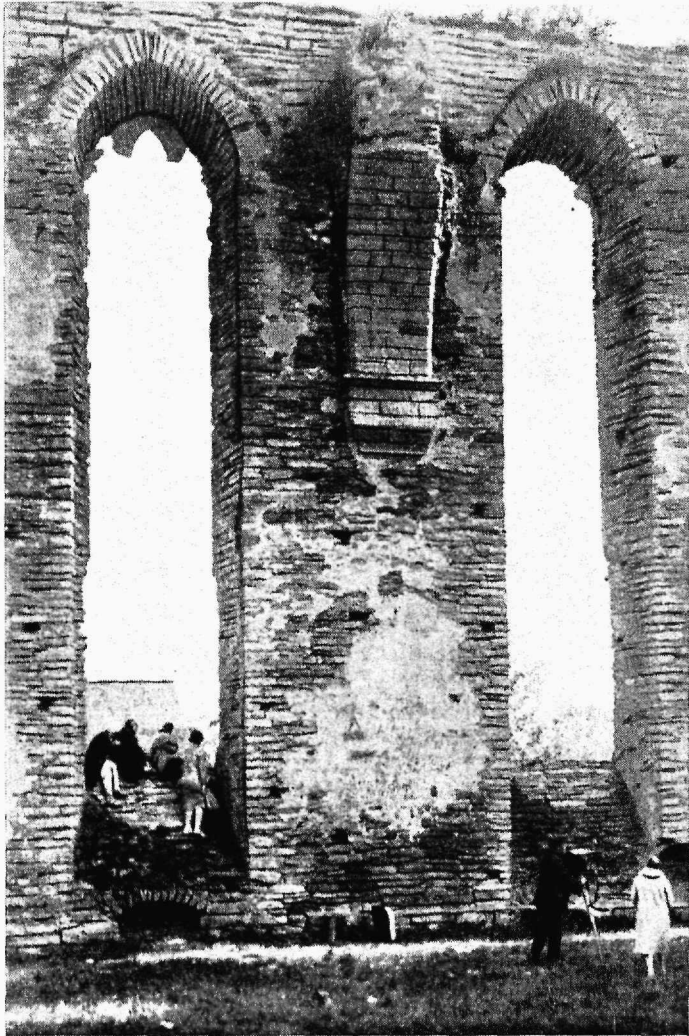
Men i första hand uppstår frågan, vilken avsikt Tallinns borgare haft med att i början av 1400-talet här anlägga ett kloster och helga det åt det nyss kanoniserade svenska helgonet.

Vi veta, att man i vårt land började anlägga kloster, så snart kristendomen vunnit insteg i landet, vilka grundade på gemensam hushållning skulle hjälpa till att utbreda kristendomen. Dessa kloster, som hörde antingen till cisterciensernas eller tiggarmunkarnas — fransiskanernas och dominikanernas — orden, grundades ytterst av ordensledningarna, från vilka de även mottogo rättesnören för sin verksamhet. De bildade tillsammans med likartade kloster ett systematiskt utbrett nätt, befrämjande jordbruk (cistercienserna) och grundande skolor (dominikanerna).

Pirita kloster står utanför detta på 1200-talet utbildade klosternät. Det anlades, då landet redan helt och hållet blivit kristet, kort efter det att moderklostret anlagts i Vadstena. Initiativet togs av Tallinns köpmän, vilka även bestredo omkostnaderna. Det är sålunda fullt motsvarande de lokala förhållandena och intressena.

Platsen, dit klostret förlades, den s. k. Maarjaorg (Mariendal, Vallismariae), var redan för mer än 500 år tillbaka känd av Tallinnborna som det vackraste och lugnaste stället i den bullrande hansestadens omgivning. Man vet, att redan innan klostret grundades, några gamla äkta par ur Tallinns patricierfamiljer här funnit den lugna boplats, som den i dåtidens värld-åskådning uppfostrade längtade efter. Helt säkert får man i driften att slå sig ned på natursköna och i lugn enslighet belägna ställen söka den första orsaken till, att klostret förlades just hit. Dess grundare utgingo från sina medmänniskors intressen och smak. För så vitt man kan döma av de senare klosterinvånarnas namm, ha dessa alla tillhört det lokala patricierståndet.

Varför helgades klostret åt den heliga Birgitta, detta nyss kanoniserade svenska helgon? Vi veta, att förbindelserna mellan vårt land och Skandinavien under 800—1200-talen varit mycket livlig. Vi veta att de första försöken att vinna vårt land för kristendomen kommo från Skandinavien, huvudsakligen från ärkebiskopen i Lund. Men efter tyskarnas ankomst, i synnerhet efter det Tallinn och Harjumaa kommit under Tyska orden, avbrötos så småningom de gamla förbindelserna med Skandinavien. Tallinn, som var tvunget att medverka i ordens och hanseförbundets politik,

Kaks kiriku akent nende vahel asetseva võlvikonsooliga. — Två av kyrkans fönster samt valvkonsool. *Foto: O. Haidak.*

stod t. o. m. på fientlig fot med Sverige och måste vara berett på att när som helst börja krig med detta land. Men trots detta synes den heliga Birgitta ha varit mycket populär i Tallinn och dess omgivning omkring år 1400. I den heliga Birgittas kanoniseringsförhandlingar har påträffats följande historia. Omkring år 1375

Pirita kloostrikiriku otsaviilu ja müüri seis 1932. aastal.

1932. a. palus Pirita Kaunistamise Selts Tallinna linnavalitsust kontrollida oma tehniliste abinõudega laialt levinud kuulujuttu, nagu oleks kiriku varemete viil oma endiselt kohalt kalmistu poole välja vajunud. Mõõtmisel leidis kuulujutt kinnitust. Nimelt on terve kiriku esikülg ühes viiluga kalmistu poole kallukil.

Väljavajumise tundemärke müüridel ei leidu.

Tallinna linna maamõõduosakonna mõõtmise tulemused olid:

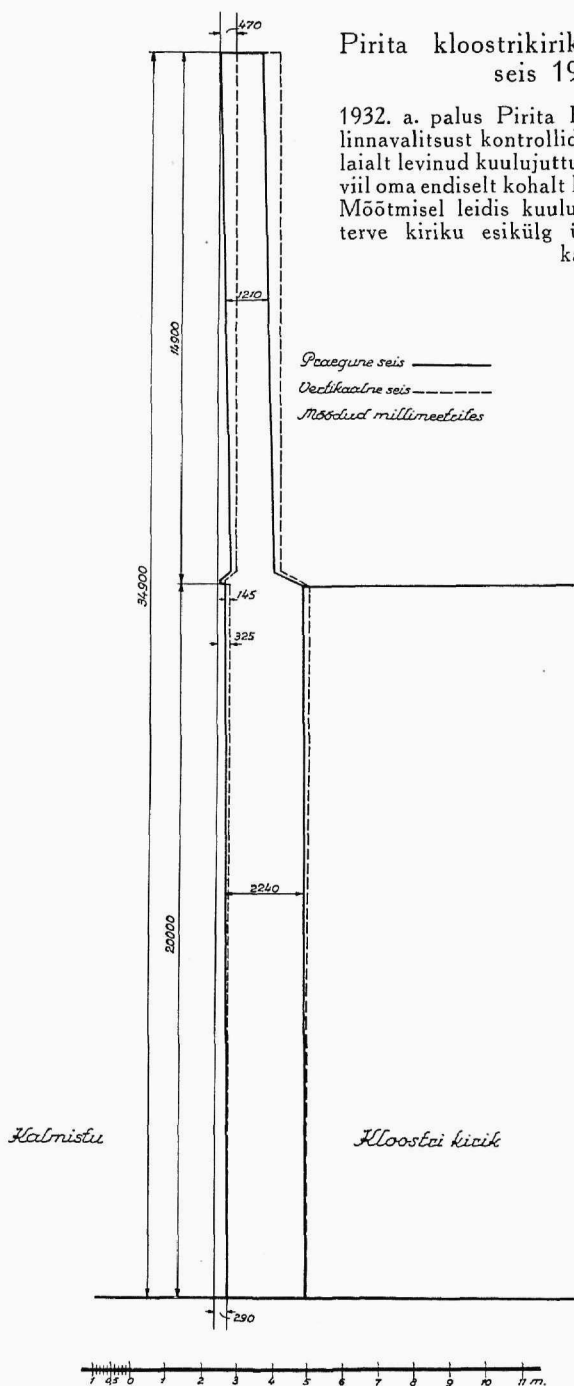
- 1) Viilu tipp õigest (vertikaal-)asendist 470 mm kalmistu poole.
- 2) Otsamüür õigest (vertikaal-)asendist 145 mm kalmistu poole.
- 3) Viilupraegusest alusest (otsamüüri) on viilu tippu kõrvalekaldumine 325 mm kalmistu poole.

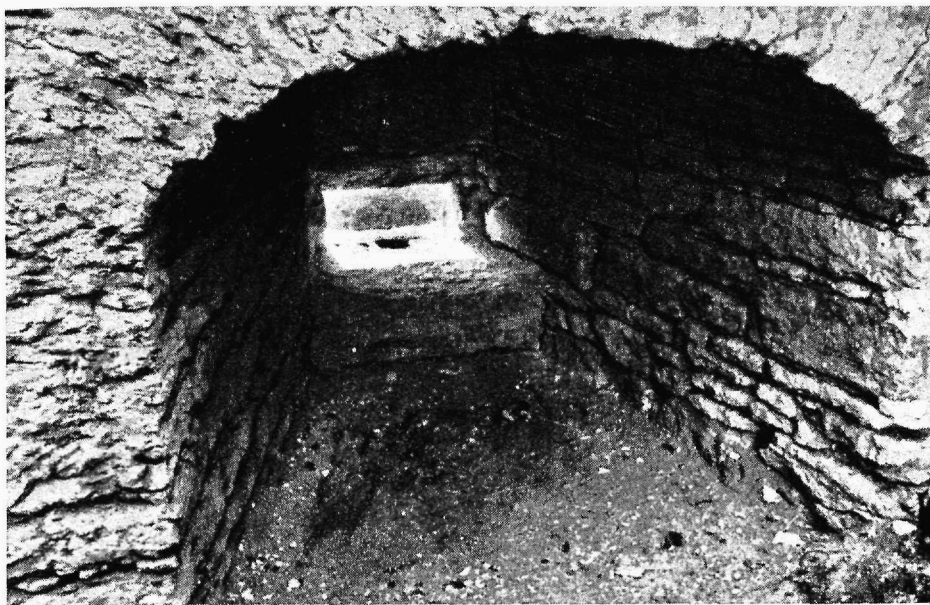
Pirita klosterkyrkas västra gavel. Uppmätning av dess lutning 1932.

Då det gjorts gällande, att klosterkyrkans västgavel avsevärt satt sig, lät Tallinns stadsförvaltning på begäran av Sällskapet för Piritas förskönande verkställa en mätning av densamma. Härvid framgick, att gaveln obetydligt lutade utåt. Den av Tallinns stads lantmätare utförda undersökningen lämnade följande resultat:

- 1) Gavelns topp avvek 470 mm från lodlinjen mot kyrkogården (väster).
- 2) Västmuren avvek i taklagshöjd från lodlinjen 145 mm åt kyrkogården.
- 3) Gavelns topp avvek från västmuren i taklagshöjd 325 mm mot kyrkogården.

Någon fara för ras fanns icke.

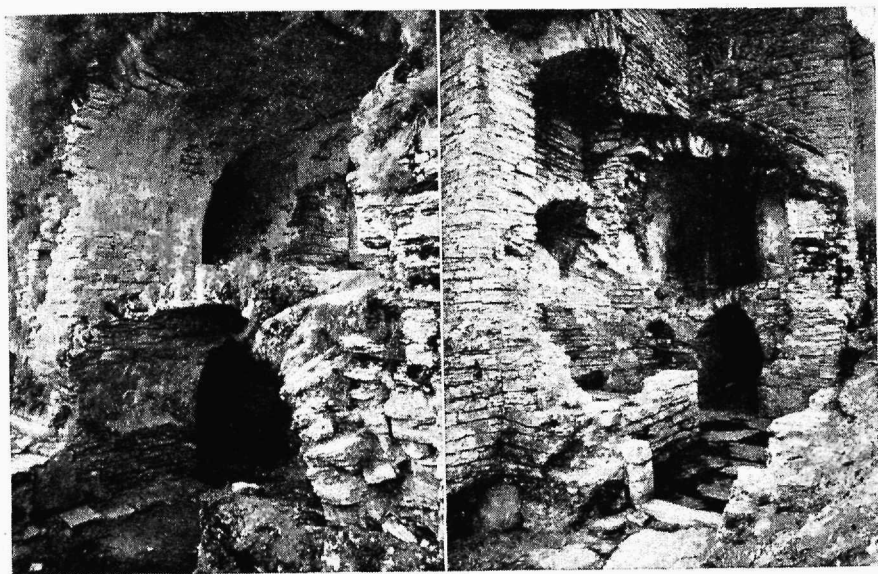
Avas kiriku esikülje seinas, mille müüris arvatavasti on olnud rahakorjamise karp. Vaade kiriku seest. — En i kyrkmuren befintlig öppning, genom vilken mynt kunde iläggas en där befintlig bössa. Bilden tagen innifrån kyrkan. *Foto: J. Naha.*

foro tre svenska fiskare från Viimsi för att fiska vid Kaaberneeme. Traktens bönder, som ansågo att fiskestället var deras, tillfångatogo dem samt ville dränka en av dem genom att binda en sten vid halsen på honom och kasta honom i vattnet. I sin nöd vände sig fiskaren till den heliga Birgitta med bön om räddning, och varje försök att dränka honom misslyckades. Kaaberneeme bönder voro rörda av detta underverk och lämnade fiskarna i fred.

Att klostret helgades åt den heliga Birgitta kan också till en del förklaras därav, att man ville grunda ett kloster, där personer av båda könen (exempelvis änkor och änklingar ur Tallinns köpmansstånd) kunde finna en tillflyktsort, och detta möjliggjorde endast birgittinernas dubbelkloster.

Sålunda valdes platsen och skyddshelgonet enligt klostrets grundares, köpmän i Tallinn, smak och intresse. Men den världsliga överheten tyckte ej om att klostret förlades just hit. Så länge det blott bestod av träbyggnader, var allt gott och väl. Men då år 1413 de första stenhusen började resa sig och murarna

skönjdes ända bort till Tallinn, tyckte stadens styrelse, att hela företaget var farligt, enär man fruktade att i händelse av krig fienden kunde förskansa sig inom klostrets starka murar och därifrån anfalla Tallinn. Ordensmästaren var samma åsikt. Man ville t. o. m. hindra byggandets fortsättande samt riva de redan färdiga stenhusen och flytta klostret till en plats längre från staden. Men Vadstena klostrets prokurator protesterade i Rom mot byggnadernas förstörande, och köpmannen H. Swalbart, klostrets egentlige grundare, reste till Konstanz, där ett kyrkomöte sammanträtt, för att skydda klostrets intressen. Han hade t. o. m. förhandlingar med påven i saken. Genom dennes förmedling bilades tvisten, och byggandet kunde fortsätta. 150 år senare (år 1560) tillrådde syndikus Clodt i Tallinn av strategiska hänsyn att klostret skulle rivas. Att hans beräkningar voro riktiga, visar den omständigheten, att ryssarna år 1575 verkligen begagnade klostrets byggnader som bas vid sina anfall på Tallinn. Hela utvecklingsförloppet av klostret visar, vilket inflytande de företagsamma köpmännen i Tallinn hade under medeltiden. Byggnaderna uppfördes enligt den uppgjorda planen och deras dimensioner och prakt väcka ännu i dag beundran. Kostnaderna bestredos helt och hållet av de enskilda köpmännen. Detta är ett glänsande exempel på deras välmåga och generositet. 1400-talet var ju också det glansfullaste i Tallinns förflutna. Efter det Visby förstörts av danske kungen Valdemar Atterdag blev Tallinn medelpunkten för hanseförbundets handel på Finland och norra Ryssland. All transitohandel med Ryssland och Finland gick över Tallinn. Och Tallinnborna förstodo att tillförsäkra sig monopol på denna transitohandel, vilket inbringade dem stora förtjänster — rikedomarna formligen hopades i vår hemstad. Denna hastiga ökning av välståndet satte sin prägel även på stadens yttre. Den utvidgades och förskönades med en mängd privata och offentliga byggnader. Kyrkorna förstörades och smyckades med värdefulla konstföremål, och borgarna började uppföra ståtliga stenhus med höga gavlar. Det mest strålande exempel på, vad Tallinns förmögna invånare kunde åstadkomma, är detta byggnadskomplex, bland vars ruiner vi nu befinna oss. Förutom materiell välmåga tala dessa byggnader även om borgarnas tekniska kunskaper. Nu uppstår frågan, vem var den skolade arkitekt, som förfärdigade projektet till och ledde arbetet på de höga valven? I en

Vaated nunnade kahekordsetele ristikäikudele kiriku põhjamüüri ääres. — Blick mot nunnornas över varandra belägna korsgångar vid kyrkans nordsida.

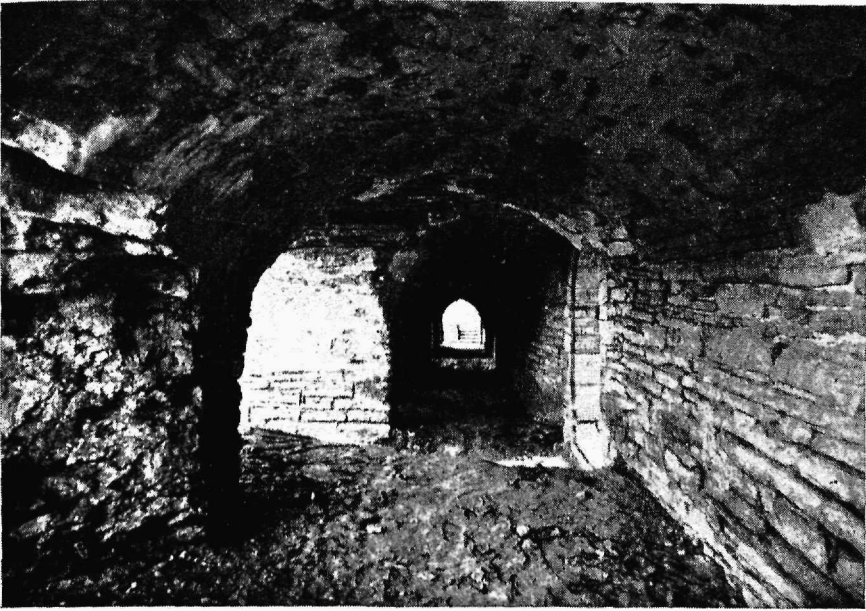
Foto: K. Ahel.

urkund säges därom: " Ipse Henricus Swalbart architectus fuit dicti monasterii — Heinrich Swalbart var själv arkitekt och ledare för arbetet på klosterbyggnaderna." Vi veta, att H. Swalbart var en av de kömpän, som grundade och bestredo omkostnaderna för klostret. Naturligvis måste han ha haft till sin hjälp utbildade bildhuggare och yrkesvana byggnadsarbetare, men även ledaren själv måste givetvis besitta goda kunskaper och utbildad smak, samt ha säkra förebilder och rättesnören.

Betrakta vi lämningarna av kyrkan och de andra husen samt jämföra dem med andra såväl inhemska som utländska samtida byggnader, få vi en klar föreställning om, varifrån H. Swalbart fått sin förebild och sina uppslag. Först och främst måste nämnas att Birgitta själv genom uppenbarelser delgivit allmänna och detaljerade föreskrifter för de kloster, som helgades åt henne. I överensstämmelse med dessa föreskrifter byggdes det första birgittinerklostret i Vadstena, vilket sedan togs till förebild även på andra håll. Då deputationen från Tallinn besökte Vadstena för utverkandet av tillåtelse att anlägga ett kloster i Mariendal sändes tillika två munkar med, som skulle ordna

klostrets inre liv. Troligtvis gävo dessa munkar även handledning vid uppgörandet av klostrets allmänna plan, enligt vilken kyrkan skulle stå i byggnadskomplexets mitt, medan nunne- resp. munkkonventen skulle befinna sig på var sin sida om kyrkan. Bakom kyrkan mellan de båda konventsbyggnaderna skulle ekonomibyggnaderna ligga och ovanpå dem det s. k. parlatoriet, talehuset, där munkar och nunnor på bestämd tid kunde meddela sig med varandra genom en i muren gallerförsedd öppning, en s. k. "vinda". Kyrkan måste vara uppförd av "ur jorden hämtad sten" och till formen bilda en treskeppig hallkyrka. Pelarna, som uppburo valven, skulle vara åttakantiga (i andra kyrkor från denna tid finna vi fyrkantiga eller runda pelare). Utmed norra långsidan var nunnornas läktare anordnad, där de under gudstjänsten voro skyddade för kyrkobesökarnas blickar. Till denna läktare kommo de genom särskilda dörrar från den bakom kyrkan befintliga korsgångens andra våning. I samma långsida var "nådens och ärones port", genom vilken de nyss invigda nunnorna fördes till klausuren. Genom samma port buros de in i kyrkan, då de en gång skulle begravas.

I nu nämnda punkter överensstämmer Pirita klosterkyrka, såsom de nyss företagna forskningar utvisa, med kyrkan i Vadstena. Men det finns även detaljer hos de båda kyrkorna, som gå isär. Först och främst är Pirita kyrkas huvudaltare beläget vid dess östra vägg, medan det i Vadstenas kyrka och i de övriga birgittinerkyrkorna är beläget vid västra väggen. Kyrkan delas i tre skepp av sju pelarpar. Förklaringen till dessa avvikelser måste troligtvis sökas i det inflytande, som de på ort och ställe utbildade arkitektoniska formerna utövat, vilkas särdrag påträffas även i andra enskildheter. I denna korta översikt kunna vi ej gå närmare in på alla byggnadshistoriska detaljer. Jag vill blott rikta uppmärksamheten på det förhållandet, att Pirita klosterkyrka är det enda oförändrade minnesmärket från den medeltida sakrala arkitekturen under det andra äldre kyrkor i Tallinn (Domkyrkan, Nikolai, Olai) genom ombyggnader och reparationer i senare tid förändrats. Kyrkans plan och rumsbildning ha lokala förutsättningar, den företräder en hallkyrkotyp, som i Vestfalen utvecklats till den största arkitektoniska fulländning och redan tidigt, delvis genom Visbys förmedling, blivit Estlands andliga egendom, på vilken det förhandenvarande byggnadsmaterialet,

Nunnade alumine ristikäik kiriku põhjamüüri ääres. — Nunnornas korsgång på kyrkans nordsida.
Foto: K. Akel.

Nunnade ülemine ristikäik kiriku põhjamüüri ääres. — Nunnornas övre korsgång vid kyrkans nordsida.
Foto: K. Akel.

kalkstenen — tryckt sin karakteristiska prägel. Vad återigen detaljerna beträffa, så förtjänar framförallt att uppmärksammas den monumentala västra fasaden med huvudportalen, tre imponerande fönster och den med nischer, ring- och fyrpassmotiv dekorerade gaveln. Liknande former återfinna vi hos andra samtida byggnader i Tallinn.

Till slut vill jag påpeka ännu ett förhållande, varom dessa lämningar tala. Det är den roll religionen och kyrkan spelat i den medeltida människans liv. Då uppförandet av detta kloster begynte, fanns det i Tallinn redan ett dominikanerkloster på Vene tänav och ett cisterciensernunnekloster på Kloostri tänav, båda med stora kyrkor. Dessutom funnos Domkyrkan, Nikolai, Olai och Helge Andskyrkan, vartill kommo en mängd mindre kapell i förstäderna. Kunde dessa ej inrymma Tallinns alla invånare, som en del historieforskare uppskattat till 4000, eller förmådde de av någon anledning ej tillfredsställa invånarnas religiösa behov? Man kan ej tro, att denna kyrka här, som kunde rymma 2000 personer, uppförts som en följd av enskilda borgares nyckfullhet. Efter det storartade klostrets och kyrkans uppförande visade borgarna sitt gillande genom rikliga gåvor. Till klostret hörande områden ökades ständigt. I dess ägo befunno sig halvön Viimsi, ön Aegna, åkrar, ängar och betesmarker på Piritaflodens vänstra strand ända till Lageda gods, Kostivere gods och kvarn, 10 gårdar i Juuru socken samt t. o. m. en by i Virumaa. Då folket visade så stor sympati och en sådan offervilja, måste detta ha haft sina särskilda orsaker. Det går ej att förklara det därmed, att det blott berodde på den då förhärskande världsåskådningen, utan klostret måste ha haft reella uppgifter att fylla, vilka folket värderade och uppskattade. Tyvärr lämna varken arkiven eller de gjorda fynden någon närmare upplysning om arten av klostrets verksamhet. Troligtvis utvecklade sig denna mera innanför än utanför dess murar och kunde ha tagit form av välgörenhet eller varit av pedagogisk natur. Adelsmän och borgare sände hit sina döttrar för att uppfostras, och måhända var Pirta kloster den första uppfostringsanstalten för flickor i vårt land. Men klostrats verksamhet synes ha varit synnerligen mångsidig. Sistförflutna år (1935) hittades i klostrets ruiner en kopparplatta med bilden "Ecce Homo" (Kristus med törnekronan), som så gott som till varje detalj liknar ett av en burgundisk

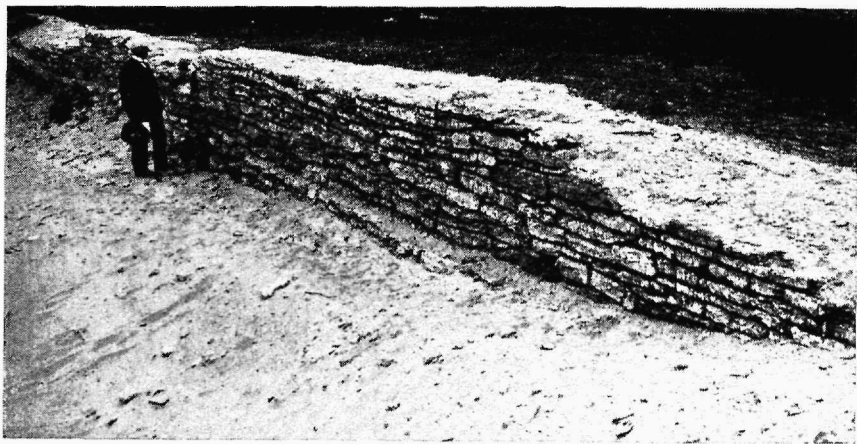

Kinnimüiritud ukse koht, mis viis läbi kirikumüüri munkade ristikäiku. — Igenmurad dörr, som förde till munkarnas korsgång. *Foto: K. AheL.*

mästare på 1500-talet förfärdigat kopparstick. Troligtvis fanns det i klostret ett arbetsrum, där liknande kopparstick tillverkades eller åtminstone en verkstuga, där andliga bilder avsedda för utdelning tillverkades. Man må hoppas, att fortsatta utgrävningar komma att bringa i dagen ännu fler föremål, som lämna uppgifter om klostrets verksamhet.

Då vi fira någon minnesdag eller något jubileum, är det sed, att hälsa eller lyckönska någon. De, som en gång här levat och verkat, äro hädangångna för länge sen, deras verksamhet har upphört och åt dem kan man ej mera önska något. Denna byggnad, eller rättare, denna anstalt, vars 500-årsminne vi i dag fira, är blott ett minne från längesen svunna tider. Den är ej ett fantasifoster av någon person eller grupp av personer, utan ett helhetsverk, som århundraden ha skapat, en spillra som blivit kvar för att berätta om samhällets mångsidiga strävanden. Även här har "tiden varit byggmästare, folket murare" (V. Hugo). De, som forskat i dessa svunna tider med tillhjälp av dessa ruiner, äro dagens rätta firare. Dessa äro våra historieforskare, våra arkeologer, som med stor kärlek och med beaktansvärda resultat börjat

forska bland vårt lands fornminnen. Dem må vi i dag betyga vår aktning och bringa vårt tack för det forskningsarbete de utfört bland våra minnesmärken. I samband härmed kunna vi ej undgå att med erkänsla nämna de anstalter och personer, som lämnat materiellt understöd och tekniskt lett och sporrat detta arbete såsom vårt undervisningsministerium, det svenska riksantikvarieämbetet med prof. dr. Curman och hans medhjälpare dr. Berthelson i spetsen, vilka tagit initiativet till det förhandenvarande utgrävningsarbetet samt till slut Sällskapet för Piritas försköning, vilket nu omhändertagit dessa ruiner och de däri försiggående utgrävningarna. Det är en privatorganisations tacknämliga bidrag till vetenskapligt forskningsarbete. Men att även privatföretag kunna åstadkomma stora ting, se vi av dessa storartade byggnader, bland vilkas lämningar vi nu befinna oss, och vilkas 500-års dag vi i dag fira.

Osa nunnade hoonete kaitsemüürist, umbes 40 m pikkuses, mis asetseb praegu Mihkli talu õues ja avastati 1938. aastal, mil veeti sealt liiva Pirita raudbetoon-silla muldkeha tarbeks. — Parti av nunnekonventets yttermur, c:a 40 meter lång. Muren befinner sig f. n. på gården till Mihkli gård och kom till synes 1938, då man förde sand härifrån till den nya betonbron.

Foto: K. Ahel.

K Ö N E

**Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva juubelil kloostri kiriku
varemeis 15. augustil 1936. a.**

Pidanud antikvaar dr. Bertil Berthelson, Stokholmist.

Juba muistsel ajal oli meri tõhusaks vahendiks sidemete loomisel mitmesuguste maade vahel. Seepärast ei saanud ka Läänemeri eraldajaks, vaid, just vastupidi, üheks kokkuhoidvaks lüliks põhjamaade eri osade vahel. Esemel, mis meie ajal on päeva-valgele toodud, kõnelevad kultuurivahetusest eelajaloolisel ajal, samuti tuleb mitmete ühiste elamisviiside päritolu otsida ürgajast. Esimestel ajaloo sajanditel oli Läänemeri sageli elavaks sidemeks mitmete maade vahel, aga siiski jäävad need sidemed kohati korrapäratuiks ja juhuslikeks. Nagu me kõik teame, tuli tihedam läbikäimine alles hilisemal ajal, kui Rootsi poliitiline võim suuremal määral mõjutas Läänemeremaid. Need 4000 rootslast, kes käesoleval aastal on korraldanud oma viisumid Eestisse sõiduks, teavad kindlasti vägagi palju vanast rootsi ajast Baltikumis. Esmajoones on minu kaasmaalased võib-olla tundma õppinud mälestusmärke poliitilisest suurajast. Ent siiski leidub siin ehitus, mis igale reisijale on esimeseks tervituseks mere poolt Tallinnale lähenedes. Kindlasti näeb reisija kõige enne nagu mingisuguse fantastilise nägemusena tööstuste korstnaid ja nende suuri suitsupilvi, seejärel veel nagu viirastub Toompea oma tuttavate siluettidega, aga kui ta jõuab ligemale, avastab ta kindlasti juba mitme kilomeetri kaugusel linnast selle kloostrikiriku hiiglasuure lääneviilu, missugusesse paika me praegu oleme kogunenud. Ja need Pirita kloostri varemed räägivad suurest vaimsest ja kultuurilisest kooskõlast juba XV sajandil. Pirita kloostri

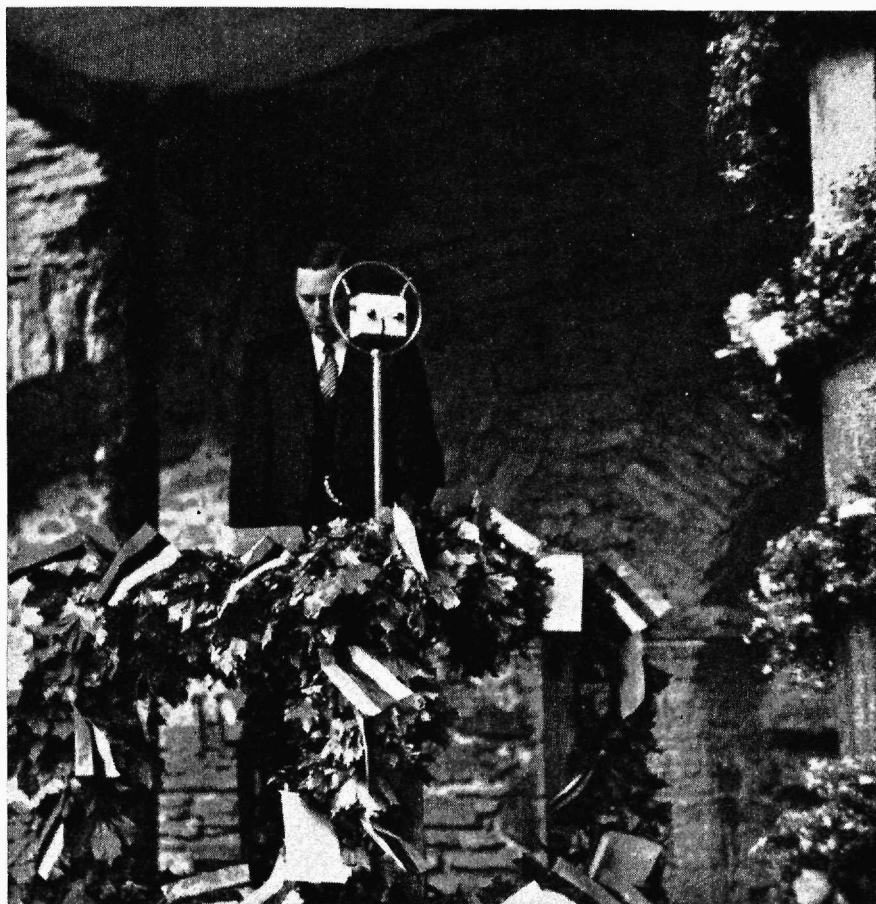
varemed annavad tõendust sellest, et Eesti samuti kui mitmed teised Euroopa maad oli vastasutatud Birgitta ordu mõju all.

Ma ei kavatse siin peatuda kõrgeandelise ja tahterikka naiskuju Birgitta isiku, elukäigu ja töö juures. Sellest piisab, kui meenutame seda, kuidas ta nägemuse müstilisuses määras kindlaks uue ordu väljavaateid, selle sisu kui ka väliseid reegleid. Nii jäigi kloostriasutus ka praktilise ehitusettevõttena suurel määral sõltuvaks tema isiksusest. On endastmõistetav, et Birgitta ordu ehitusviisi eranditult ei saa nimetada ordu asutajanna teeneks. Viis aga, kuidas olemasolevaid arhitektuuri vorme siin on tarvitatud, on nii omapärane, et õigustatult võib rääkida iseseisvast birgitlaste arhitektuurist.

Selle ehitusviisi eriomadusi ja tunnuseid on korduvalt arutatud seoses siinsete väljakaevamistega ja uurimustega, samuti on seda küsimust ka täna puudutanud dr. Ney. Tuntud on asjaolu, et üldine ehituskava valmis algul Vadstenas ja et seda tarvitati siis hiljem mitmel korral, vahelduval kujul. Pirital leidub nii mõnigi tüübiline omadus birgitlaste arhitektuurist. Kindel on aga, et siin puudub tähtsaid jooni, mis esinesid normaalehituses. Praegu oleks ehk küllalt sellest, kui meenutame kirikuruumi traditsioonilist asendit kooriga idas ja peasissekäiguga läänes. See asetus ei ühtu aga birgitlaste ehituseeskirjadega. Kõnesoleva kloostril üldine kunstiajalooline asetus on muide selgitatud prof. dr. Sten Karlingi poolt kloostril juubeliks ilmunud kirjutuses.

Birgitta ordu omab huvitava koha keskaja kloostritüüpide seas. See tõsiasi on seoses ordu vaimsete eeldustega ja ülesannetega ning ka ehitustüübiga. Varajasema keskaja kloostrid olid nii sisemiselt kui ka väliselt kõvasti eraldatud muust maailmast. Kirikuruum oli määratud kloostrielanikele ja sisustatud liturgiliste nõuete kohaselt. Hiljem kujunesid olud teissuguseks. Frantsisklased ja dominiiklased tegutsesid inimestega välises maailmas ja jutlustasid neile kirikuis. Seepärast olid nende kirikud ka seks otstarbeks sisustatud ülevaatlikult ja avaralt. Birgitta ordu nunnade ja munkade tegevus langes küll peamiselt eraldatud kloostriruumidele, kuid teatud osa kirikust oli siiski avatud avalikkusele. Tähtsat osa etendas siin kloostrireegleist olenev erisisustus.

Birgitlastest hakati varsti lugu pidama. Neid toetati kõrgetel kohtadel olevate rikaste isikute poolt. Võib-olla osalt sellest tingitult omasid nad suurt vaimulikku mõju ja maist vara.

Dr. B. Berthelson toob tervitusi Rootsist. — Dr Bertil Berthelson framför hälsningar från Sverige. *Foto: K. Akel.*

Ehkki ordu oli rootslaste asutatud, ei saa ütelda, et see suuremal määral oleks omanud rahvuslikke tunnuseid. Selles mõttes oli ordu kõrgeimal kujul katoliiklik. Sama on ka kehtiv kloostri välisilme kohta. Palju oli muidugi ühist normaaltüübiga, kuid kohalikud olud ja ajavoolud mõjutasid selle ümberkujundamist.

Kui juba Vadstenas üldisis joonis võib tähele panna võrdlemisi palju Saksa ordu kultuuri, on sama maksev palju suuremas ulatuses Pirita kohta. Klooster ei ole seepärast mitte ainult näide birgitlaste ehitusviisist, vaid samal määral ka proov arhitektuurist, mis tol ajal siin maal pani end maksma.

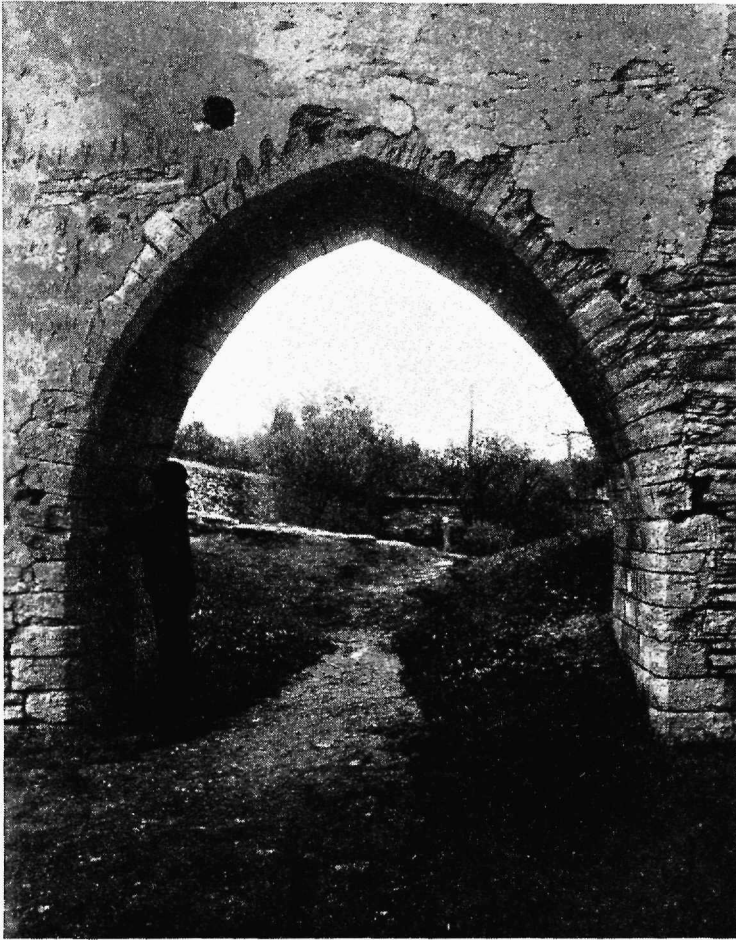
Seda Pirita kloostri elanike hoiakut võiks ehk nimetada tüübiliseks eesti-rootsi sidemete kohta üldse vanemal ajal. Igal juhul peaks siin olema õigustatud nimetamine, et möödunud aegade poliitilist kokkukuuluvust esmajoones kasutati kultuuriliseks koostööks. Nii näitab ka see aeg üht lüli ühes ei iialgi lõppevas ajaloolises arengus, mis on omanud väga mitmekesist sisu.

Meid, rootslasi, rõõmustab väga see, et võime moodsal ajal jätkata häid suhteid Eestiga, muuhulgas ka kultuurajaloolise uurimise alal. Töö siin Pirital on ses suhtes sümbolne. Eestlased ja rootslased ehitasid koos kloostri ja nüüd on nad ka üheskoos hakanud selgitama ja päästma ehitust, mis on purustatud ja unustatud.

Kümme aastat tagasi hakkasime tööle Vadstenas. Pidime välja kaevama tähtsa partii lääne pool kloostrikirikut. Niisuguste asjaolude juures oli see päris loomulik, et riigiantikvaar prof. dr. Curman ühel külaskäigul Eestis, 1929. a., alustas läbirääkimisi Eesti võimudega Pirita kloostri lähema uurimise teokssaamise üle. 1930. a. võisime tööga alata. Ettevõtet toetati juba algusest saadik väga tõhusalt dir. Ney poolt. Samuti teadsime, et meie tööd toetas Rootsi esindus Tallinnas ja et parun Koskull isiklikult omistas ettevõttele suurt huvi.

Kutse osavõtmiseks tänasest pidupäevast on antud Pirita Kaunistamise Seltsi poolt. Seltsil peab endastmõistetavalt olema suur huvi tööde vastu kloostri ja tegelikult osutus selts ka hinnatavaks kaasabiliseks. Meile oli meeldiv juba kaevamistöode alustamisel kokku puutuda seltsi esimehega ja teiste juhatuse liikmetega. Nende seas on arhitekt E. Kühnert'il kui asjatundjal erilisi teeneid. Seltsi sekretäri härra A. Strutzkinit võib aga õigustatult nimetada 1930. a. alustatud tegevuse sisuks ja hingeks.

Nende aastate jooksul, mil tegevus on kestnud, on üldpilt teataval määral muutunud. Kultuuriareng on viimaseil aastail Eestis teinud üllatavaid edusamme. Nüüd leidub suhteliselt rohkem raha sääraasteks otstarveteks. Pealeselle on tööde juhatamine nüüd juba võinud teostuda omade jõududega. Prof. Karling on küll rootslane, kuid ta töötab siin arenemistugeva Eesti riigi liikmena. Samuti hakkab ka ta õpilane ja kaasabiline mag. Tuulse iseseisvalt juhatama konserveerimistöid.

Läbikäik kiriku lõunapoolses müüris — endisse kabelisse. — Dörr i kyrkans södra mur ledande till ett numera till största delen raserat kapell. *Foto: K. Ahel.*

Kõige tähtsam on aga see, et Eestil nüüd on muinsuskaitseinspektor. See näitab, et riigi muinsuskaitse on reguleeritud. Mul on eriline rõõm Rootsi riigiantikvaariameti esindajana tervitada muinsuskaitseinspektorit hra Laid'i kui Eesti muinsuskaitse hooldajat.

Me oleme veendunud selles, et te ka meie kaastöötaja selle suure töö viite kiiduväärsel viisil tulemusrikkale lõpule. Rõõ-

mustaksime siiski palju, kui me ka tulevikus võiksime olla teie kaastöölised. Küsimus puudutab ju monumenti, mis on suure tähtsusega meie kahe riigi uurimistele.

Birgitta Sihtasutus Rootsisis on teinud minule meeldivaks ülesandeks siinkohal üle anda juubeliaadressi Pirita Kaunistamise Seltsile. Luban endale ette kanda teksti sisu:

„Pool aastatuhandet on möödunud sest ajast, mil rootsi mungad ja nunnad töid Püha Birgitta ordu Eestisse. See oli lepituse ja rahu läkitus kahe naaberrahva vahel, esimene kultuurse ühenduse tarbe tugevam väljendus rootslaste ja eestlaste vahel, mis hiljem on viinud nii sügavate resultaateni. Rootsi-eesti sõprusele rajatud monumendina püsib kestvalt ilus kloostrikirik Pirital, mis meie lähenedes Eesti pealinnale saadab meile esimese sõbraliku tervituse. Üllas tahe headuse ja õigluse edendamiseks, mis tiivustas birgitlasi viima oma ordu ka väljapoole Rootsit, immutagu ikka enam maailma! Ses lootuses saadab Birgitta-stiftelsen parimaid õnnitlusi suurpäevaks.

Vadstenas ja Stokholmis 15. augustil 1936.“

Eugen.

Andreas Lindblom.

Edasi on Kuninglik Ajaloo ja Antikviteetide Akadeemia Stokholmis (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm) palunud mind ette lugeda järgneva kirjutuse:

„Härra Albin Strutzkin, Pirita.

Kuninglik Ajaloo ja Muinsuste Akadeemia on sel päeval otsustanud anda Teile oma žetooni oma hinnangu nähtava tunnis-märgina Teie väärtusliku kaastöö eest 1930. aastal alatud uurimis- ja konserveerimistöodes Püha Birgitta kloostri varemeis Pirital. Teie olete seeläbi eriti aktiivselt edendanud viimaseil aastail järjest elavamaks muutuvat eesti-rootsi kultuurilist koostööd, mille sihiks Pirital on uurida ja säilitada ehitusmonumenti, mis omab tähtsuse mõlema maa vanemas ajaloos. Akadeemia loodab, et Teie ikka tahate jätkata oma tegevust sel alal, mil Teil Pirita Kaunistamise Seltsi sekretärina on täita tähtis ülesanne.

Stokholmis, 4. augustil 1936.“

Sigurd Curman.

Bertil Berthelson.

FOREDAG

hållet vid firandet av 500-årsjubileet i Pirita klosterruin den 15 augusti 1936 av antikvarien, Dr. Bertil Berthelson, Stockholm.

Redan under forntiden bidrog havet till att underlätta förbindelserna mellan olika länder. Sålunda blev Östersjön icke en skiljevägg utan en sammanhållande länk för det nordiska områdets skilda delar. Föremål, som i våra dagar bringats i ljuset, tala om ett kulturutbyte under förhistorisk tid, och många levnadsformer måste återföras på ett urgammalt gemensamt ursprung. Under de första århundradena i historisk tid äro östersjöförbindelserna många gånger mycket livliga; men stundom bli de mera oregelbundna och tillfälliga. Som vi alla veta kom den verkliga gemenskapens tid först senare, när Sveriges politiska makt i högre grad karakteriserade Östersjöländerna. De fyratusen svenskar, som i år redan låtit ombesörja passvisum för en estlandsresa, veta i detta ögonblick säkerligen ganska mycket om Balticums gamla svensktid. I första hand ha mina landsmän kanske lärt känna minnesmärkena från den politiska stormaktstiden. Dock finns här ett byggnadsverk, som varje resande över sjön med Tallinn som närmaste mål får betrakta som den första verkliga hälsningen. Vål ser han allra tidigast som en fantastisk syn de industriella anläggningarnas skorstenar och deras mäktiga rökmoln och därpå, ännu nästan som en drömbild, Domberget med de välbekanta silhuetterna, men när han kommer närmare, upptäcker han dock redan flera kilometer utanför staden jättegaveln på den kyrkoruin, där vi nu äro församlade. Och denna birgittaklostrets ruin talar om en andlig och materiell gemenskap redan under 1400-talet. Pirita lämnar bevis för att Estland liksom så

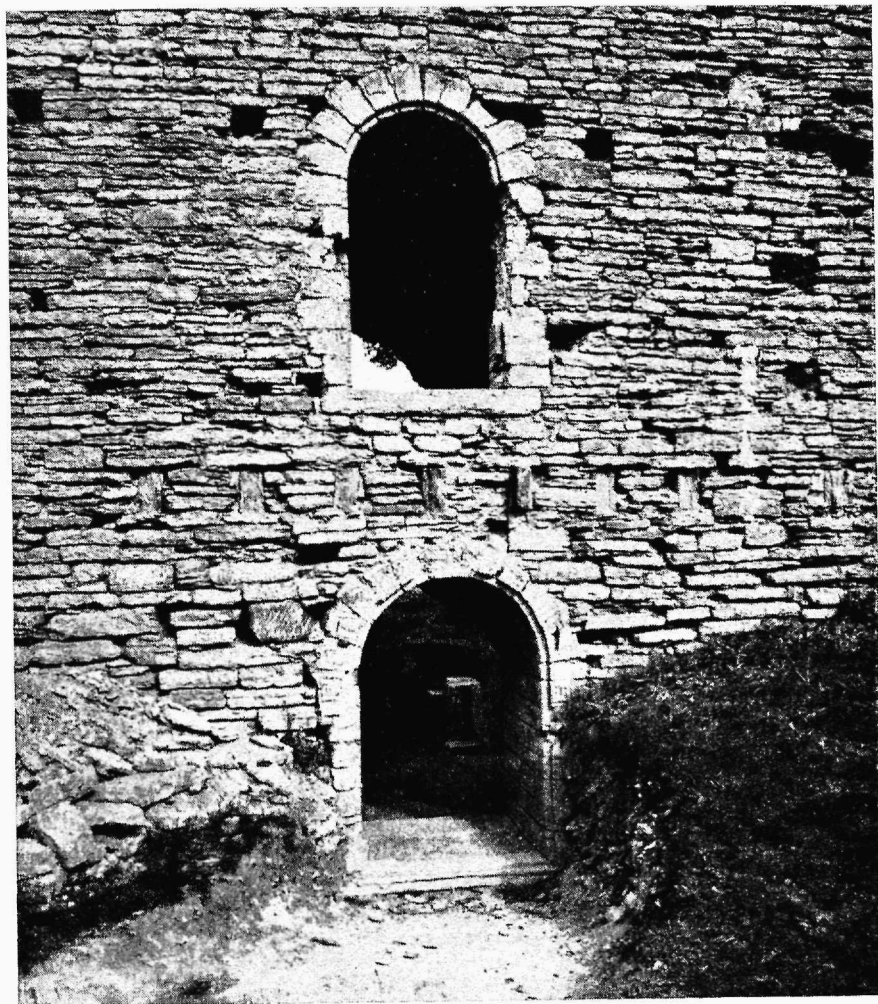
många andra länder i Europa rönte inflytande av den då nystiftade birgittinerorden.

Här skall icke talas om den högt begåvade och viljekraftiga kvinnogestaltens, Birgittas, personlighet, levnadslopp och verk. Det må vara nog att antyda, hur hon i uppenbarelsernas mystiska form klarlagt den nya ordens förutsättningar samt fastställt dennas innehåll såväl som dess yttre regler. Så blev också klosteranläggningen även som praktiskt byggnadsföretag utomordentligt starkt beroende av henne. Det faller av sig själv, att birgittinernas byggnadsskick icke utan vidare får betecknas som en skapelse av ordensstiftarinnan, men det sätt, varpå existerande arkitekturformer här använts, är så egenartat karakteristiskt, att man är berättigad att tala om en särskild birgittinerarkitektur.

Detta speciella byggnadsskicks kännemärken hava upprepade gånger diskuterats i sammanhang med de utgrävningar och undersökningar, som ägt rum här, och de hava ju även idag berörts av direktor Ney. Den allmänna anläggningstypen förverkligades som bekant först i Vadstena och kom sedermera i flera fall till användning i växlande grad. Här i Pirita återfinner man ju några av birgittinerarkitekturens typiska egenskaper. Men å andra sidan är det fullt klart, att viktiga drag i normalanläggningen här icke äro förhanden. För ögonblicket torde det vara tillräckligt att erinra om kyrkorummets traditionsenliga orientering med högkoret i öster och huvudingången i väster. Denna orientering överensstämmer ju icke med birgittinernas byggnadsföreskrifter. Det härvarande klostrets allmänna konsthistoriska ställning har för övrigt klarlagts av professor Karling i den till klosterjubileet utkomna festskriften.

Birgittinerorden intager en intressant plats bland medeltidens klosterstiftelser. Detta faktum sammanhänger såväl med ordens andliga förutsättningar och ändamål som med byggnadstypen i och för sig. Den tidiga medeltidens kloster voro både i inre och yttre avseende särskilt strängt avskilda från världen. Kyrkorummet var avsett för klostrets invånare och inrett efter de liturgiska fordringarna. Senare blevo förhållandena annorlunda. Franciskanerna och dominikanerna verkade bland människorna ute i världen och de predikade för folket i kyrkor, som för detta ändamål voro överskådligt och rymligt byggda och enkelt inredda. Birgittinernunnornas och munkarnas verksamhet utövades visser-

ligen till största delen inom det avgränsade klosterutrymmet, men en del av kyrkan stod även öppen för folket. Men å andra sidan intogo också de speciella anordningar, som voro beroende av klosterregeln, en betydande plats.

1) Uks (ülal), mis viis ristikäigust kirikus asetsevale abtissi-rõdule; selle kivist kandetalade murdunud otsad on näha müüris. 2) Armu ja aupaiste uks (all), alumisest ristikäigust kirikusse. — 1) Dörr (upptill), som från korsgången förde till abedissans läktare; de stenar, som stödde läktarens golv, synas delvis ännu. 2) Nädens och ärones port (nedtill), som från den undre korsgången förde till kyrkan.

Foto: K. Akel.

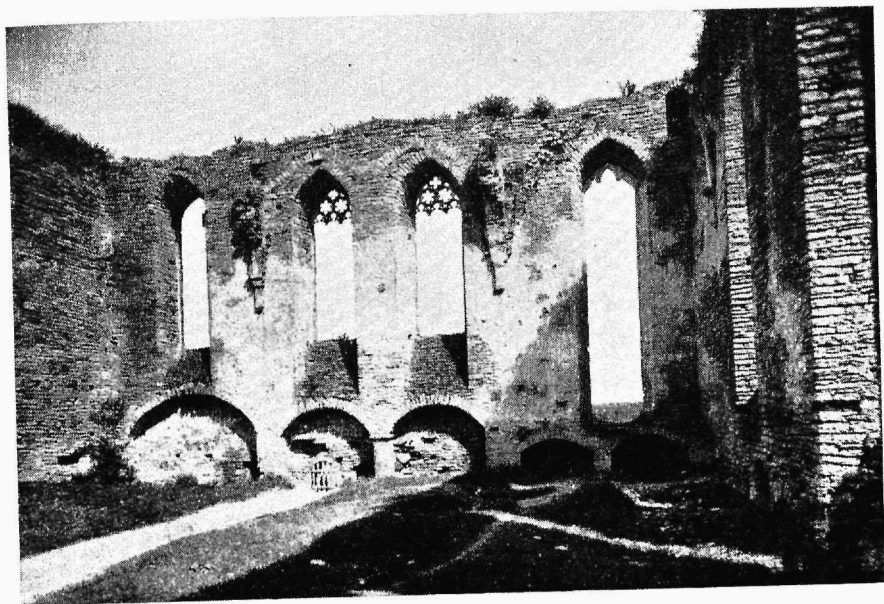
Birgittinerna blevo snart beaktade. De understöddes av högtstående och förmögna personer och erhöilo väl delvis av denna orsak stort andligt inflytande såväl som världsligt gods. Ehuru orden var en svensk stiftelse, kan man icke säga att den i högre grad erhöil något nationellt kännemärke. I så måtto var den också i bästa mening katolsk. Denna egenskap gäller emellertid även den yttre anläggningen, som visserligen nästan alltid behöll rätt mycket av normaltypen men samtidigt formades efter lokala förhållanden och stilströmningar.

Om man redan i Vadstena i allmänna drag spårar ganska mycket av Tyska ordens kulturkrets, är detta här i Pirita i ännu högre grad fallet. Klostret är därför intressant icke blott som exempel på birgittinernas byggnadsskick utan lika mycket som förstklassigt prov på den arkitektur, som vid den tiden gjorde sig gällande här i landet.

Denna Piritaklostrets ställning kunde kanske betecknas som typisk för de estnisk-svenska förbindelserna över huvudtaget. I varje fall torde det vara tillåtet att här göra gällande, att en gången tids politiska samhörighet mellan de båda länderna i första hand utnyttjades till ett kulturellt samarbete. Så betecknar även den tiden ett led i en aldrig upphörande historisk utveckling, som ägt ett utomordentligt växlande innehåll.

Oss svenskar gläder det utomordentligt, att vi i modern tid få fortsätta de goda förbindelserna med Estland bl. a. på den kulturhistoriska forskningens område. Arbetet här i Pirita är i detta hänseende symbolisk. Ester och svenskar byggde klostret tillsammans och de ha nu börjat att klarlägga och rädda den till stor del förstörda och glömda anläggningen.

För tio år sedan började vi att arbeta i Vadstena. Det gällde en utgrävning av det viktiga partiet väster om klosterkyrkan. Under sådana omständigheter var det helt naturligt, att riksantikvarien Curman vid ett besök i Estland 1929 överlade med de estniska myndigheterna om möjligheterna att få till stånd en närmare undersökning av klostret i Pirita. 1930 kunde vi börja. Företaget understöddes redan från början mycket verksamt av ministerialdirektor Ney. Vi visste även att arbetet befordrades av den officiella svenska representationen i Estland och att baron Koskull personligen hyste stort intresse för detsamma.

Kloostrikiriku sisemus, vaade idapoolsele lagunenud müürile. — Det inre av klosterkyrkan mot öster. På de vittrade murarna frodig buskvegetation. Foto: K. Ahe.

Inbjudan till dagens fest har uttgått från Pirita kaunistamiseselts. Föreningen måste naturligtvis ha stort intresse för dessa arbeten i klostret och i verkligheten visade det sig även, att den var en synnerligen värdefull medarbetare. Vi hade redan vid företagets början nöjet att sammanträffa med föreningens ordförande och andra medlemmar av styrelsen. Bland dem har arkitekt Kühnert som fackman gjort särskilda insatser. Sekreteraren i föreningen, herr Strutzkin, har dock rätt att betecknas som hjärta och själ i det år 1930 började arbetet.

Under de år, som pågått, har bilden i viss mån förändrats. Utvecklingen på den estniska kulturminnesvårdens område har nämligen under de senaste åren gått överraskande hastigt. Nu finnes det förhållandevis mera pengar för sådana ändamål. Dessutom har företagets ledning numera kunnat ombesörjas genom inhemska krafter. Professor Karling är visserligen svensk men han arbetar här som medlem av den utvecklingskraftiga estniska staten. Och nu börjar hans elev och medhjälpare, magister Tuulse, att självständigt leda konserveringsarbeten.

Men allra betydelsefullast är dock att Estland nu förfogar över en fornvårdsinspektör. Denna post är ju ett bevis för att landets kulturminnesvård är reglerad. Det är mig också därför en särskild glädje att som representant för det svenska riksantikvarieämbetet få hälsa fornminnesinspektör Laid såsom företrädare för den estniska fornminnesförvaltningen.

Vi äro övertygade om att Ni även utan vår medverkan komma att på ett förträffligt sätt föra det stora arbetet vidare till ett resultatrikt slut, men det skulle dock glädja oss mycket, om vi även i framtiden finge vara Edra medarbetare, emedan frågan gäller klarläggandet av ett monument, som är av stor vikt för våra två länders forskning.

Birgittastiftelsen i Sverige har givit mig i uppdrag att på stiftelsens vägnar vid detta tillfälle överräcka en jubileumsadress till Pirita forskningsförening. Jag tillåter mig att föredraga adressen:

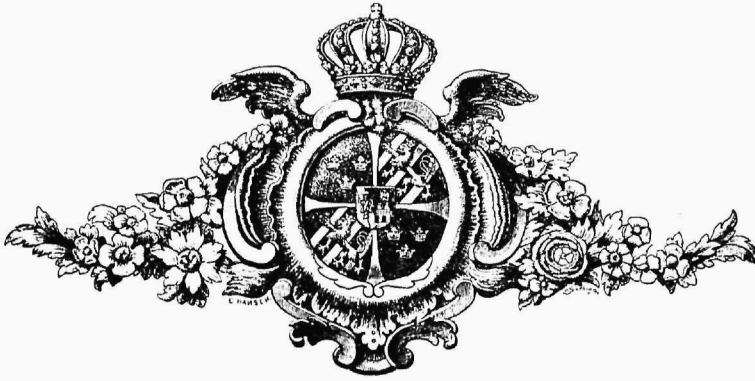
„Ett halvt årtusende har förrunnit sedan svenska munkar och nunnor förde den heliga Birgittas orden över till Estland. Det var ett fredens och fridens budskap mellan tvenne grannfolk, det första mer påtagliga uttrycket för det behov av kulturell gemenskap mellan svenskar och ester som senare lett till så djupgående resultat. Som ett monument över svensk-estnisk vänskap står alltjämt den sköna klosterkyrkan vid Pirita, bjudande oss, när vi nalkas Estlands huvudstad, den första vänliga hälsningen. Måtte den rena vilja till befrämjande av godheten och rättfärdigheten, som föranledde birgittinerna att utbreda sin orden över Sveriges gränser, alltmer genomsyra världen. I denna förhoppning sänder Birgittastiftelsen de varmaste välgångsönskningar till högtidsdagen.“

Vadstena och Stockholm den 15. augusti 1936,

Eugen.

Andreas Lindblom.

Vidare har jag av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm anmodats att uppläsa följande skrivelse:

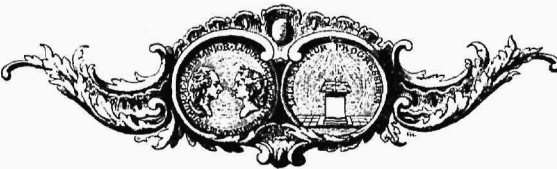
Herr Albin Strutzkin, Pirita

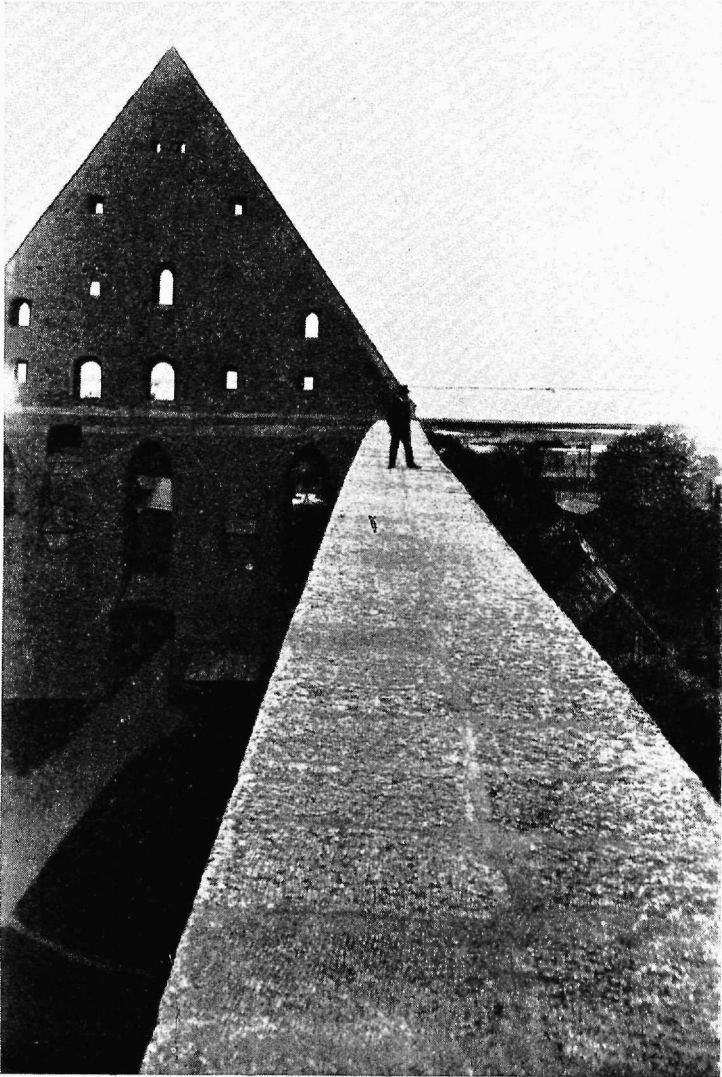
Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien har denna dag beslutat att tilldela Eder sin jetong såsom ett synligt bevis på sin uppskattning av Eder värdefulla insats i samband med de sedan år 1930 bedrivna undersöknings- och konserveringsarbetena vid birgittinerklosterruinen i Pirita. Ni har härigenom på ett synnerligen verksamt sätt främjat det under senare år allt livligare estnisk-svenska kulturella samarbetet, som i Pirita haft ändamål att utforska och bevara ett för båda ländernas äldre historia betydelsefullt byggnadsverk. Det är Akademiens förhoppning, att Ni alltjämt vill fortsätta Eder verksamhet på detta område, där Ni i egenskap av sekreterare i Pirita Kaunistamisse seltts har en viktig uppgift att fylla.

Stockholm den 4 augusti 1936

Liquid Curman

Pauli Butkelm

Paeplaatidest kate kloostrikiriku endistel lagunened müüridel, kus kasvab põõsaid, mis kõrvaldati 1937. ja 1938. aastal. — Från klosterkyrkans murkrön avlägsnades 1937 och 1938 all vegetation. Muren konserverades och avtäcktes med kalkstensplattor. *Foto: K. Akel.*

JUTLUS

**Pirita kloostri 500-aastase pühitsemispäeva puhul pühalikul ponti-
fikaalsel jumalateenistusel kloostrikiriku varemeis 16. augustil
1936. a. Pidanud eesti keeles Monsignore Eduard Profitlich,
apostlik administraator Eestis.**

„See paik, kus sa seisad, on püha maa.“ 2. Moos. 3, 5.

Neid sõnu, mis Jumal omal ajal kord Moosesele ütles, võime me käesoleval tunnil ütelda ka selle paiga kohta, mille peal me praegu siin seisame. See paik siin on tõesti püha maa. Püha maa, pühitsetud nende meeste ohvrimeele läbi, kes viisid ohvriks oma varanduse, et Jumalale ehitada siin selles paigas hoone; pühitsetud ka nende meeste läbi, kes 29 aastat ühtejärke selle ürituse täideviimise kallal tööd tegid ja raskes ehitustöös asetasisid kivi kivi peale, kuni see klooster ja kirik said viimaks valmis.

Ja kui siis see töö oli viidud lõpule, kui selle kiriku laialdased ruumid ootasid juba Issanda tulekut, siis pühitseti see kirik tolleaegse Tallinna piiskopi poolt katoliku kiriku riituse järgi pidulikul viisil sisse. Selle läbi sai siis see kirik tõesti pühaks paigaks, Jumala pühamuks. Ja täna on just 500 aastat möödunud sellest päevast, mil esimest korda täpselt selsamal kohal, kus praegu meie altar on üles seatud, pidulikul viisil pühitseti Uue Lepingu ohvrit, püha missat. 500 aastat on nüüd möödunud sellest päevast, mil Jumal ise pühimas Altari Sakramendis asus siia selle hoone pühitsetud ruumidesse ja võttis siin aset. Ja rohkem kui 140 aastat pühitses siis Jeesus Kristus seda kirikut oma salapärase sakramentliku juuresoleku läbi. Tõepoolest, püha maa oli siin see paik.

Kuid veelgi rohkem. See paik siin, kus me praegu seisame, on pühitsetud ka nende inimeste palvete ja tööde läbi, kes selle

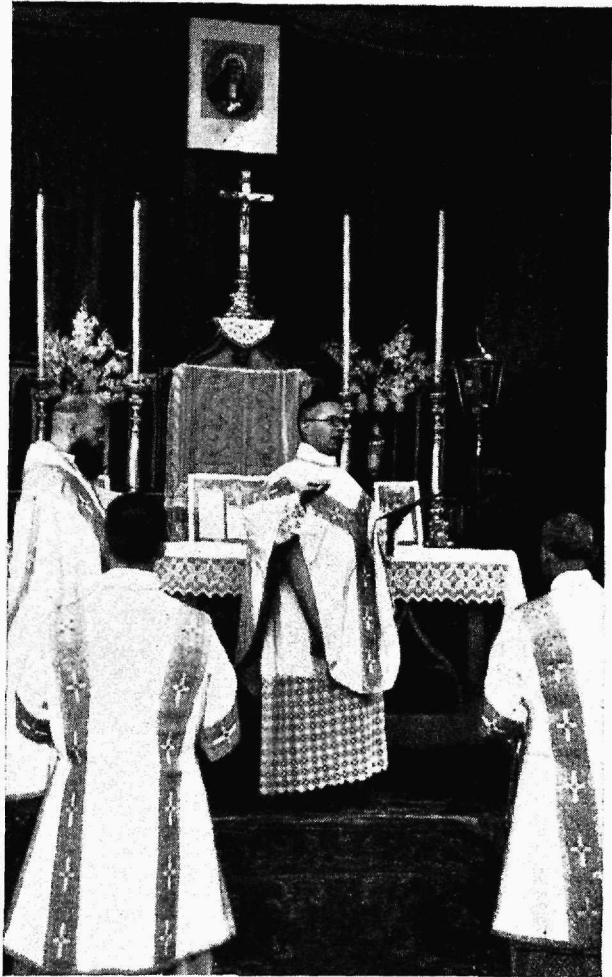
kloostri 140-aastase tegevuse kestusel elasid siin selle müüride vahel ning armastuses ja truuduses teenisid oma Jumalat. Küll on meil teada ainult väheseid nende meeste ja naiste nimesid, kes siin on elanud ja töötanud, aga natuke me teame nendest siiski. Kõrge eluaade on täitnud neid kõiki. Nagu needki mehed, kes selle vägeva kloostri ja selle võimsa kiriku üles ehtasid, võisid oma suure töö viia lõpule ainult selle tõttu, et nad olid täidetud suure kristliku aatega, samal viisil pidi ka neid inimesi, kes siin nendes ruumides elasid ja neid ruume oma vaimuga täitsid, kandma mingi suur kristlik aade. Ja missugune oli siis see suur aade? Jumala suurust vaikselt vaatlemisel, kaemisel üha rohkem tundma õppida, tema suurust, tarkust, vägevust ja headust igapäevases mitmekordses kooripalves kiita ja ülistada, iga päev Uue Lepingu saladusi pühalikus liturgias pühitseda, koguni iseennastki patukahetsemise ja enesesalgamise läbi anda „elavaks, pühaks ja Jumala meelepäraseks ohvriks“ (Rooma 12, 1) — need olid need kristlikud mõtted, mis hingestasid neid inimesi siin. — Kõiki neid inimesi, kes seda kloostrit, seda kirikut oma tööga, oma palvetega, oma ohvritega on pühitsenud, tuletame me siin täna meele ja mälestame neid. Jah, „see paik, kus sa seisad, on püha maa“.

Püha on meile ka see paik siis, kui me mõtleme nendele tuhandetele inimestele, kes aegade kestel on lähedalt ja kaugelt käinud siin selles pühas paigas palverännakuil. Raske murekoormaga tulid nad siia Jumala juure ja said siin oma palveis ning võtsid koduteelegi kaasa uut jõudu elamiseks ja töötamiseks.

Püha on meile, katoliiklasile, see paik veel sellepärast, et väljas kiriku ukse ees õues ja isegi siin kiriku siseruumides rusude ja prügi all puhkavad oma viimset und paljud meie vennad ja õed Kristuses. See paik oli ju pikemat aega nendele vähestele katoliiklastele, kes asusid linnas ja selle ümbruses, matusepaigaks. — Ja mul on tunne, nagu seisaksid nende inimeste hinged, kes siin on puhkamas, praegusel pühalikul tunnil siin meie altari ümber ja nagu võtaksid ka nemad osa sellest pühalikust tunnist, mil esimest korda pärast 350 aastat kestnud ajavahemikku pühitsetakse siin selles paigas vana, katoliikliku tavandi järgi püha ohvrit. Ja ka nende hinged, kes siin selles kloostris on omal ajal truult teeninud Jumalat, viibivad käesoleval tunnil kindlasti meile siin lähedal. Kahtlemata nad vaatavad ülalt taevast alla ja rõõmus-televad üheskoos meiega selle üle, et täna, otse samal viisil nagu

sisseõnnistamisel 500 aastat tagasi, pühitsetakse siin samas paigas püha missat. — Nõnda on meile, katoliiklasile, see paik siin mitmes suhtes tõesti „püha maa“.

Küll on see püha paik, nagu me näeme, Jumala mõõndusel muutunud varemeiks. Kuid varemeiks on muutunud ainult selle välimus. Vaim aga, mis selle kõik on loonud, mis teda on elustanud, mis teda on pühitsenud, see vaim ei ole mitte surnud. See vaim, kristlik-katoliikliku usu vaim, ei sure ega saagi surra, sest ta on vaim Jumala vaimust. Võib ju küll juhtuda, et see ju-

Monsignore E. Profittlich, apostlik administraator Eestis, jutlustab. — Monsignore E. Profittlich, apostolisk administrator i Estland, predikar. Foto: Soosaar.

malik vaim maailmas vahel siin ja seal inimliku süü läbi või inimese vägivaldse teo läbi lakkab toimimast. Aga kuigi püütakse jumalikku vaimu mõnes üksikus paigas tõkestada ja ta tegevust kitsendada, siis seda tugevamini ja mõjuvamalt murrab ta teises kohas jälle läbi ja tungib esile.

Nõnda elab see püha, see jumalik vaim, mis kaugetel aegadel siin selles paigas on nii suurt ja ülevat korda saatnud, täna-

päevalgi veel edasi ja on tegev tuhandeis paigus kogu maailmas. Ja see ordu, kes siin omal ajal ehitas selle kloostri ja kes näis siis hiljem olevat otsekui surmale mõistetud, on nüüd jälle ärganud uuele elule ning hakkab nüüdsel ajal Rootsisis, kust ta oli siia tulnud, jälle tegema oma endist suurt tööd uue jõuga. Kloostrid kui palvetamise ja töötamise paigad ei ole ju tänapäeval sugugi mitte oma aega läbi elanud. Võib koguni ütelda, et harva on nad endistel aegadel õitsenud nõnda kui praegu. Sajad tuhanded mehi ja naisi teevad nendes kõikjal üle laialdase maailma suurt tööd Jumala riigi kasuks. Kloostreis elab endiselt sama vaim, mis kord täitis siin ka seda kloostrit. Nendes on seega tegev Jumala vaim, nagu endistelgi aegadel, ja see loob kogu maailmas samasuguseid suuri teoseid nagu see siin kord on olnud, ja veel suuremaidki. Sellepärast on ka tänapäeval ikka veel tõsi, et „Issanda vaim täidab maad“, et see vaim tänapäevalgi veel teeb inimeste südames imetaolist armutööd, et see tänapäevalgi veel loob inimeste kaudu imetaolisi kunstiteoseid, tõelisi Jumala pühakodasid, milles Jumala kiitus ialgi ei vaibu ega vaiki.

Me tahame rõõmustella selle üle, et see Jumala vaim tänapäevalgi veel elab ja avaldab oma tegevust maailmas, et see tänapäevalgi veel loob oma suuri imeteoseid, et see tänapäevalgi veel laseb varemeist ja rusudest targata ja õitsele lüüa uut suurepära-
st, imetaolist elu. Rõõmutsegem selle jumaliku vaimu toimimise üle maailmas, sest niikaua kui see jumalik vaim on maailmas veel tegev, ei hävi see maailm mitte, sest Jumala vaim uuendab maailma ikka ja jälle. Jumala vaim uuendab oma jõuga seesmiselt ikka jälle inimesi ja rahvaid, kes sellele vaimule annavad aset oma südames.

Nõnda saagu siis tänane pidulik päev meile päevaks, kus me tunnistame oma usku sellesse pühasse ja jumalikku vaimu — Jumala vaimu kõikide meie sees, Jumala vaimu meie rahva hinges, Jumala vaimu kogu maailmas. Me kõik tahame aidata kaasa, et sellele jumalikule vaimule meie sees ja teiste inimeste sees üha rohkem antaks aset. — Ja kui me selleks rakendame tööle kõik oma jõud, kui me püüame nõnda elada ja tegutseda nagu meid käseb Jumala vaim, kel kord siin on olnud oma kodu, siis me võime kanda oma südames lootust, et see jumalik vaim ka meie sees ja siin meie kodumaal ei kao ega raue.

Selles mõttes saagu meile mälestus minevikust rõõmsaks lootuseks tulevikule.

Aamen.

PREDIKAN

**vid den högtidliga pontifikala gudstjänsten i klosterkyrkans ruiner
den 16 augusti 1936. Hållen med anledning av Pirita klostrets
500-årsminne på estniska av Monsignore Eduard Profittlich, den
apostoliska kyrkans administrator i Estland.**

“Den plats på vilken du står är helig“. 2:a Mos. 3,5.

Dessa ord, som Gud en gång sade till Moses, kunna vi i dag säga om den plats, på vilken vi stå. Platsen här är verkligen helig mark. Helig mark, helgad genom de mäns offervilja, vilka buro hit sin egendom för att åt Gud bygga en boning, helgad av de män, vilka under 29 år outtröttligt arbetade på att fullborda verket och under det tunga byggnadsarbetet fogade sten till sten, tills slutligen detta kloster och dess kyrka stod färdig.

Och när så arbetet var slutfört, när kyrkans rymliga rum väntade på sin Herres ankomst, invigdes denna kyrka av Tallinns dåvarande biskop enligt den katolska kyrkans ritual. Därigenom blev kyrkan verkligen en helig plats, en Guds helgedom. I dag ha jämnt 500 år förflutit, sedan den dag, då det Nya Förbundet slöts för första gången och den heliga mässan lästes på samma plats, där nu vårt altare står. 500 år ha förflutit sedan den dag, då Gud själv i det heliga Altarets Sakrament tog sin boning i dessa åt honom helgade rum. Och under mer än 140 år helgade Jesus Kristus genom sin hemlighetsfulla sakramentala närvaro denna kyrka. Detta ställe var sannerligen helig mark.

Men än mera. Detta ställe, där vi nu befinna oss, har helgats även av dessa människors böner och arbete, vilka under klostrets 140-åriga verksamhetstid bodde inom dessa murar och i kärlek och trofasthet tjänade sin Gud. Visserligen känna vi endast några få namn av de män och kvinnor, som här levat och arbetet, men

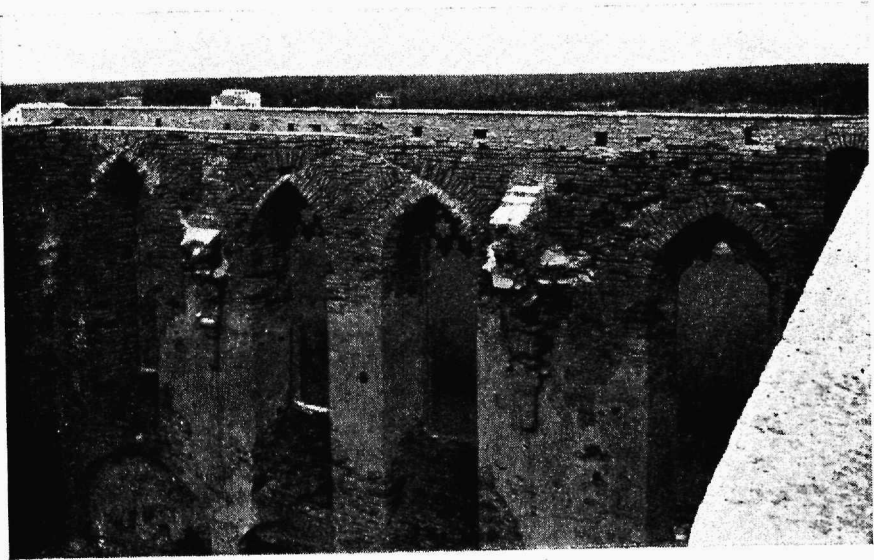
något veta vi dock. Alla voro besjälade av ett högt livsideal. På samma sätt som de män, vilka uppförde detta storartade kloster och denna mäktiga kyrka, kunde slutföra sitt arbete endast därför att de voro uppfyllda av det stora kristliga idealet, måste även de människor, som bodde i dessa rum och fyllde dem med sin ande ha burit inom sig något stort kristligt ideal. Och vilket var då detta ideal? Att genom tyst betraktelse för var dag mer och mer lära känna Guds storhet, att prisa hans vishet, godhet och makt varje dag med körsång, att varje dag fira det Nya Förbundets hemligheter i den högtidliga liturgien, att genom bot och självförnekelse göra sig till ett "levade, heligt och för Gud behagligt offer" (Romarbr. 12, 1) — dessa voro de kristliga tankar, som besjälade dessa människor här. Låt oss i dag ihågkomma alla dessa människor, som helgat detta kloster och denna kyrka genom sitt arbete, sina böner och sina offer. Ja, "denna plats på vilken du står är helig".

Heligt blir detta ställe även, då vi tänka på de tusentals människor, som under tidernas lopp från när och fjärran vallfärdad till denna plats. Nedtyngda av bekymmer kommo de hit inför Guds ansikte och hämtade här genom böner ny kraft till att leva och arbeta.

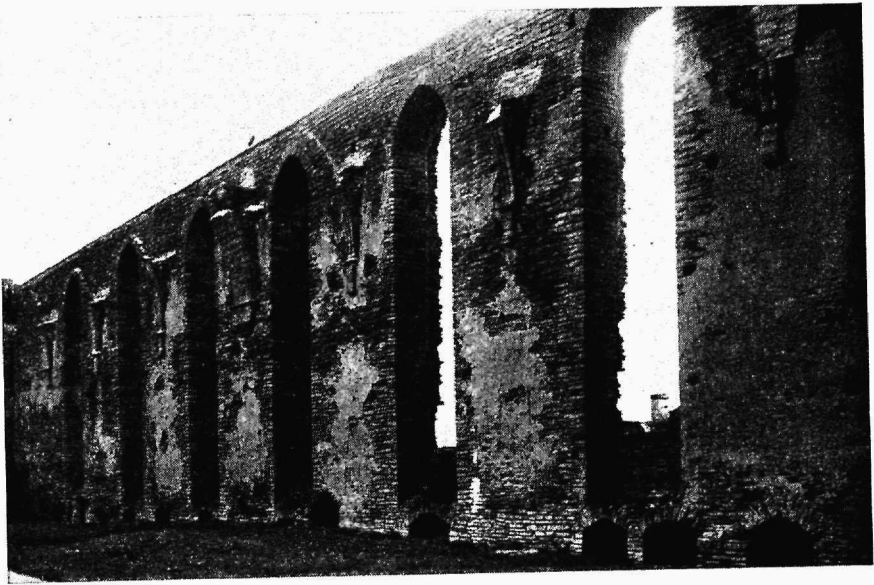

Jumalateenistus rooma-katoliku usu kombe järgi. — Romersk-katolsk gudstjänst.

Foto: Soosaar.

Kloostrikiriku idapoolse müüri kate. — Klosterkyrkans östra murkrön i restaurerat och konserverat skick. *Foto: K. Akel.*

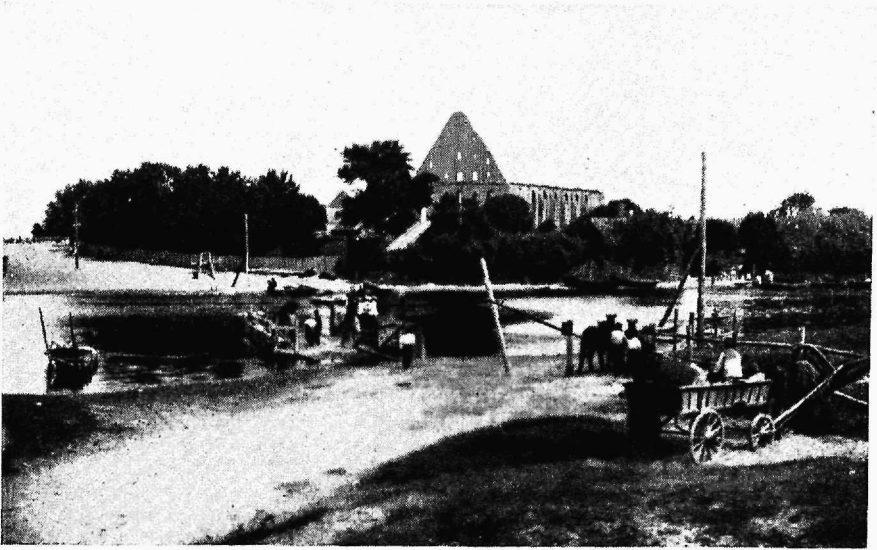
Kloostrikiriku lõunapoolne sisemine sein, milles on reastikku näha kõik 6 aknaava. — Klosterkyrkans sydmur. Alla de sex fönstren synas. *Foto: K. Akel.*

Helig är denna plats för oss katoliker även därför att många av våra bröder och systrar sova sin sista sömn i Kristus under mulden utanför kyrkans dörr, ja, t.o.m. här inne i kyrkan under grus och damm. Denna plats var ju länge en begravningsplats för de fåtaliga katoliker, som bodde i staden och dess omgivningar. — Jag känner det, som om dessa människors själar i denna högtidliga stund stode här omkring vårt altare för att tillsammans med oss taga del av det heliga offret, som nu första gången firas efter en mellantid på 350 år. Och även dessas själar, vilka på sin tid i detta kloster tjänat sin Gud dröja säkerligen i denna stund i vår närhet. Jag tror, att de just nu från himlen se ned på oss och glädjas med oss över att den heliga mässan i dag firas på samma sätt som på invigningsdagen för 500 år sedan. — Sålunda är stället för oss katoliker på många sätt en "helig mark".

Med Guds medgivande har nu denna heliga plats förvandlats till ruiner. Men det är endast dess yttre, som är i ruiner. Anden, som skapat allt detta, som givit liv åt det och helgat det, är ej död. Denna ande, den kristlig-katolska trons ande, dör ej och kan ej dö, ty den är Guds ande. Det kan inträffa, att denna gudomliga ande ibland upphör att verka på något ställe i världen på grund av människornas ondska och våldsgärningar. Men trots det, att man på sina håll försöker hindra Guds ande och inskränka dess verksamhet, bryter den fram på andra ställen med så mycket större kraft.

Sålunda lever denna gudomliga, heliga ande, som under längesen svunnen tid på detta ställe åstadkommit så mycket, ännu i dag och verkar på tusentals platser i världen. Den orden, som en gång byggde detta kloster och som senare såg ut att vara dömd till döden, har nu vaknat till nytt liv och i Sverige, varifrån den kommit, börjat sitt arbete med ny kraft. Klostren som ställen för bön och arbete ha ännu ej upphört att leva. Man kan t.o.m. säga, att de sällan förut blomstrat så som nu. Hundratusentals män och kvinnor över hela världen bedriva i dem sin verksamhet för Guds rikets utbredning. I klostren lever fortfarande samma ande, som en gång helgade denna plats. Det är Guds ande, och den åstadkommer lika stora ting nu som fordom ja, än större. Därför är det ännu i dag sant att "Guds ande uppfyller världen" och att den ännu i dag gör sitt underbara nådearbete i människornas hjärtan, att den ännu i dag genom människorna skapar underbara konstverk, sannskyldiga Guds tempel, där Guds lov aldrig upphör.

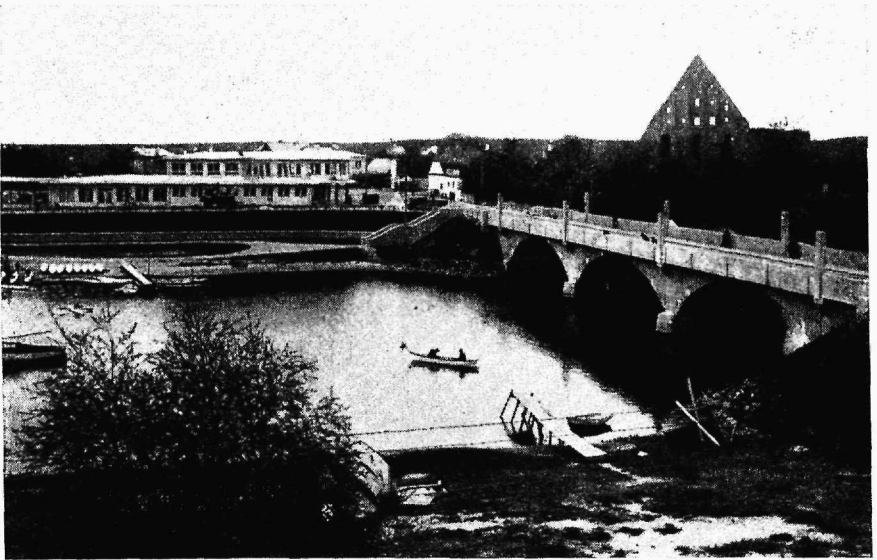
Pirita vanasti.

Idülliline Pirita. Jõe parv enne puusilda, mis ehitati 1914. — Det idylliska Pirita. Färjeförbindelse över floden före träbronns tillkomst.

Foto: A. Vannas.

Pirita nüüd.

Vaade raudbetoonsillale, mis ehitati 1936. a., autobusejaamale ja kloostri varemeile. — Det nya Pirita. Blick mot den nya betonbron, buss-stationen och ruinerna.

Foto: K. Ahe!

Vi glädjas över, att denna Guds ande ännu i dag lever och verkar i världen, att den ännu i dag gör sina underverk, att den ännu i dag låter ett nytt underbart liv spira upp och slå i blom bland stenhögar och ruiner. Låt oss glädjas över detta Guds andes verk i världen, ty så länge den är verksam skall världen ej gå under, ty Guds ande förnyar den om och om igen. Guds ande förnyar genom sin kraft de människor och folk, som ge en bostad åt den i sitt hjärta.

Må sålunda denna högtidliga dag bli en dag, då vi bekänna vår tro på denna heliga och gudomliga ande. — Guds ande i var och en av oss, Guds ande i vårt folks själ, Guds ande i hela världen. Må vi alla hjälpa till att åt denna gudomliga ande bereda mer och mer plats i människornas hjärtan. — Och om vi för detta ändamål anspänna all vår kraft, om vi bemöda oss om att leva och verka så, som Guds ande befäller oss, kunna vi vara förvissade om, att denna gudomliga ande även i oss och här i vårt hemland aldrig kommer att försvinna eller upphöra.

Må därför minnet av det förflutna bli till ett trösterikt hopp på framtiden. Amen.

Pirita jögi. — Piritafloden.

Foto: K. Ahel.

822 0815 J
10. -
1 2

PL ^A 674 15

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00102696 8